

Uddannelsesvalg efter 9. klasse

Dines Andersen

Uddannelsesvalg efter 9. klasse

**Delprojekt under forskningsprogrammet
UDDANNELSE TIL ALLE**

**SOCIAL
FORSKNINGS
INSTITUTTET**

**København 1997
97:3**

Uddannelsesvalg efter 9. klasse

Forskningsleder: Cand.jur. Vita Bering Pruzan

Forskningsgruppen om børn, familie og minoriteter

Sekretærarbejdet er udført af forskningssekretær Jette Buntzen

Styregruppe for Undervisningsministeriets forskningsprogram

UTA - UDDANNELSE TIL ALLE:

Forskningschef Nils Groes, AKF (formand)

Vicedirektør Inger Marie Bruun-Vierø, SFI

Lektor Palle Rasmussen AUC

Forskningschef Ole Myglegård, DEL

Centerleder Peter Bacher, Udviklingscenter for folkeoplysning og voksenundervisning

ISSN 1396-1810

ISBN 87-7487-555-8

Sats og tilrettelæggelse: Socialforskningsinstituttet

Omslag: Kjeld Brandt og Sabine Brandt

Oplag: 1.200

Trykkeri: Krohns Bogtrykkeri

Socialforskningsinstituttet

Herluf Trolles Gade 11

DK-1052 København K

Tlf.: 33 48 08 00 - fax 33 48 08 33

Socialforskningsinstituttets skrifter kan frit citeres med tydelig angivelse af kilden. Skrifter, der omtaler, anmelder, henviser til eller gengiver Socialforskningsinstituttets publikationer, bedes sendt til instituttet.

FORORD

I forlængelse af undervisningsministerens redegørelse til Folketinget i november 1993, UDDANNELSE TIL ALLE, er der taget en række initiativer med henblik på at styrke ungdomsuddannelserne og sikre alle unge mulighed for at få en uddannelse ud over grundskoleniveauet. Herunder igangsattes i 1995 et forskningsprogram bestående af fem delprojekter, der skulle belyse forskellige sider af ungdomsuddannelserne. Denne rapport vedrører det første af forskningsprogrammets delprojekter (15-års undersøgelsen).

Formålet med rapporten er på et landsdækkende repræsentativt grundlag at beskrive og analysere uddannelsesvalget i en årgang unge, som står ved udgangen af grundskolen. Rapporten bygger på et datamateriale indsamlet i marts-april 1996 blandt knap 2.000 elever på 9. klassetrin i private og offentlige skoler. Uden skolernes aktive medvirken havde undersøgelsen næppe kunnet gennemføres. Lærere og ikke mindst elever takkes for deres engagerede medvirken.

Rapporten er udarbejdet af seniorforsker, cand.polit. Dines Andersen. Manuskriptet er læst af seniorforsker Poul Skov, Danmarks Pædagogiske Institut, som takkes for kommentarer og gode råd.

Undersøgelsen er finansieret af Undervisningsministeriet med et mindre bidrag fra Socialforskningsinstituttet til undersøgelsens database.

København, marts 1997

Jørgen Søndergaard

INDHOLD

	Side
KAPITEL 1. Sammenfatning og perspektiver	11
1.1. Rapportens problemstilling	11
1.2. Stærke og svage elever	12
1.3. Forestillinger om fremtiden	13
1.4. Forud for valget	16
1.5. Valget	19
1.6. Hvorfor valgte de sådan?	21
1.7. Konklusion	22
 KAPITEL 2. Elever på 9. klassetrin	 25
2.1. Indledning	25
2.2. Projektets baggrund og indhold	26
2.3. Rapportens datagrundlag	30
2.4. To-sprogede elever	33
2.5. Opvækstfamilien	35
2.6. Forældres uddannelse og erhverv	38
2.7. Fritidsjob	44
2.8. Fritidsinteresser	47
2.9. Resumé	53
 KAPITEL 3. De unges kvalifikationer	 56
3.1. Indledning	56
3.2. Skoleerfaringer	57

	Side
3.3. Stærke og svage elever	63
3.3.1. Faglige forudsætninger	65
3.3.2. Faglige problemer	67
3.3.3. Et samlet mål for faglige forudsætninger	70
3.3.4. Personlige forudsætninger	73
3.3.5. Et samlet mål for personlige forudsætninger	75
3.4. Resumé	77
 KAPITEL 4. Fremtiden og de unges holdninger	 80
4.1. Indledning	80
4.2. Verden omkring mig	81
4.3. Min plads i samfundet	87
4.4. Et godt job	93
4.5. Er de unges synspunkter udtryk for en livsform?	95
4.6. Holdninger til arbejde og uddannelse	101
4.7. Sådan vil jeg gerne lære	108
4.8. Resumé	112
 KAPITEL 5. Sådan valgte de	 116
5.1. Indledning	116
5.2. Et år mere?	117
5.3. Efter grundskolen	123
5.4. Hvem vælger hvad?	126
5.5. Resumé	134
 KAPITEL 6. Hvorfor valgte de sådan?	 137
6.1. Indledning	137
6.2. Kendskab til uddannelserne	138
6.3. Kontakten til uddannelserne	142
6.4. Begrundelser for valget	146
6.5. Andre muligheder	150
6.6. De fravalgte uddannelser	152
6.5. Resumé	158

KAPITEL 7. Vejledningen af de unge	162
7.1. Indledning	162
7.2. Hvem taler de unge med?	163
7.3. Hvem har indflydelse på valget af uddannelse?	168
7.4. Forældrenes rådgivning	171
7.5. Skolens vejledning	174
7.6. Resumé	180
 BILAG 1. Undersøgelsens metode	 183
1. Stikprøven	184
2. Bortfald og erstatningsskoler	186
3. Bortfald på elevniveau	187
4. Repræsentativitet	189
 BILAG 2. Afgrænsning af stærke og svage elever	 191
 Litteratur	 201

KAPITEL 1

Sammenfatning og perspektiver

1.1. Rapportens problemstilling

Efter 9-10 år i grundskolen fortsætter langt de fleste unge i en af ungdomsuddannelserne. Men ikke alle gennemfører den påbegyndte uddannelse. En del skifter spor, mens andre falder helt fra. De, der således kommer til at stå uden kompetencegivende uddannelse (den såkaldte restgruppe), har dårligere vilkår for at klare sig i samfundet end dem, der fik en uddannelse, og denne ulighed vil blive skærpet i fremtidens samfund, hvor (livslang) uddannelse sandsynligvis vil spille en fremtrædende rolle. Noget af det bedste samfundet kan gøre for de unge, er at forbedre deres chancer for efter grundskolen at komme videre i uddannelsessystemet. Det officielle uddannelsespolitiske mål er UDDANNELSE TIL ALLE.

Efter grundskolen mødes de unge af en bred vifte af tilbud om uddannelse. *Det første valg* er vigtigt, fordi det sporer de unge ind i en bane, som ganske vist kan fraviges gennem omvalg, men som erfaringsmæssigt bliver bestemmende for, hvilken placering de senere opnår i forhold til arbejdsmarkedet. Uhensigtsmæssige valg kan medføre menneskelige såvel som økonomiske omkostninger for de unge, det går ud over, og føre til et unødvendigt forbrug af samfundsmæssige ressourcer.

Vi ved meget om, hvor mange unge der vandrer hvorhen i uddannelsessystemet. Vi ved mindre om, *hvorfor* de vandrer, som de gør. Hvilke forestillinger gør de unge sig, når de i grundskolens sidste klasse(r) skal beslutte, hvad der nu skal ske? Har de sat sig nogle mål, og har de indsigt i, hvordan disse mål skal realiseres? Er deres uddannelsesvalg udtryk for en sådan mål-middel-tænkning?

Eller er det andre forhold (fx traditioner), som bestemmer, hvad de unge vælger?

For at kunne vælge må de unge have kendskab til valgmulighederne, og til sig selv. Forældre og andre i omgangskredsen kan være til stor hjælp. Endvidere stiller samfundet gennem skolen et vejledningsapparat til rådighed. Hvordan fungerer det set med elevernes øjne? Hvorfra henter de den nødvendige information og støtte til valget?

Undersøgelsen beskriver og analyserer det valg af uddannelse (eller arbejde), som elever i 9. klasse har foretaget. Valget søges dels forklaret ved inddragelse af en række faktisk betonedede oplysninger om de unges sociale baggrund, dels ved brug af en række holdningsmæssige tilkendegivelser, som søges sammenfattet i mål, der inddeler de unge i forskellige persontyper.

Rapporten bygger på data indhentet ved 9. klasse-elevs selvudfyldning af et spørgeskema (under kyndig vejledning fra SFI's interviewer). Knap 2.000 elever på private og offentlige skoler besvarede dette skema. Det svarer til 85 pct. af samtlige elever i de udvalgte klasser. Desuden afgav klasselæreren nogle få vurderinger angående den enkelte elevs faglige niveau og sociale funktion i klassen. En nærmere omtale af datamaterialet er givet i kapitel 2 (og mere udførligt i bilag 1).

1.2. Stærke og svage elever

Hen imod slutningen af deres tid i grundskolen angiver et flertal (60 pct.) af eleverne, at *de har det godt med at gå i skole*, men samtidig finder 40 pct., at det kunne være bedre. De mest skoletrætte synes "ikke så godt" om at gå i skole. Dem er der 7 pct. af. Den negative stemning kommer stærkest til udtryk blandt drengene.

De unges erfaringer fra skolen er beskrevet i kapitel 3. Når de unge selv skal bedømme, *hvordan det går i skolen - rent fagligt*, synes de noget midtsøgende. Halvdelen placerer sig selv i middelgruppen, en femtedel over, og ca. 30 pct. under middel.

Selv om der ikke er nogen entydig årsagsforbindelse mellem glæden ved at gå i skole og det faglige niveau, er det tydeligt, at de to ting hænger sammen. Knap halvdelen af eleverne har svaret præcis det samme på de to spørgsmål. Der er ligeledes en klar tendens til overensstemmelse mellem den unges eget indtryk af, hvordan det går i skolen, og *klasselærerens faglige bedømmelse*. Dog er lærerne generelt ikke så bange for at gå til yderligheder og benytte top og bund i skalaen, som eleverne selv er. Efter lærernes opfattelse skal 8 pct. af eleverne placeres i den ringeste kategori ("ikke så godt"), hvorimod kun 2 pct. af eleverne placerer sig selv der.

Et mere nuanceret billede af elevernes faglige formåen fås ved at spørge til *de enkelte fag*. Så træder de kendte kønsforskelle frem. En større andel af pigerne end af drengene finder, at det går godt i dansk. I matematik er det omvendt. Endelig ser de to køn nogenlunde ens på deres faglige niveau i faget engelsk.

Blandt de centrale analyseredskaber i denne undersøgelse er nogle opdelinger af eleverne, foretaget på grundlag af deres egne vurderinger, i *fagligt stærke* og *svage* samt elever med *stærke* og *svage personlige forudsætninger*. Der er nærmere redegjort for disse begreber i kapitel 3 (og detaljeret i bilag 2). 14 pct. af eleverne havnede i gruppen af fagligt stærke, 9 pct. blev indplaceret som fagligt svage, mens den store majoritet kom i mellemgruppen. Der er endvidere dannet et tilsvarende mål, baseret på klasselærerens vurderinger.

Det er ikke tilfældigt, hvem der klarer sig godt i skolen. Der er stadig en social skævhed heri. De fagligt stærke elever kommer hyppigere fra hjem, hvor faderen har en uddannelse. Der er en klar overrepræsentation af fædre med en mellem- eller videregående uddannelse. Til gengæld er fædre med dette uddannelsesniveau underrepræsenteret blandt de svage elever.

1.3. Forestillinger om fremtiden

Hvordan møder de unge det valg, de skal træffe i 9. (eller 10.) klasse? Hvordan ser de på fremtiden? Hvilke holdninger har de? Det

belyses i kapitel 4, som bl. a. viser, at det i høj grad er lykkedes at give indsigten i, at uddannelse er et værn imod arbejdsløshed, videre til de unge. Hele 88 pct. erklærer sig "meget" eller "noget" enige i udsagnet: *de der har fået en uddannelse, har mindre risiko for at blive arbejdsløse end dem uden uddannelse*. Det er dog værd at bemærke, at de fagligt svage elever ikke i samme grad som andre elever har taget denne viden til sig.

På uddannelser med hovedsagelig faglige optagelseskriterier vil elever, som fagligt står svagt, risikere at blive afvist, hvis optagelseskapaciteten er begrænset. I tilgift til denne barriere risikerer relativt mange af de fagligt svage elever tilsyneladende også at blive bremsede af deres egen mangel på motivation, idet de ikke er så overbeviste som andre om det nødvendige i at uddanne sig.

Til trods for at eleverne tilhører en af de mindste fødselsårsgange i nyere tid, gør de sig ingen illusioner om, at det bliver nemt at finde arbejde, når de selv skal ud på arbejdsmarkedet. De har tværtimod forventning om en *fortsat høj arbejdsløshed* og regner ikke med, at arbejdsgiverne vil tage mere hensyn til familiens ønsker. Endvidere forventer de en *øget internationalisering* af beskæftigelsen (flere unge tager arbejde uden for Danmark) og *øget vægt på miljøhensyn* i virksomhedernes produktion.

De unge forventer at skulle bruge ganske *mange år på uddannelse*. Det har de ikke noget imod. Kun et fåtal lægger vægt på, at uddannelsen ikke er for lang. Til gengæld forlanger de alle, at der bliver *tid til andet* end uddannelse i denne periode af deres liv. Direkte adspurgt regner kun 7 pct. med ikke at være under uddannelse, når de bliver 20 år. Halvdelen regner med først at blive færdig med uddannelsen efter 24-års-alderen.

De unges holdninger til arbejde og karriere, fritid og familie, er i almindelighed så sammensatte (eller måske snarere: diffuse), at de ikke lader sig sammenfatte i nogen af de kendte *livsformer* (selvstændig, lønmodtager og karrierebunden). Selv når vi stiller os tilfreds med ret svage krav til indplacering i en livsform, lykkes det kun at placere 40 pct. af de unge. Til gengæld udtrykker 30 pct. af de unge et holdningsmiks, som vi har kaldt *dobbelt-karriere-idealet*.

Disse elever vil det hele, både karrieren og familien. En kombination, som nærmest må ses som et ideal, en ønskedrøm. Mistanken, om at holdningerne snarere er udtryk for ønsker end erfaringer, synes endvidere bestyrket af, at der kun på enkelte områder kan konstateres sammenhænge imellem livsform og andre baggrundsforhold.

En alternativ formulering af grundholdninger til arbejde, uddannelse og ledighed synes mere hensigtsmæssig, idet lidt flere af de unge lader sig forbinde med disse holdninger, og der synes på flere felter at være sammenhæng imellem disse holdninger og andre forhold.

Knap 40 pct. af de unge opfylder fuldt ud de stillede krav til en positiv *arbejdsmoral*, som i forenklet form går ud på, at "man skal arbejde". De to-sprogede piger skiller sig ud fra gennemsnittet ved en markant lavere andel med denne holdning.

Hver ottende elev giver udtryk for det, vi kalder en *ledighedsideologi* (det er i orden at lade sig forsørge - arbejde, det er jeg ikke motiveret for). Mellem en fjerdedel og en tredjedel af de to-sprogede drenge giver udtryk for disse værdier. Endvidere er der en større accept af ledighed blandt fagligt svage end blandt de stærke elever.

Hver sjette elev opfylder fuldt ud kravene til at have en positiv *uddannelsesmoral* (man skal få sig en uddannelse). Som ventet har unge, der ikke ønsker at komme i gang med en uddannelse efter grundskolen, ikke så hyppigt en sådan uddannelsesmoral.

Hvordan skal undervisning, der appellerer til de unge, være? Elever, som synes meget godt om at gå i skole, ser gerne en *teoretisk* betonet undervisning og lægger følgelig mindre vægt på, at der foregår en praktisk indlæring. Modsat lægger de skoletrætte elever, unge der har udviklet en ledighedsmoral, og elever der slet ikke har lyst til at fortsætte med en uddannelse efter grundskolen, stor vægt på, at der er tale om en *praktisk* orienteret indlæring.

Gruppe- og projektarbejde er arbejdsformer, som tiltaler de skoleglade elever. Omvendt tager de skoletrætte elever gennem en lav vægtning afstand fra disse undervisningsformer. Det samme gør

elever, som efter egen oplevelse har ringe personlige forudsætninger og er fagligt svage.

De unges *social herkomst* sætter sig igennem på nogle områder, men langt fra på alle. Elever, hvis far har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, har til eksempel endnu ikke så hyppigt som andre konkrete planer for, hvad de vil være, når de bliver voksne. De har hyppigere træk af karrierelivsformen, og de lægger forholdsvis ringe vægt på, at undervisningen baseres på praktisk indlæring.

Unge med en far, der er beskæftiget som ufaglært arbejder, har hyppigt lagt planer for fremtiden. Og elever, hvis far har været arbejdsløs i længere tid, fremviser hyppigere end andre træk af ledighedsideologien.

1.4. Forud for valget

I 9. klasse bruges en del undervisningstid på at skaffe information om de forskellige uddannelser, formidle kontakter til uddannelsesstederne og vejlede de unge, så de er rustede til at foretage valget. Vejledningen af de unge er omtalt i kapitel 7.

Alt i alt har broderparten af elever været godt tilfreds med den uddannelsesvejledning, de har fået i 9. klasse. Men når den generelle introduktion og individuelle vejledning skal afbalanceres, er det svært at gøre alle tilfreds. Hver fjerde elev synes således, at "der har været for meget om uddannelser, som ikke har min interesse". Og lige så mange er meget enig i, at "lærerne brugte for lidt tid til at tale med den enkelte elev". Endvidere synes en mindre del (hver ottende), at "lærerne ved for lidt om de uddannelser, som har min interesse".

To-sprogede elever svarer generelt meget positivt. Således er halvdelen af denne gruppe meget enig i, at de har fået en god hjælp. Blandt elever på efterskolerne er det kun halvt så mange, der har denne opfattelse.

Skolevejledningen er det redskab, samfundet stiller til rådighed. Det er imidlertid ikke herfra, de unge henter mest inspiration og støtte. De taler først og fremmest med deres forældre om deres fremtidsplaner. Det er også dem, der har den største indflydelse på, hvad de vælger. Mødrene er - især for deres døtre - en mere synlig rådgiver end fædrene, der navnlig gør sig gældende i forhold til deres sønner.

Når eleverne selv skal udtale sig, rangerer de klasselærer og skolevejleder på linie med kammeraterne, hvad indflydelse på uddannelsesvalget angår. Det syner ikke af så meget. Men skolevejledningen ser ud til at fungere selektivt, således at der i nogen grad kompenseres for et relativt svagt forældreengagement, når det forekommer. Det gælder fx i relation til elever, hvis fædre ikke selv har nogen erhvervsuddannelse, og i forhold til fagligt svage elever. For de fagligt stærke elever fungerer klasselærer og skolevejleder derimod som et supplement til først og fremmest forældrene. Analyserne stiller imidlertid spørgsmålstegn ved, om skolen i sin udpegning af elever med behov for vejledning er tilstrækkelig træfsikker.

Vejledningen går i hovedsagen ud på at vejlede *til* fortsættelse i et stadig mere bogligt præget uddannelsessystem. Elever, der har det svært med bøgerne, kommer let til at føle sig overset. De, der forestiller sig en uddannelse på teknisk skole eller vil i praktik på en virksomhed (den anden indgang til teknisk og handelsskole), er da også gennemgående mere forbeholdne over for skolevejledningen end elever, der søger andre uddannelsesretninger. De skolefagligt svagt funderede elever oplever i ringere grad end andre, at vejledningen er indrettet på at tilgodese deres behov. Sammenlignet med de fagligt stærke elever giver de udtryk for, at der var for lidt om arbejde, for meget om uddannelser, som de ikke har interesse i, for lidt tid til den enkelte, ja der var i det hele taget for lidt tid, og så synes de heller ikke, at lærerne ved nok om de ting, der interesserer dem.

Blandt forældre synes der at herske ret ensartede forestillinger om, hvad deres børn skal rådes til at lægge vægt på, når de skal vælge

uddannelse. Det råd, forældrene giver, går først og fremmest på, at de unge skal gøre det, de selv har lyst til; de skal *følge deres interesser*. Tre ud af fire elever nævner, at dette var et af de tre vigtigste råd, de fik fra forældrene. Lidt over 60 pct. nævner det endda som det vigtigste.

Endvidere lægges vægt på de fremtidige *beskæftigelses- og karrieremuligheder*. Hensynet til indtjeningsmulighederne følger lige derefter. Drengene mener oftere end piger, at de er blevet rådet til at lægge vægt på økonomien. To-sprogede elever er på deres side forholdsvis tit (30 pct.) blevet rådet til at se på uddannelsens anvendelsesmuligheder uden for landets grænser, og de fagligt svage elever til at vælge en uddannelse, der ikke er for svær og ikke for lang.

De unge forlader grundskolen i to omgange, efter 9. eller 10. klasse. En del elever kan endnu i 9. klasse tillade sig at tage den lidt med ro. Det spørgsmål, der presser sig mest på i 9. klasse, vedrører overgangen til de gymnasiale uddannelser, fordi disse uddannelser kan påbegyndes direkte efter 9. klasse. *Gymnasiet* er da også den bedst kendte uddannelse blandt eleverne. Vel at mærke: det traditionelle gymnasium; ikke de erhvervsgymnasiale uddannelser (hhx og htx), som de unge har et noget ringere kendskab til.

Elevernes kendskab til forskellige uddannelsesretninger hænger nøje sammen med, hvilken uddannelse de mener at skulle i gang med efter grundskolen. Generelt kender de unge mest til den uddannelse, de selv har valgt. Elever, der på nuværende tidspunkt ser sig selv i et fremtidigt gymnasieforløb, har kun et moderat kendskab til andre uddannelser end gymnasiet. Omvendt med de elever, der regner med at tage en højere handelseksamen. Ud over et grundigt kendskab til denne uddannelsesretning har de et godt kendskab til gymnasiet og htx. Unge, der ser frem til en uddannelse på handels- eller teknisk skole, har på deres side et godt kendskab til den valgte uddannelse, men kun begrænset viden om de gymnasiale uddannelser.

Uden at det med sikkerhed kan siges, hvad der er årsag og virkning, kan det fastslås, at der er en klar sammenhæng imellem elever-

nes kendskab til forskellige uddannelser, og om de har haft kontakt med disse. Eleverne har først og fremmest været i kontakt med en uddannelsesinstitution fra det område, eleven har valgt at søge over i. Således har piger hyppigere end drenge været i kontakt med et gymnasium, drenge til gengæld oftere med en teknisk skole.

De to-sprogede elever har ikke i samme grad som deres danske kammerater haft kontakt til mulige uddannelsesinstitutioner. Godt og vel halvdelen af de to-sprogede har været i kontakt med en eller anden uddannelse, først og fremmest inden for gymnasieområdet. Det er da også denne del af uddannelsesspekteret, de to-sprogede elever angiver at have bedst kendskab til.

1.5. Valget

10. klasse er et tilbud til elever, som endnu ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil efter grundskolen, samt til elever der ønsker at forbedre deres faglige fundament og almene viden, før de starter på uddannelsen, de ønsker at komme i gang med. Vore analyser viser, at der er en klar tendens til, at det netop er de elever, som er målgruppe for dette tilbud, der vælger at tage 10. klasse med. Der er imidlertid også mange andre, i alt 67 pct., som ønsker at gå denne vej.

En femtedel af eleverne vil direkte fra 9. klasse over i en af de gymnasiale uddannelser, og ca. 6 pct. ønsker at komme i gang med en erhvervsfaglig uddannelse.

Langt hovedparten (80 pct.) af de fagligt stærke elever, som forlader grundskolen efter 9. klasse, gør det for at komme i gang med en gymnasial uddannelse. Når de fagligt svage elever vil ud efter 9. klasse, er det i højere grad (20 pct.) for at slippe for videre uddannelse eller, fordi de endnu ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil.

Det egentlige valg af uddannelse efter grundskolen ligger endnu *ikke fast ved slutningen af 9. klasse*. Næsten hver femte elev har på dette tidspunkt endnu ikke placeret sig inden for nogen af de ud-

dannelser, som er en mulighed på dette alderstrin, og blandt dem, der har angivet et valg, kan det forudses, at en del vil benytte det næste år (i 10. klasse) til at revidere deres valg. Hen mod slutningen af 9. klasse er gymnasiesøgningen nemlig større end den reelt må forventes at blive. Og modsat er der en markant underrepræsentation af elever, som vil søge ind på de faglige erhvervsuddannelser. 10. klasse vil således i nogen udstrækning blive benyttet til at omgøre uddannelsesvalget (fra gymnasium til erhvervsuddannelse) eller til at vælge en faglig erhvervsuddannelse i stedet for at glide helt ud af uddannelsessystemet.

Som valget tegner sig i slutningen af 9. klasse, er det først og fremmest bestemt af *elevernes skolefaglige niveau*. Fire ud af fem elever, der kan karakteriseres som fagligt stærke, vil fortsætte i en af de gymnasiale ungdomsuddannelser (gymnasiet, hf, hhx og htx).

Elevernes faglige niveau er imidlertid selv i nogen grad en følge af deres opvækstmiljø. På denne måde gør den *sociale arv* sig indirekte gældende. Samtidig viser analyserne, at den også har en direkte, selvstændig betydning. Det kommer til udtryk ved, at elever, hvis fædre er overordnede funktionærer, og unge fra hjem med en far, der har en mellem- eller videregående uddannelse, langt hyppigere end andre vil søge ind på gymnasiet/hf. Elevernes *køn* spiller en meget beskeden rolle, for hvilken hovedretning af uddannelse der vælges. Men inden for disse er det tydeligt, at piger vælger sprogligt (og matematisk) gymnasium, drenge kun matematisk; piger vælger handelsskole, drenge teknisk (og handelsskole).

Analyserne viser endvidere, at der er en vis sammenhæng mellem uddannelsesvalget og elevernes *joberfaringer*. En vedvarende interesse for at tjene penge (have fritidsjob) synes at trække valget i retning af en praktisk orienteret (kortere) uddannelse og væk fra den længerevarende boglige uddannelse. Derimod er andelen, som (endnu) ikke er interesseret i at få nogen uddannelse, men vil have et arbejde eller sabbatår efter grundskolen, lige stor, uanset om eleverne har haft meget eller lidt erhvervsarbejde ved siden af skolen i de seneste tre år.

Der er helt klart *regionale forskelle* i de unges søgemønster. Godt halvdelen af de unge i Hovedstadsregionen vil søge gymnasiet/hf; på Øerne i øvrigt og i den del af Jylland, som ligger uden for Århus og Vejle amter, vil kun hver tredje elev søge disse uddannelser. Nærmere analyser viser imidlertid, at den geografiske faktor ikke har selvstændig forklaringsværdi. Det skyldes, at der i Hovedstadsregionen - og til dels i det østjyske område er flere fædre med en mellem- eller videregående uddannelse end i det øvrige land.

Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at de unges *etniske baggrund* samt *holdninger* til arbejde, uddannelse og ledighed heller ikke spiller nogen særlig rolle for, om og hvad de unge ønsker at uddanne sig til.

1.6. Hvorfor valgte de sådan?

Når eleverne skal pege på, hvorfor de har valgt en bestemt uddannelse, sker det oftest med henvisning til deres interesse for faget/fagene, de fremtidige beskæftigelses- og karrieremuligheder samt de muligheder for at tjene en god løn, som uddannelsen byder på.

Elevernes vægtning af forskellige begrundelser varierer imidlertid med den valgte uddannelse. De kommende gymnasister lægger således ikke stor vægt på det økonomiske synspunkt. Det gør til gengæld hhx'erne, som til gengæld ikke finder anledning til at betone uddannelsesstedets sociale miljø, sådan som gymnasisterne gør det. Htx'erne har en stærk faglig orientering og vil i øvrigt foretrække at arbejde med løsning af praktiske problemer. De er mindre teoretisk orienterede. Går vi til gruppen, der vil i gang med en uddannelse på teknisk skole, spiller den negative motivation i form af skoletræthed en relativt stor rolle. Vigtigst er dog elevernes interesse for det pågældende fag.

Elever, der ønsker sig en fremtid i gymnasiet, har tilsyneladende ikke gjort sig mange tanker om, hvad de ellers kunne vælge, hvis de af en eller anden grund ikke skulle komme i gang med den ønskede gymnasieuddannelse. Set i et konkurrenceperspektiv står gymnasiet

således relativt isoleret. Der er ingen umiddelbar trussel imod dette valg. Kan det ikke blive til noget, foretrækker eleverne i 9. klasse at tage en tænkepause.

De erhvervsgymnasiale uddannelser konkurrerer hver til to sider: gymnasiet og en faglig uddannelse på hhv. handels- og teknisk skole.

Handelsskoleuddannelserne befinder sig i et interessemæssigt krydsfelt. Der er konkurrence fra alle sider; mest fra uddannelserne på teknisk skole, gymnasiet og hhx. Endvidere er der konkurrence fra arbejdsmarkedet, idet en del ønsker at få arbejde eller praktikplads.

Endelig er de faglige uddannelser på teknisk skole tilsyneladende ikke udsat for nævneværdig konkurrence fra andre uddannelser. Alternativet for de unge er her et almindeligt arbejde eller en praktikplads. Ellers ved denne gruppe unge ikke, hvad de skal stille op.

1.7. Konklusion

Undersøgelsen har vist, at de 15-årige, som er ved at afslutte grundskolen, i almindelighed ikke regner med at skulle bryde ud af uddannelsessystemet foreløbig. Halvdelen regner faktisk med, at deres uddannelsesperiode skal vare de næste 10 år. Det er imidlertid ikke ensbetydende med, at de har sat sig meget præcise, langsigtede mål for, hvad de vil i fremtiden. Deres planlægningshorisont rækker næppe mere end nogle få år ud i fremtiden. Det betyder fx, at de unge endnu ikke har gjort sig overvejelser om, hvad der skal ske efter et treårigt gymnasialt forløb; gymnasiets karakter af almen uddannelse skærmer så at sige de unge, som vil den vej, imod allerede nu at skulle gøre sig konkrete tanker om det videre forløb. Men uanset hvad de til sin tid vil vælge, ved de, at deres samlede uddannelsestid bliver lang. Modsat gælder for de unge, som senest efter 10. klasse skal i gang med en erhvervsfaglig uddannelse, at de nu må se at finde ud af, hvilken det skal være. En kort samlet uddannelseshorisont tvinger de unge til allerede nu at blive specifikke i deres uddannelsesvalg. Det er da også netop de elever, der vil

gå den erhvervsfaglige vej, som, når de bliver spurgt i 9. klasse, oftest ved, hvad de vil være, når de bliver voksne.

Men hvad er det så, der får de unge til at slå ned forskellige steder på den brede vifte af uddannelsesstilbud? I rapportens kapitel 6 argumenteres for, at der måske, når det kommer til stykket, ikke er helt så meget at vælge imellem, som det ser ud til. Det skyldes først og fremmest, at de unge (og alle i samfundet som er med til at forme de unges tanker) mere eller mindre bevidst synes at vurdere uddannelserne efter deres *boglighed*. Uddannelserne synes at indgå i en uskreven hierarkisk orden efter graden af bogligt indhold i den enkelte uddannelse. Optagelseskriterierne er først og fremmest faglige (dvs. boglige). De unge har i det hele taget erfaret, at det er de boglige kvalifikationer, som har værdi i samfundet. Det er de boglige uddannelser (de gymnasiale), der senere giver den enkelte den største valgfrihed. Det gælder i stigende grad også i forhold til erhvervsfaglige uddannelser, som i øvrigt ikke har studentereksamen som adgangskrav. Det grundlæggende syn på ungdomsuddannelserne er altså ikke, at der er tale om en *vifte* af ligeværdige uddannelsesmuligheder, men tværtimod en *stige* af hierarkisk ordnede uddannelser, hvor den enkelte i egen interesse bør søge at placere sig så højt på stigen, som det er muligt.

Synspunktet understøttes dels af oplysninger om, hvor stor andelen af hhv. fagligt stærke og svage elever er i søgningen til de forskellige uddannelser (se figur 6.4), dels af de unges oplysninger om, hvilke uddannelsesvalg de ville foretage, hvis deres 1. prioritet af en eller anden grund ikke kunne blive til noget. Det traditionelle gymnasium ses her at befinde sig i en yderposition uden særlig konkurrence fra andre uddannelser. Hvis det ikke kan blive til noget med gymnasiet, ved de unge ikke rigtig, hvad de så vil. En tænkepause (sabbatår) ligger nærmest for. Uddannelserne på teknisk skole synes også at befinde sig i en (diametralt modsat) yderposition, hvorfra de unge snarere vil droppe helt ud af uddannelse end over i en anden gren af uddannelsessystemet. Imellem disse yderpunkter ligger så de erhvervsgymnasiale uddannelser, som konkurrerer indbyrdes og

med det traditionelle gymnasium, og handelsskolerne der så at sige konkurrerer med alle andre uddannelser på en gang.

Skolens vejledning af de unge skal være neutral og tage udgangspunkt i den enkeltes interesser. På 9. klassetrin ser det imidlertid ud til, at vejledningen omkring de gymnasiale uddannelser tiltager sig en dominerende plads. Det kan skyldes, at gymnasiet ofte påbegyndes efter 9. klasse, hvorimod de unge, som vil over i erhvervsuddannelserne, plejer at tage 10. klasse med. Den trinvis afgang (efter hhv. 9. og 10. klasse) fra grundskolen medvirker således indirekte til at skævvride vejledningen i 9. klasse. Undersøgelsen har da også vist, at de elever, der forestiller sig at skulle i gang med en teknisk erhvervsuddannelse, er mere forbeholdne over for den vejledning, de har fået af skolen, end elever, som søger andre uddannelser.

Selv om eleverne grundlæggende er tilfredse med skolevejledningen, tyder undersøgelsen på, at lærerne ikke er lige så godt rustede til at vejlede den gruppe af unge, der har det største vejledningsbehov, de fagligt svage elever, for hvem vejen frem ofte vil være en praktisk betonet uddannelse på teknisk skole eller inden for social- og sundhedsområdet. Det er ikke mindst tankevækkende, at sidstnævnte uddannelsesområde, som mere end 5 pct. af de unge erfaringsmæssigt vil vælge, har så ringe en plads i elevernes bevidsthed på 9. klassetrin, som denne undersøgelse afspejler.

Undersøgelsen viser, at elevernes kendskab til forskellige uddannelsesretninger er størst, når de har været i kontakt med disse uddannelser, og at kontakten har medført et bedre eller mere sikkert valg af uddannelse. Hermed peges indirekte på, at øget kontakt (evt. i form af længere forløb) til uddannelsesinstitutioner, hvor de unge måske skal fortsætte deres uddannelse, kan være et godt redskab til styrkelse af vejledningsindsatsen over for ikke mindst de unge, der har svært ved at vælge uddannelse.

KAPITEL 2

Elever på 9. klassetrin

2.1. Indledning

"Det afgørende for de unges beskæftigelsesmuligheder er [...] at gennemføre en ungdomsuddannelse - hvad enten den er erhvervsrettet eller mere almen. Også for andre sider af tilværelsen er det almene og personlighedsudviklende indhold, som er lovfæstet for alle ungdomsuddannelser, et uvurderligt gode, som alle unge bør have tilegnet sig som ballast i voksenlivet. Målsætningen for UDDANNELSE TIL ALLE er derfor, at alle gennemfører en ungdomsuddannelse. Det gør 77 % af de unge i dag."¹

Sådan siges det i Undervisningsministerens redegørelse til Folketinget i november 1993. Redegørelsens titel: *Uddannelse til alle*, siger mere end noget andet, hvad det handler om: for deres egen skyld skal ingen ung slippe af sted med helt at forlade uddannelsessystemet efter grundskolen. For i hvert fald at nå et stykke ad vejen mod dette ambitiøse mål er det nødvendigt at sætte ind over for de unge selv med forbedret vejledning etc. og over for uddannelsessystemet med henblik på at tilpasse det til de unges krav og forventninger. *Restgruppen*, dvs. den del af en årgang som ikke opnår nogen erhvervskompetencegivende uddannelse, skal reduceres².

1. Se Undervisningsministeriet (1993), p. 25.

2. I den uddannelsespolitiske debat henvises ofte til begrebet: restgruppen. Den er blevet en vigtig indikator på den førte politiks succes. De mange forskellige procenttal, som cirkulerer i debatten, skyldes dels forskellige definitioner af begrebet, restgruppe, dels at opgørelserne refererer til forskellige tidspunkter, og dels uenighed om begrebets operationalise-

Siden redegørelsens fremkomst er der taget en række initiativer. Blandt meget andet har nye ungdomsuddannelser set dagens lys. I fremtiden skal vi også gøre os fortrolige med *erhvervsgrunduddannelsen* (EGU) og den *fri ungdomsuddannelse* (FUU).

Redegørelsen, *Uddannelse til alle*, er fulgt op af en række initiativer, herunder et *forskningsprogram* bestående af 5 delprojekter. Denne undersøgelse af uddannelsesvalget efter 9. klasse er det ene. Det bygger på spørgeskemainterview med knap 2.000 elever på 9. klassetrin spredt ud over hele landet og har til formål at beskrive og analysere overgangen fra grundskolen til arbejde eller fortsat uddannelse. De øvrige projekter i forskningsprogrammet beskæftiger sig med den uddannelsesmæssige situation for unge i alderen 16-25 år samt med det uddannelses- og vejledningssystem, der er sat til at betjene denne aldersgruppe.

2.2. Projektets baggrund og indhold

Hvorfor er det så vigtigt, at alle får en uddannelse ud over grundskolens niveau?

Studier af rekrutteringen til de fortsatte uddannelser efter grundskolen har påvist en række sociale skævheder i denne rekruttering. Hidtil har restgruppen således haft en tydelig overrepræsentation af unge fra hjem, hvor faderen er uden erhvervsuddannelse³. Endvidere har det vist sig, at manglende uddannelse har en række negative effekter for de berørte grupper. Således dokumenterer talrige analyser⁴, at risikoen for ledighed er størst for unge uden en erhvervs-

ring. Med basis i 1994-tal opgør Undervisningsministeriet andelen af en ungdomsårgang med *erhvervs*kompetencegivende uddannelse til 70 pct. Hertil kommer 12 pct. som alene har en *studie*kompetencegivende uddannelse. Se Undervisningsministeriet (1996b), p. 17.

3. Se fx Hansen, E. J. (1995) og Togeby, L. (1981).

4. Se fx Ingerslev et al. (1992).

kompetencegivende uddannelse. Unge med en almen gymnasial (dvs. studieforberedende) uddannelse klarer sig dog bedre end dem uden nogen form for kompetencegivende uddannelse. For i størst mulig udstrækning at bryde den sociale arv og give alle lige muligheder for at klare sig i dagens og fremtidens samfund, er det derfor vigtigt, at ingen (eller i hvert fald: så få som muligt) på grund af manglende uddannelse stilles i en ringere udgangsposition. Tilmed tyder undersøgelser på, at når først unge med en socialt svag familiebaggrund har gennemført en uddannelse, gør de sig så at sige fri af opvækstmiljøet - i hvert fald vurderet ud fra deres arbejdsmarkedskarriere. Unge med tilsvarende baggrund, som ikke gennemfører en uddannelse, slipper ikke for arven⁵. Derfor kan undervisningsministeren i sin førnævnte redegørelse (Uddannelse til alle) sige: "Det er i hele samfundets interesse at gøre en forstærket indsats. At efterlade en stor del af en ungdomsårgang uden de nødvendige kvalifikationer er at lade dem i stikken i en fremtid, der stiller stadigt større krav til uddannelse. En stor gruppe unge uden uddannelse er måske frem for alt et problem for demokratiet"⁶.

Med reformerne af ungdomsuddannelserne i de senere år er sket en betydelig reduktion i antallet af indgange til disse uddannelser. De unge når nu frem til deres endelige uddannelse gennem en tiltagende specialisering, der bygger på hyppige valg. Fortidens uddannelses-system, der byggede på et tidligt, definitivt valg mellem et stort antal specifikke uddannelser, er afløst af et system med få indgange til en senere, gradvis specialisering. Samtidig er det i tiltagende grad muligt at ændre retning og overføre allerede opnåede, relevante kvalifikationer til andre uddannelser. Selve ungdomsuddannelserne er med andre ord blevet mere og mere *valgorienterede*. Det gælder såvel de teoretiske som de praktiske ungdomsuddannelser. Der skal vælges uddannelser, linjer, retninger og fag. Hvert valg har konsekvenser for

5. Se Rasmussen, L. E. (1993).

6. Undervisningsministeriet (1993), p. 3.

de unges efterfølgende uddannelses- og erhvervsmuligheder. Evnen til at kunne træffe et valg og til at kunne overskue konsekvenserne af valget er derfor blevet helt afgørende for de unges muligheder for at begå sig i det moderne samfund.

Spørgsmålet er imidlertid, på hvilket grundlag og med hvilken ballast de unge træffer deres valg. Træffer de unge deres valg ud fra *bevidste refleksioner* over deres egen fremtid, eller er det snarere socialt bestemte *traditioner*, som ligger bag deres valg? I hvilken udstrækning tænker de unge over uddannelsernes faglige indhold, det efterfølgende jobindhold, de beskæftigelsesmæssige perspektiver for denne uddannelsestype, ideer om hvad der bliver brug for i det fremtidige samfund, idealer om at sikre det fysiske eller det sociale miljø, inden de træffer deres valg? Og i hvilken grad er det fortsat traditionerne i familien, der er afgørende for, hvad de unge vælger?

Hvis de unges valg er styret af refleksion frem for tradition, må man antage, at de har gjort sig forestillinger om fremtiden, om hvem de selv er, og hvad de vil i fremtiden. Hvor præcise er disse forestillinger? Og hvor langt ind i fremtiden rækker de? Projektet har taget udgangspunkt i den antagelse, at de unge *har* gjort sig sådanne tanker, og *har* sat sig nogle mål, som rækker et stykke ud i fremtiden. Derfor vil en del af rapporten være helliget vort forsøg på at indkredse og samle de unges selvindsigt samt holdninger og tanker om fremtiden i forskellige typologier, der i analyserne vil indgå som forklarende forhold.

Projektets centrale omdrejningspunkt er *valget* af uddannelse. Det beskrives og analyseres i denne rapports kapitel 5 og 6. Forud for dette skal vi imidlertid beskrive de unge, som i skoleåret 1995-96 var at finde på 9. klassetrin. Vi vil i den forbindelse lægge vægt på forhold, som senere skal indgå i analyser og forklaring af uddannelsesvalget. Det drejer sig i dette kapitel hovedsagelig om faktuelle oplysninger vedr. elevernes familiemæssige og etniske baggrund, forældrenes uddannelses- og beskæftigelsesmæssige baggrund samt elementer fra de unges hverdagsliv efter skoletid. Flere af disse forhold har tidligere været anvendt i analyser af den sociale rekruttering til uddannelserne.

Bevidste refleksioner forudsætter ikke mindst selvindsigt. Hvem er jeg? Hvad er mine stærke og svage sider? De unge, som må forvente at skulle begå sig i et samfund, hvor uddannelse er en livslang proces, vil i langt højere grad end deres forældre blive mødt af krav til deres *personlige evner og egenskaber*. Samarbejds- og omstillings-evne, selvstændighed, kreativitet er nogle af de karakteristika, som vil indgå i bedømmelsen af den enkelte på linie med de traditionelle krav om faglig kunnen. Det er imidlertid forhold, som vanskeligt lader sig måle. I rapportens 3. kapitel beskrives de unges skoleer-faringer, og vi gør et forsøg på at opstille nogle mål for stærke og svage elever, idet de kategorier, som herved dannes, senere skal indgå i analysen af uddannelsesvalget. Afgrænsningen af stærke og svage elever foretages ud fra en skolefaglig såvel som en social synsvinkel.

En række undersøgelser har som nævnt fastslået en sammenhæng mellem de unges sociale herkomst, fx målt ved socialgruppebegrebet, og deres chancer i uddannelsessystemet. I hvert fald hvad angår de ungdomsgenerationer, som nu selv er blevet forældre. Med introduktionen af livsformsbegrebet har den kulturelle dimension i forsknin-gen fået en mere fremtrædende plads, idet *værdier og holdninger til fremtiden* søges inddraget som forklarende faktorer i forhold til un-ges adfærd. Forskellige primært kvalitativt orienterede undersøgelser har søgt at definere en række ungdomstyper⁷. Vi tager i kapitel 4 denne tråd op og søger at operationalisere nogle af disse begreber med henblik på at anvende dem i analyserne af uddannelsesvalget.

Derpå følger i kapitel 5 analyser af, *hvordan* uddannelsesvalget efter grundskolen ser ud, som det tegner sig lige efter, at eleverne i 9. klasse har valgt mellem at gå direkte over i en af ungdomsuddan-nelserne eller fortsætte i 10. klasse. Disse analyser udbygges i det følgende kapitel 6, hvor det centrale spørgsmål er: *hvorfor valgte eleverne, som de gjorde?*

En væsentlig baggrund for valget af uddannelse er den viden, de unge har om forskellige uddannelsesretninger, en viden som i høj

7. Se fx Schousboe, K. (1990) og Simonsen, B. (1993).

grad hentes i hjemmet hos forældrene. Det er blandt andet her den sociale arv gør sig gældende, og her den forsøges brudt gennem organiseret *vejledning* fra skolens side. Kapitel 7, rapportens sidste, er helliget vejledningen af de unge.

2.3. Rapportens datagrundlag

Undersøgelsen bygger på spørgeskemadata indsamlet ved selvudfyldning i skoleklasser. En detaljeret redegørelse for dataindsamlingen er givet i bilag 1. Her skal blot gives en kortfattet orientering.

Som hovedregel følges en årgang børn ad i et grundskoleforløb frem til 9. klassetrin. Enkelte vil af særlige grunde være blevet udskolet tidligere, men langt hovedparten er der stadig i 9. klasse. Måske ikke på den skole, de startede i som syvårige, men så på en anden skole. Herefter forlader en tredjedel grundskolen for at gå i gymnasiet, på handelsskole, teknisk skole eller hvad det nu kan dreje sig om. De fleste fortsætter imidlertid med 10. klasse og overgår først derefter til ungdomsuddannelserne. Grundskolen har med andre ord to afgangsklassetrin, 9. og 10., hvilket komplicerer en interviewundersøgelse som denne, der belyser overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Problemet kan angribes på to måder ved at fokusere på årets afgangselever eller en elevårgang.

Tages der udgangspunkt i, at undersøgelsens målgruppe er de elever, som forlader grundskolen et givet år, medfører den "skrå afgang" fra grundskolen, at *populationen* ikke udgøres af en fødselsårgang, men af en "afgangsårgang", dvs. en blanding af elever i 9. og 10. klasser. Hvis man som vi gerne vil interviewe de unge, mens de endnu befinder sig i grundskolen, og derfor alene ser deres egen situation fra denne position, så kan man imidlertid ikke med sikkerhed vide, hvilke af eleverne i 9. klasse, der faktisk har 9. klasse som afgangsklasse, og hvilke elever der vil fortsætte i 10. klasse og have den som afgangsklasse. Det fremgår først på et senere tidspunkt. Det er med andre ord ikke så simpelt at tage udgangspunkt i *årets afgangselever*. For at være sikker på at få alle relevante elever med i

undersøgelsen, må man i første omgang medtage alle elever på 9. klassetrin, og dernæst på et senere tidspunkt rense de elever ud igen, som fortsætter i 10. klasse og derfor ikke tilhører undersøgelsens population.

Vi har valgt den anden mulighed at tage udgangspunkt i en *elevårgang*, nemlig elever på 9. klassetrin i skoleåret 1995/96. Det betyder, at populationen er givet på forhånd. Eleverne er interviewet, nogle få måneder før skoleåret slutter (marts-april) og umiddelbart efter udløbet af fristen for ansøgning om optagelse på en række ungdomsuddannelser. På det tidspunkt vidste vi ikke, hvilke elever der faktisk forlader grundskolen efter 9. klasse. Deres ønsker og forventninger behøver jo ikke blive opfyldt. Problemet er her, at mere end halvdelen af eleverne bliver interviewet *et helt år før afgang* fra grundskolen. På det tidspunkt vil mange have uklare forestillinger om fremtiden. Året i 10. klasse bruger eleverne blandt andet netop til at få mere styr på deres ønsker om uddannelse.

Ingen af de to løsninger er ideelle. Vi har valgt at prioritere kendskabet til populationen og den deraf følgende mulighed for på et tidligt tidspunkt i projektforløbet at kunne opregne resultaterne til landsdækkende tal.

For at få et solidt billede af overgangen fra grundskole til fortsat uddannelse og erhverv er det på grund af den "skrå afgang" fra grundskolen i virkeligheden nødvendigt at følge en elevårgang over to år, i 9. og 10. klasse. Det har der imidlertid - blandt andet af tidsmæssige grunde - ikke været mulighed for i det foreliggende projekt.

Forud for dataindsamlingen blev undersøgelsens population overordnet afgrænset til *elever på 9. klassetrin i det danske skolesystem*. Såvel elever i folkeskolen som på private skoler er således omfattet af undersøgelsen. Det overordnede formål med programmet: Uddannelse til alle, er som nævnt at få reduceret den uddannelsesmæssige restgruppe. Med henblik på at sikre tilstedeværelsen i datamaterialet af et tilstrækkeligt antal unge med særlig høj risiko for at havne i restgruppen foretoges en *stratificeret stikprøveudvælgelse*. Da ind-

gangsporten til eleverne skulle være skolen, blev skolerne i første omgang opdelt i tre strata: 1) skoler med mange to-sprogede elever, 2) efterskoler og 3) øvrige skoler.

I henhold til stikprøveplanen blev der herefter udtrukket 40 skoler fra stratum 1 (to-sprogede), 15 fra stratum 2 (efterskoler) og 74 fra stratum 3 (øvrige). For at sikre den jævnest mulige geografiske fordeling af skolerne blev udvælgelsen inden for hvert stratum foretaget ved en stratificeret proportional fordeling efter elevmassen i hver enkelt kommune. Det betyder, at antallet af 9. klasser i stikprøven fra en bestemt kommune og et bestemt amt højst kan afvige med $\frac{1}{2}$ fra, hvad det med en helt jævn fordeling ville være i denne kommune eller amt.

Havde den enkelte skole flere 9. klasser, blev der trukket lod om, hvilken der skulle deltage. Alle elever i den udvalgte klasse indgik i undersøgelsens stikprøve. Ud af et samlet antal på 2.308 elever i de medvirkende klasser besvarede 1.962 elever et spørgeskema. Det svarer til en *gennemførelsesgrad på 85,0 pct.* Den vigtigste årsag til manglende deltagelse var elevens fravær (på grund af sygdom eller andet) den dag, besvarelsen fandt sted. I alt 5,3 pct. af eleverne havde hjemmefra fået forbud imod at deltage i undersøgelsen. Med den meget høje gennemførelsesgrad har vi et godt grundlag for at mene, at de medvirkende elever er rimeligt repræsentative for undersøgelsens population.

Samtidig med, at eleverne udfyldte deres skema, besvarede klasselæreren en serie spørgsmål om hver enkelt elevs faglige standpunkt og sociale funktion i klassen.

Som nævnt er undersøgelsens stikprøve fremkommet ved en stratificeret udvælgelse. Analyser og beskrivelser i denne rapport bygger derfor på vægtede fordelinger, hvor hver enkelt elev har en personvægt, der gør det muligt at vise undersøgelsens resultater på en landsdækkende repræsentativ måde. Se nærmere herom i bilag 1. Rapportens tabeller vil typisk (se fx tabel 2.2) vise, hvordan det opvægtede elevtal (her 63.618) procentvis fordeler sig på forskellige kategorier. Samtidig vises (i linien: uvægtet antal besvarelser), hvor mange besvarelser der faktisk ligger bag dette opvægtede elevtal.

kurdisk hjemme. Der var 18 elever fra balkanområdet (primært Bosnien og Albanien), 40 elever med pakistansk baggrund, 20 med arabisk og 13 med vietnamesisk eller kinesisk baggrund.

Man behøver ikke være født i Danmark eller have dansk statsborgerskab for at være *dansk* i denne undersøgelses forstand. Omvendt er disse kendetegn heller ikke nogen hindring for at blive placeret i gruppen af to-sprogede. Det er som nævnt kulturen eller mere præcist, det sprog der tales i elevens hjem (mellem elev og forældre), som afgør, om man placeres i den ene eller anden kulturkreds. Men der er naturligvis en sammenhæng. Hvor det blot gælder for 3-4 pct. af de danske elever, at de er født uden for landets grænser, er det tilsvarende således tilfældet for godt halvdelen (53 pct.) af de to-sprogede elever. Man kan sige, at de to-sprogede elever deler sig nogenlunde ligeligt i én gruppe, der er født i tredje land, og en anden gruppe, der er født i Danmark.

Selv om man er født i Danmark, kan man godt have været bosat nogen tid uden for landet. Det gælder for en del af de to-sprogede. Alt i alt har 40 pct. af denne elevgruppe oplevet at gå i skole uden for Danmark.

Tabel 2.1. Elevsammensætningen inden for undersøgelsens tre skoletyper. Procent.

	Efter- skoler	Skoler med mange to- spr. elever	Øvrige skoler	I alt
To-sprogede elever	3	30	67	100
Efterskoleelever	100	0	0	100
Øvrige elever	0	4	96	100
To-sprogede elever	2	28	4	5
Danske elever	98	72	96	95
I alt	100	100	100	100
Opvægtet procentgrundlag	6.293	3.239	54.086	63.618
Uvægtet antal besvarelser	343	574	1.045	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

To-sprogede elever går ifølge sagens natur hyppigt på skoler med mange to-sprogede elever, men i princippet kan de gå på alle skoler. I tabel 2.1 vises, hvordan danske og to-sprogede elever er placeret på de tre skoletyper, som dannede stikprøvens tre strata (jf. omtalen heraf i afsnit 2.3). Da sandsynligheden for at blive udtrukket til undersøgelsen afhang af, hvilken skoletype (stratum) eleven tilhørte, er der i rapportens tabeller korrigeret herfor ved at tillægge den enkelte elev en personlig vægt, således at resultaterne kan gengives i en landsdækkende repræsentativ form. Den øverste del af tabel 2.1 skal læses vandret; den viser fx hvor stor en del af de to-sprogede elever, der går på en af skolerne, som er karakteristisk ved, at der går mange to-sprogede elever på disse skoler, og hvor mange der går på øvrige skoler. Den nederste del skal til gengæld læses lodret; den viser fx hvor stor andel af eleverne på skoler med mange to-sprogede elever, der faktisk er to-sprogede. Selv på disse skoler er der en solid overvægt af danske elever.

2.5. Opvækstfamilien

Den sociale arvs betydning for uddannelsesvalget er veldokumenteret. Således viser SFI's egen forløbsundersøgelse af en generation unge (der i 1968 var 14 år gamle), at opvækstfamiliens placering i socialgruppeinddelingen øver stor indflydelse på de unges uddannelsesvalg og heraf følgende senere erhvervsmæssige placering. Det er en indflydelse, som gør sig gældende både på kort og på længere sigt⁹. En forløbsundersøgelse af overgangen fra skole til erhverv med udgangspunkt i elever på 9. klassetrin (1977) i Aarhus Kommunes skoler peger på, at køn og undervisningsniveau samt familie- og skolemæssig baggrund spiller en betydelig rolle for, om de unge kommer til at tilhøre restgruppen¹⁰. Selv om den forskningsmæssige

9. Se Hansen, E. J. (1995).

10. Se Togeby, L. (1981).

interesse nu i stigende grad retter sig imod andre forhold, har det stadig interesse at undersøge opvækstvilkårenes betydning for uddannelsesvalget.

Når man vil beskrive de unges familiemæssige baggrund, kan det enten gøres med udgangspunkt i den aktuelle situation (hvem bor de sammen med på undersøgelsestidspunktet?) eller retrospektivt (hvordan har deres familie været sammensat i en given periode?). I relation til beslutningerne omkring uddannelsesvalget er det næppe så meget familieforholdene, som de tegner sig på interviewdagen, der har interesse. Familiens betydning for den unges holdninger til uddannelse må snarere ses som den opsummerede effekt af "de daglige dryp" gennem en årrække. Vi har derfor foretrukket at spørge til familietyper *retrospektivt*, dvs. familien som den har set ud i en årrække. Herved kommer vi også uden om det problem, at en del af de unge aktuelt bor på en kost-/efterskole.

Eleverne blev indledningsvis spurgt: *Bor begge dine biologiske forældre sammen?* Hvis eleven har svaret ja til dette spørgsmål, er det vores antagelse, at så har forældrene nok boet sammen hele tiden. Disse unges **opvækstfamilie** er med andre ord en traditionel kernefamilie med tilstedeværelse af begge forældre. 70,7 pct. af de unge falder i denne gruppe.

De øvrige unge (knap 30 pct. af samtlige) er blevet spurgt: *Hvem af dine biologiske forældre har du boet sammen med det meste af tiden, siden du begyndte i skolen?* Eleverne er herefter blevet opdelt i familietyper som vist i tabel 2.2.

Kategorien "hel familie" består dels af de nævnte 70,7 pct, hvis forældre aktuelt bor sammen, dels af elever, hvis forældre ikke længere gør det, men som på ovennævnte spørgsmål om, hvem de har boet (mest) sammen med, har benyttet en af disse svarmuligheder: 1) "Begge biologiske forældre" (kan fx være tilfældet, hvis forældrene først er blevet skilt inden for de seneste år) og 2) "På skift hos dem begge (deleordning)". I begge tilfælde må det antages, at elevens holdninger afspejler de påvirkninger, som gennem årene er modtaget fra *begge* forældre.

Tabel 2.2. Elever i 9. klasse fordelt efter opvækstfamilie. Procent.

Hel familie	75,0
Enlig mor	9,2
Enlig far	2,1
Mor og stedfar	10,9
Far og stedmor	1,3
Andet	1,5
I alt	100,0
Opvægtet procentgrundlag	63.618
Uvægtet antal besvarelser	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Elever, som har boet hos andre (fx bedsteforældre, plejefamilie) eller på institution, er anbragt i kategorien "andet".

En opgørelse pr. 1. januar 1996 af 15-åriges familieforhold, som Danmarks Statistik har foretaget¹¹, viser, at 66,6 pct. boede sammen med begge deres biologiske forældre. Der er god overensstemmelse imellem dette tal og andelen på 64,4 pct. i vores undersøgelse, som selv er hjemmeboende (ikke på efterskole) hos samboende forældre. Den væsentligste grund til, at der i vores undersøgelse er relativt mange unge fra "hele familier", er altså spørgeteknisk. Vi har spurgt retrospektivt. Det større antal unge i brudte familier (ifølge Danmarks Statistiks opgørelse) falder, som det kunne forventes, navnlig i kategorien "enlig mor".

Opvækstfamiliens sammensætning er et indirekte vidnesbyrd om forekomsten af skilsmisser i nutidens familie. Dette kulturtræk forekommer ikke så hyppigt blandt indvandrere som hos "danskerne". Hele 85 pct. af de to-sprogede elever er opvokset i en *hel familie*, dvs. de har i det meste af deres skoletid boet sammen med begge deres biologiske forældre.

Forældrene er formentlig de vigtigste personer i unges netværk, når det gælder gode råd og støtte med hensyn til valg af uddannelse. Men jævnaldrende kammerater og ældre søskende kan også tænkes

11. Se Danmarks Statistik (1996a).

at spille en rolle. Cirka 60 pct. af de unge har ældre søskende. Andelen er en smule højere, 66 pct., blandt to-sprogede elever.

2.6. Forældres uddannelse og erhverv

Opvækstfamiliens sammensætning siger ikke noget om dens sociale placering. For at få et billede heraf må vi kende forældrenes uddannelse og placering på arbejdsmarkedet. Oplysninger af denne type, hvor én person benyttes som informant om en anden persons forhold, vil altid være behæftet med større usikkerhed end, hvis det er informantens egne forhold, der spørges til. Dette afholder os dog normalt ikke fra i interviewundersøgelser at bruge en voksen som informant om egne og ægtefælles/samlevers uddannelse og erhvervs-mæssige forhold. Når informanten er et barn, har vi derimod ikke turdet stille spørgsmål til barnet om disse forhold, men har, i det omfang oplysningerne ansås for vigtige, valgt den noget dyrere løsning også at interviewe forældrene selv.

Det spørgsmål, som nu trænger sig på, er: hvornår ophører et barn med at være barn? Hvornår kan vi tillade os at betragte børn og unge som tilstrækkeligt pålidelige informanter om deres forældres forhold? I SFI's første forløbsundersøgelse af en generation unge fra slutningen af 1960'erne blev de 14-årige elever spurgt om deres forældres arbejdsstilling og skoleuddannelse. I andre tilfælde, hvor "den voksne befolkning" er blevet interviewet, har man ladet den nedre aldersgrænse være 16 år. Der er altså ikke nogen fast praksis på dette felt. Eleverne i denne undersøgelse er typisk 15 år. Med fuld bevidsthed om, at det kunne vise sig problematisk at spørge eleverne om deres forældres forhold, har vi alligevel valgt at gøre det. Det måtte så efterfølgende vise sig, om oplysningerne kunne bruges.

Eleverne blev udspurgt om deres forældres skole- og erhvervsuddannelse, nuværende arbejdsstilling og ledighed inden for de seneste tre år. Der er hyppigere svaret "ved ikke" på spørgsmål om skoleuddannelse (til trods for, at skemaet opererede med en meget enkel opdeling i afgangsniveauer) end på spørgsmål om forældrenes er-

hvervsmæssige beskæftigelse. En mulig forklaring herpå kan være, at de unge selv kan iagttage, om deres forældre har erhvervsarbejde, og hvilken slags arbejde det drejer sig om. Uddannelsen hører derimod fortiden til, og de unges viden herom er derfor afhængig af, hvad deres forældre har fortalt dem.

Forældrenes aktuelle placering på arbejdsmarkedet blev belyst med følgende spørgsmål: *Har dine forældre for tiden erhvervsarbejde? - Hvad er deres stilling?* Der var opstillet følgende svarmuligheder: 1. "Nej, har ikke arbejde for tiden", 2. "Ja, selvstændig", 3. "Medhjælp i ægtefælles virksomhed", 4. "Funktionær eller tjenestemand (månedslønnet)", 5. "Faglært arbejder (læringeuddannet)", 6. "Ikke-faglært arbejder", 7. "Andet" (med mulighed for selv at skrive hvad) og 8. "Ved ikke".

I dagens Danmark er funktionærer en meget stor og vidtfavnende gruppe, som spænder fra topembedsmænd til månedslønnede kommunalarbejdere. Det er derfor nødvendigt at kunne underopdele funktionærgruppen. *Har dine forældre nogen underordnede?* blev eleverne spurgt. Deres svar er brugt til opdeling af funktionær-forældrene i en gruppe *med* - og en *uden* underordnede.

Forældre, som for tiden ikke har noget arbejde, er en heterogen gruppe bestående af dem, der mere varigt har denne karakteristik (fx husmødre, langtidsledige, bistandsklinter) og de forældre, som blot midlertidigt er uden beskæftigelse (korttidsledige, orlov, uddannelse etc.). For at få udskilt de elever, hvis forældre mere varigt har været uden arbejde, har vi benyttet et spørgsmål, som lød: *Hvor stor en del af de seneste 3 år har dine forældre haft erhvervsarbejde?* Det var muligt at afgive følgende svar: 1. "I alle tre år", 2. "Det meste af tiden", 3. "Noget af tiden", 4. "Helt uden arbejde de seneste 3 år" og 5. "Ved ikke". Hvis forældrene efter elevens skøn havde haft arbejde i mere end halvdelen af perioden (svarmulighed 1 og 2) vil vi anse den manglende beskæftigelse for at være af *kortere* varighed. Dækker fraværet fra arbejdsmarkedet derimod mere end halvdelen af perioden (svarmulighed 3 og 4), har vi valgt at tolke dette som et *længerevarende* fravær.

Forældrenes tilknytning til arbejdsmarkedet er efter elevernes opfattelse som vist i tabel 2.3. Kategorien "andet/uoplyst" indeholder bl.a. de elever, som har så ringe kontakt til deres biologiske far eller mor, at de slet ikke har villet besvare spørgsmålene for denne person. Det drejer sig imidlertid om et så ringe antal elever, at det ingen nævneværdig rolle spiller for procentfordelingen. Alt i alt kan vi således regne med, at (mindst) ca. 10 pct. af elever på 9. klassetrin ikke kan besvare et spørgsmål om deres forældres arbejdsstilling. På den anden side har ni ud af ti godt kunnet svare. Om svarene er mere eller mindre pålidelige end tilsvarende besvarelser i andre interviewundersøgelser, kan vi derimod ikke vide. Umiddelbart falder det i øjnene, at hele 19 pct. af fædre angives at være selvstændige. Ganske vist er det en betragtelig nedgang i forhold til, hvad man fandt i SFI's tilsvarende undersøgelse i 1968; dengang havde 36 pct. af eleverne i 7. klasse en far, der var selvstændig. Men på grundlag af den registerbaserede arbejdsstyrkestatistik oplyser Danmarks Statistik, at pr. 1. januar 1993 har kun 12 pct. af alle børn i parfamilier en far, der er selvstændig¹². Det at være selvstændig er typisk et udtryk for, at man er nået et stykke frem i sit erhvervsmæssige karriereløb, dvs. har opnået en vis alder. Derfor er andelen af selvstændige fædre uden tvivl stigende med barnets alder. For de 15-årige børn må procenten således antages at være højere end de 12, som Danmarks Statistik finder for hele børnegruppen under ét.

En interviewundersøgelse blandt et tilfældigt udsnit af 10-17-årige børn, som SFI foretog i 1993 (undersøgelsen om børns arbejde), viste, at 15 pct. af børnenes fædre var selvstændige, og ses alene på de 15-16-årige var procenten 16.

De *to-sprogede* elever adskiller sig på flere måder fra deres danske kammerater. For det første ved at have sværere ved at besvare spørgsmålet om forældrenes placering på arbejdsmarkedet. 16 pct. af deres fædre og 21 pct. af mødrene er placeret i gruppen "andet/uoplyst". En mulig forklaring kan være, at tilknytningen til arbejdsmarkedet generelt er svagere i denne befolkningsgruppe. Der er da også

12. Se Kampmann, P. & Nordheim Nielsen, F. (1995), p. 137.

Tabel 2.3. Elevernes udsagn om deres forældres beskæftigelsesforhold. Procent.

	To-spr. elever	Danske elever	Alle elever
FAR			
Selvstændig/medhj. ægtef.	22	19	19
Funktionær med underordnede	6	20	20
Funktionær uden underordnede	9	16	15
Funktionær uden nærmere angivelse	2	7	7
Faglært arbejder	4	13	12
Ikke faglært arbejder	5	8	8
Uden beskæftigelse, kortvarigt *)	4	2	2
Uden beskæftigelse, længerevarende	15	3	4
Uden beskæftigelse i øvrigt	15	1	2
Andet/uoplyst **)	18	11	11
I alt	100	100	100
MOR			
Selvstændig/medhj. ægtef.	9	10	10
Funktionær med underordnede	8	13	12
Funktionær uden underordnede	4	29	28
Funktionær uden nærmere angivelse	5	9	9
Faglært arbejder	3	4	4
Ikke faglært arbejder	9	12	11
Uden beskæftigelse, kortvarigt *)	4	3	3
Uden beskæftigelse, længerevarende	22	9	10
Uden beskæftigelse i øvrigt	16	2	3
Andet/uoplyst **)	21	9	10
I alt	101	100	100
Opvægtet procentgrundlag	3.057	60.561	63.618
Uvægtet antal besvarelser	209	1.753	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Noter: * Forældre, som for tiden er uden erhvervsmæssig beskæftigelse, er underopdelt på grundlag af spørgsmålet: *Hvor stor en del af de seneste 3 år har dine forældre haft erhvervsarbejde?* Hvis der er svaret "i alle tre år" eller "det meste af tiden" anses fraværet fra arbejdsmarkedet for *kortvarigt*, hvorimod det anses for *længerevarende*, hvis der er svaret "noget af tiden" eller "helt uden arbejde de seneste 3 år"

** Elever, som slet ikke har besvaret spørgsmålet (fordi der ingen far er i familien), indgår i denne gruppe.

mange to-sprogede elever, som angiver, at deres forældre for tiden ikke har erhvervsarbejde; 34 pct. af fædrene og 42 pct. af mødrene. For det andet: når de to-sprogedes forældre har arbejde, er de hyppigere end danske forældre placeret i en underordnet position. Funktionsnærgruppen er således svagt repræsenteret blandt forældre til to-sprogede elever. Hvor denne gruppe udgør 40-50 pct. af samtlige forældre i undersøgelsen, drejer det sig blot om godt 15 pct. blandt to-sprogede. Ikke-faglærte arbejders andel er derimod nogenlunde på niveau med andelen blandt danske forældre.

Det er værd at erindre sig disse forskelle mellem danske og to-sprogede elevers forældres placering på arbejdsmarkedet, idet denne - som vi senere i kapitel 5 og 6 skal se - spiller en større rolle for elevernes valg af uddannelse end selve tilknytningen til et dansk eller to-sproget miljø.

Vi nævnte ovenfor, at eleverne havde mere besvær med at svare på spørgsmål om deres forældres uddannelse end på spørgsmål om beskæftigelse. Hver tredje elev kunne ikke angive, hvilken *skoleuddannelse* deres forældre havde. Dette til trods for at valgmulighederne var indskrænket til følgende: 1. "Grundskole (højst 9 års skolegang)", 2. "10. klasse eller mere", 3. "Studentereksamen eller hf", 4. "Udenlandsk skolegang" og 5. "Ved ikke". Det skal nævnes, at hyppigheden af ved ikke-svar er nogenlunde den samme inden for alle tre elevtyper. Opdeles eleverne derimod efter familietype viser det sig, at i brudte familier, hvor moderen enten er alene eller har fået sig en ny mand, er kendskabet til den biologiske faders uddannelsesforhold ikke så godt. Ved ikke-procenten når op på ca. 50. Det er samme grad af manglende kendskab, som gælder en evt. stedfars skoleuddannelse.

Bedømt ud fra ved ikke-svarenes andel ved eleverne på 9. klassetrin mere om deres forældres *erhvervsuddannelse*. Hver femte kan dog ikke besvare spørgsmålet herom; blandt to-sprogede elever hver fjerde.

Tabel 2.4. Elevernes udsagn om deres forældres erhvervsuddannelse. Procent.

	To-spr. elever	Danske elever	Alle elever
FAR			
Håndværksuddannelse (Efg/lærling)	16	33	33
Handelsuddannelse	3	6	6
Kontoruddannelse	2	4	4
Mellemudd. af ca. 3 års varighed *	2	6	5
Videregående uddannelse **	16	17	17
Andet	8	3	3
Ingen uddannelse	28	12	12
Ved ikke/uoplyst	25	19	20
I alt	100	100	100
MOR			
Håndværksuddannelse (Efg/lærling)	6	5	5
Handelsuddannelse	2	7	6
Kontoruddannelse	7	14	14
Mellemudd. af ca. 3 års varighed *	7	23	22
Videregående uddannelse **	19	13	13
Andet	6	3	3
Ingen uddannelse	34	16	17
Ved ikke/uoplyst	19	19	19
I alt	100	100	99
Opvægtet procentgrundlag	3.057	60.561	63.618
Uvægtet antal besvarelser	209	1.753	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Noter: * I spørgeskemaet forklaret ved følgende eksempler: politi- og toldbetjent, sygeplejerske, laborant, pædagog.

** I spørgeskemaet forklaret ved følgende eksempler: lærer, journalist, socialrådgiver, ingeniør, jurist, læge.

De seneste opgørelser over befolkningens uddannelsesniveau¹³ viser, at i 1995 havde en tredjedel af de 40-49-årige ikke nogen kompetencegivende uddannelse ud over grundskoleniveau. Det er denne

13. Se Danmarks Statistik (1996b).

aldersklasse, hovedparten af elevernes forældre befinder sig i. På den baggrund er det påfaldende, at kun 12 pct. af fædrene og 17 pct. af mødrene angives ikke at have nogen erhvervsuddannelse. Noget af forklaringen på denne betydelige forskel skal muligvis søges i ved ikke-svarene. Man kunne således tænke sig, at elevernes usikkerhed med hensyn til forældrenes uddannelse netop skyldes, at disse ikke har nogen uddannelse. I de familier bliver der næppe talt så meget om uddannelse. Der er ingen oplevelser og historier at berette om forældrenes elevtid.

Manglende kendskab til forældres uddannelse gør sig gældende stort set lige hyppigt blandt danske og to-sprogede elever. Disse har derimod noget hyppigere end deres danske kammerater forældre, som ingen uddannelse har.

2.7. Fritidsjob

Mange unge prøver i løbet af grundskolens ældste klasser, hvad det vil sige at have et job. Det klassiske karriereforløb er for drengenes vedkommende en start i 12-13-års alderen med omdeling af lokalavisser og reklamer. Derpå følger måske en ansættelse som flaskedreng i det lokale supermarked. Andre tjener penge ved at gøre rent på kontor, institution eller for private. Mindre hyppigt forekommende er fritidsjob i landbrug, på værksteder, som kontorpiccolo osv. - Pigerne starter i samme alder (12-13 år) med avisomdeling og børnepasning. Efter et job som medhjælp i supermarkedet fortsætter karrieren for en del piger i job med kundeekspedition i kiosker og på grillbarer¹⁴.

Blandt voksne er meningerne om skolebørns fritidsjob stærkt delte. Nogle anser erhvervsarbejdet for en belastning, idet der herved bliver mindre tid til skolearbejdet hjemme og til at pleje fritidsinteresser i. Andre lægger vægt på, at de unge gennem jobbet lærer, hvad det vil sige at tjene deres egne penge, og at de indføres i den arbejdsdisciplin, som er nødvendig, hvis man vil begå sig på arbejds-

14. Se Betænkning nr. 1257.

markedet, samt at eleverne på denne måde får en bedre introduktion til arbejdslivet end den skolernes erhvervsorientering og -praktik kan give dem.

En særlig variant af argumentationen imod fritidsjob går på, at selv om de unges job ikke er en skolemæssig belastning i 9. klasse, så medfører jobbet, og de penge der herved tjenes, at de unges forbrug skrues i vejret. Og har de først vænnet sig til at købe dyrt tøj, gå i byen hver weekend etc., så kan de ikke skrue fordringerne ned igen, når kravene om mere tid til lektier i gymnasiet, på handels-skolen osv. melder sig. I værste fald kan fritidsjobbet blive den sten, som får læsset til at vælte, får de unge til at droppe ud af uddannelsen.

På denne baggrund fandt vi det væsentligt at inddrage elevernes jobberfaringer i beskrivelsen af de unge på 9. klassetrin.

Fem ud af seks elever i 9. klasse (ca. 85 pct.) har *inden for de seneste 3 år* haft fritidsjob. Andelen er lige stor blandt piger og drenge. Derimod ser billedet noget anderledes ud blandt to-sprogede, idet en fjerdedel af drengene og henved halvdelen af pigerne ikke har haft et fritidsjob de seneste 3 år. Det vil sige, at de næppe nogensinde har haft et job.

Blandt skolebørn er jobfrekvensen klart stigende med alderen. Derfor er det ikke overraskende, at hovedparten af de unge, som har haft et job i den betragtede 3-års periode, også *aktuelt har et job*. Hen imod slutningen af 9. klasse har 60 pct. af eleverne et fast fritidsjob. Her skiller de to-sprogede elever sig igen ud fra gennemsnittet. Halvdelen af drengene og kun ca. 30 pct. af de to-sprogede piger har i slutningen af 9. klasse et fritidsjob. Elever på efterskoler har normalt heller ikke fritidsjob. Det skal dog især ses på baggrund af efterskolernes geografiske placering, som typisk er i landlige lokalområder med et relativt begrænset udbud af job, samt skolernes faglige og sociale dagligdag, der i nogen grad kan siges at have karakter af "heldagsskole". Efterskoleelever har kort sagt ringere mulighed end andre for at have et fritidsjob. Intet tyder derimod på,

at disse elever - før de kom på efterskole - havde job i ringere omfang end andre elever.

De elever, som aktuelt har fritidsjob, har i gennemsnit en *arbejdsuge* på ca. 10 timer. Det betyder, at ganske mange (ca. 30 pct. af de beskæftigede) oven i skolearbejdet udfører lønnet arbejde i mere end 10 timer om ugen. For hver tiende elev i fritidsjob overstiger arbejdsugen 15 timer.

Som det fremgår af tabellen er der ganske betragtelige forskelle på arbejdsugens længde grupperne imellem. Drengene bruger generelt mere tid på fritidsjob end pigerne gør. Det gælder især inden for gruppen af to-sprogede elever, hvor drenges gennemsnit ligger helt oppe på 13,7 timer om ugen. På den ene side synes de to-sprogede drenge ikke så ofte som deres danske kammerater at have et fritidsjob, men når de så har det, synes det til gengæld at være af betydeligt omfang.

Tabel 2.5. Andelen blandt elever på 9. klassetrin, som har gjort erfaring med fritidsjob. Opdelt efter elevtype og køn. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	
Har haft job inden for de seneste tre år	73	55	83	79	84	86	84
heraf: (næsten) hele tiden	15	7	22	11	25	20	22
- det meste af tiden	25	11	18	21	23	19	21
- noget af tiden	33	37	43	47	36	47	41
Har aktuelt et fritidsjob	53	31	30	11	65	67	60
Gnsn. ugentl. arb.tid (timer)	13,7	8,5	12,9	6,8	10,5	9,5	10,1
Gnsn. månedsindtægt (kr.)	2.707	1.337	10.990	725	1.727	2.542	2.309

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Den månedlige *indtægt* ved fritidsjob udgør i gennemsnit 2.300 kr. Til trods for, at drengene har den længste arbejdsuge, er det pigerne, der tjener mest. Deres gennemsnitsindtægt er en halv gang højere end drengenes. Også i denne alder sætter det kønsopdelte arbejds-

marked sig igennem, her blot med et resultat, som er modsat det, der gælder på det voksne arbejdsmarked.

På baggrund af de ganske betydelige indtægter, mange elever skaffer sig ved at tage job i fritiden, er det et spørgsmål, om de unge ligefrem har oparbejdet en afhængighed af at have en løbende indkomst, som ligger ud over, hvad de kan forvente at få i lommepenge? For at belyse det spørgsmål blev de unge spurgt: *Hvor afhængig er du af de penge, du tjener ved dit fritidsjob? Hvor stort et problem vil det være for dig - rent økonomisk - at holde op med fritidsjobbet, hvis fx skolearbejdet kræver det?*

En fjerdedel (26 pct.) af de elever, som blev spurgt, svarede, at det ville være et "meget stort problem". Lidt flere (31 pct.) mente, at det ville være et "stort problem". Lige så mange (30 pct.) svarede: "kun et lille problem", og en ottendedel (12 pct.) mente, at det var "ikke noget problem". Denne fordeling af svarene var identisk for piger og drenge. Indtægtens aktuelle højde kan altså ikke umiddelbart tages som strømpil for, i hvilken grad dens eventuelle bortfald vil udgøre et problem for de unge. Tilvænning er imidlertid et spørgsmål om tid. Og netop tiden synes at spille en vigtig rolle i denne sammenhæng. Således giver elever, som har haft job det meste af tiden (i de sidste 3 år), hyppigere end elever, der kun lejlighedsvis har haft job, udtryk for, at indkomstbortfaldet vil udgøre et (meget) stort problem for dem.

Unge, der har vænnet sig til at have job (og indkomst) ved siden af skolen, kan siges at være bærere af et kulturtræk, som muligvis udgør en belastning i forhold til uddannelsesaktiviteten. Vi vil derfor i de følgende kapitlers analyser medtage en faktor (fritidsjob), der viser om eleven har tradition for job ved siden af skolen.

2.8. Fritidsinteresser

Uden for skolen har de unge et rum for mere eller mindre fri udfoldelse. Fritiden benytter de dels til på organiseret vis at dyrke deres fritidsinteresser (her taler vi om de faste eller *skemalagte interesser*,

alt det man "går til" i foreninger, ungdomsskole osv.), dels til den mere spontant opdukkende, ikke-skemalagte anvendelse af fritiden sammen med kammeraterne hjemme på værelset, omkring computeren, foran fjernsynet, på biblioteket, i ungdomsklubben, på gaden, eller alene med en god bog.

Langt hovedparten af børn og unge i skolealderen "går til noget" i deres fritid¹⁵. Andelen, som gør det, topper med ca. 85 pct. i 11-12-års alderen. I 15-års alderen er det "kun" tre ud af fire unge, der har skemalagte fritidsinteresser. Disse er langt overvejende sport, men også musik og sang, samt aktiviteter i ungdomsskole- eller ungdomsklub-regi spiller en rolle.

Når de unge vælger fortsat uddannelse efter grundskolen, kan deres fritidsinteresser komme til at spille en måske afgørende rolle, hvis den søgte uddannelse netop giver mulighed for fortsat at dyrke den specielle fritidsinteresse. Måske indgår denne ligefrem som en del af uddannelsen (sportscollege, musiklinie etc.). På den anden side kan hensynet til fortsat dyrkelse af en bestemt fritidsinteresse også udgøre en barriere ved fx at begrænse den geografiske mobilitet.

Ligesom et stort forbrug af tid på erhvervsarbejde kan have negativ effekt på skolegangen, kan man tænke sig, at meget tidskrævende fritidsinteresser udgør en belastning i forhold til uddannelsesaktiviteten. Tidligere forskning giver imidlertid ikke belæg for påstanden om, at organiserede fritidsinteresser i almindelighed har en sådan effekt¹⁶. Det, aktivt at tage del i bestemte aktiviteter i sin fritid, må derfor primært opfattes som udtryk for ressourcebesiddelse. Man har kræfter og energi til at deltage.

Eleverne i 9. klasse er blevet spurgt, om de går til noget i fritiden. Nu er det sådan, at de organiserede fritidsinteresser, dem man "går til", skifter fra år til år, for unge menneskers vedkommende delvis som følge af den personlige udvikling, de gennemløber i denne alder. Interesseskiftene betyder bl.a., at nogle, som det ene år er aktive, det

15. For en nærmere beskrivelse af dette emne, se Andersen, D. (1994).

16. Se Andersen, D. (1995a), p. 180 ff.

næste år er passive, for måske det tredje år igen at blive aktive. For at få et mere stabilt billede af de unges vaner mht. at gå til noget i fritiden, blev de tillige spurgt, om de gik til noget året før. Vi har dermed tilkendegivelser vedr. de seneste to år at støtte os til.

Taget under ét angiver 73 pct. af eleverne, at de går til noget i fritiden. Den helt overvejende del af disse unge gik også til noget sidste år. Hvis vi opfatter det, at dyrke skemalagte fritidsinteresser to år i træk, som udtryk for en bestemt kulturel adfærd, kan vi sige, at ca. 70 pct. af de unge på 9. klassetrin endnu har den vane at gå til noget i fritiden. 10 pct. har til gengæld den modsatte vane. De har ikke gået til noget i de seneste to år. De sidste ca. 20 pct. placerer sig midt imellem, men erfaringsmæssigt er de fleste af dem på vej mod passiv-gruppen.

Tabel 2.6. Andelen blandt elever på 9. klassetrin, som har skemalagte fritidsinteresser. Opdelt efter elevtype og køn. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	
Går til noget i år	69	52	41	48	73	79	72
heraf: gik også sidste år	56	45	35	43	70	76	68
- men gik ikke sidste år	13	7	6	5	3	3	4
Går ikke til noget i år	30	47	58	51	26	20	27
heraf: men gik sidste år	18	18	40	41	14	12	16
- gik heller ikke sidste år	12	29	18	10	12	8	11
Uoplyst	1	1	1	1	1	1	1
I alt	100	100	100	100	100	100	100
Opvægtet procentgrundlag	1.352	1.705	3.046	3.137	28.228	26.150	63.618
Uvægtet antal besvarelser	98	111	166	171	723	693	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Har du nogle faste fritidsinteresser, som du går til på bestemte ugedage og tidspunkter? og: Gik du sidste år til noget?

Billedet er ikke afgørende forskelligt for drenge og piger, om end den fritidsaktive andel er lidt højere blandt piger end drenge. Efterskoleeleverne er i en særlig situation. De er flyttet hjemmefra og lever hovedparten af deres liv - herunder fritidslivet - på skolen. Det ses da også af tabellen, at væsentlig færre efterskoleelever går til noget; ca. 45 pct.; lidt flere piger end drenge. At det er livet på efterskolen og ikke særlige egenskaber hos eleverne, der er skyld i den lave andel af fritidsaktive ses af, at disse elever sidste år (da de boede hjemme) stort set var lige så aktive mht. at gå til noget som andre elever. 75 pct. af drengene og 84 pct. af pigerne gik sidste år til noget.

De to-sprogede elever er også mindre fritidsaktive end deres danske kammerater. For de to-sprogede drenges vedkommende viser det sig navnlig ved, at der er færre (55 pct.), som har for vane at være aktive, mens der er flere (32 pct.) med en mere flygtig forankring i fritidslivet. Relativt mange to-sprogede drenge er siden sidste år holdt op med at gå til noget, men samtidig er relativt mange begyndt på en aktivitet i år. Dette betyder, at set over en to års periode er der ikke væsentlig flere to-sprogede drenge, som slet ikke har gået til noget, end der er blandt danske drenge.

De to-sprogede piger er lige så lidt aktive som pigerne på efterskole, men modsat disse var de også passive mht. at gå til noget i fritiden sidste år. 30 pct. af de to-sprogede piger har således slet ikke for vane at gå til noget.

De organiserede fritidsaktiviteter er specielle derved, at de netop lader sig indpasse i nogle organisatoriske (forenings)rammer. Hvis man beskriver og analyserer en gruppes fritidsinteresser alene på baggrund af deltagelsen i skemalagte aktiviteter, får man derfor et skævt billede af gruppens samlede interesseprofil. Eksempelvis vil sportsaktiviteter få en for fremtrædende plads, mens læsning og fjernsynsforbrug (der foregår hjemme under private/uorganiserede former) vil blive underbelyst.

Med det formål at få et bredere billede af elevernes fritidsinteresser blev de præsenteret for en række af fritidsaktiviteter, som de skulle tilkendegive deres interesse for. Svarene fremgår for de unge

under et af tabel 2.7. Et mere forenklet billede af interessen kunne opnås ved blot at anføre procentandelen, der har benyttet en af de to (eller tre) stærkeste svarmuligheder. Herved ville nogle nuancer imidlertid gå tabt. I et forsøg på samtidig at forenkle og bevare nuancerne har vi taget en anden metode i brug. Den går ud på at beregne et samlet mål for interessen ved at tildele svarkategorierne hhv. 4, 2, 1 og 0 point. Eksempelvis fremkommer den samlede score for aktiviteten sport/motion således: $(43 \times 4) + (28 \times 2) + (21 \times 1) = 249$ point. Dette tal sættes herefter på indeksform, idet der divideres med 1,75. Begrundelsen for at dividere alle aktiviteters pointscore med 1,75 er, at indekstallet 100 herved kommer til at svare til en jævn svarfordeling (25 pct. i hver af de fire kategorier). Med den valgte pointgivning understreger vi, at det har en særlig betydning, når eleverne har valgt den stærkeste svarkategori (meget stor interesse).

Den her viste metode til sammenfatning af en procentfordeling i et enkelt indekseret måltal vil blive benyttet en række steder i rapporten. Fremover vil det dog kun være indekstallet, ikke fordelingen, der medtages i tabellen.

Blandt de forelagte 20 aktiviteter sætter elever på 9. klassetrin størst pris på at *hygge sig sammen med deres venner*. Dernæst følger interessen for at dyrke *sport og motion* samt at *gå i byen/til fester*. Alt sammen noget der angiver, at kammeraterne i denne alder spiller en meget fremtrædende rolle. Det er jo alderen for selvstændiggørelse og løsrivelse fra forældrenes omsorgsfulde favntag. Men det betyder ikke, at de unge for enhver pris søger at undgå deres forældre. Tværtimod hører *hyggesamværet med familien* også til blandt de højest prioriterede interesser. Det er særlig tydeligt for pigernes vedkommende.

De unge lægger endvidere vægt på deres interesse for at se fjernsyn og video samt gå en tur i biografen. Aktiviteter i det fri spiller ligeledes en vigtig rolle.

Tabel 2.7. Fritidsinteresser blandt elever i 9. klasse. Procent og indeks.

	Meget stor	Stor	Lille	Slet ingen	Uoplyst	I alt	Samlet mål
	Procent					Indeks	
Dyrke sport/motion	43	28	21	6	2	100	142
Synge/spille et instrument	12	12	25	48	3	100	55
Gå i byen/til fester	41	33	19	6	1	100	142
Gå i biografen	16	44	35	4	1	100	107
Gå til koncerter	17	28	38	15	2	100	93
Gå i ungdomsklub	8	18	34	38	2	100	58
Gå til fr.underv./ungdomssk.	5	17	37	39	2	100	52
Hygge sig med venner	54	38	6	1	1	100	170
Hygge sig med familie	23	48	26	2	1	100	122
Se fjernsyn/video	18	45	33	2	2	100	111
Læse en god bog	13	28	35	22	2	100	82
Læse tegneserier, ugeblade	6	29	48	15	2	100	74
Bruge computer, spil	11	22	37	28	2	100	71
Bruge computer, lektier/arbejde	10	32	33	23	2	100	78
Bruge computer, Internet mv.	8	13	29	48	2	100	50
Lave håndarbejde	3	8	25	62	2	100	30
Lave mad, bage	10	27	37	25	1	100	75
Teknik (knallert, maskiner)	12	13	22	51	2	100	55
Beskæft. sig med hus-/kæledyr	18	27	33	21	1	100	91
Aktiviteter i det fri	19	34	34	11	2	100	102

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad kan du godt lide at lave i din fritid?

Anm.: Det samlede mål for styrken af interesse for den enkelte aktivitet fremkommer ved at vægte svarfordelingen således, at svarkategorien "meget stor interesse" giver 4 point, "stor interesse" giver 2 point, "lille interesse" 1 point og "har slet ikke min interesse" giver 0 point. En jævnt fordelt interesse (dvs. lige mange svar i hver kategori) vil give 175 point, som i tabellen svarer til indeks=100.

Det er karakteristisk, at de nævnte interesser, som er de vigtigste for unge på 9. klassetrin, deles af både drenge og piger. Hertil kommer

nogle udtalte kønsforskelle mht. at læse bøger og beskæftige sig med hus-/kæledyr. I begge tilfælde overgår pigernes interesse for disse ting klart drengenes. De giver til gengæld høj prioritet til computerspil. I det hele taget er drenge mere interesserede i at bruge computer end piger er. Når piger endelig viser interesse for at bruge edb-værktøjet, sker det i forbindelse med et formål, der rækker ud over mediet selv, nemlig lektier eller arbejde.

2.9. Resumé

Efter en kort gennemgang af denne undersøgelses baggrund og formål samt dens datagrundlag gives i dette kapitel nogle indledende beskrivelser af dem, det drejer sig om: elever i 9. klasse.

- * Et relativt nyt element i den danske skole er de *to-sprogede* elever. De udgør på 9. klassetrin ca. 5 pct. af alle elever, men vil i fremtiden blive flere. Det er en gruppe, som på grund af sin ringe størrelse ofte "forsvinder" i stikprøvebaserede undersøgelser som denne. Det vil imidlertid ikke ske her.

Gruppen af to-sprogede elever består hovedsagelig af unge fra hjem, hvor man taler et sprog, som hører hjemme uden for EU-området. De største nationalitetsgrupper er tyrkere, pakistanere, elever fra balkanområdet og af kurdisk herkomst. Omkring halvdelen af de to-sprogede er født i Danmark, resten er kommet til senere. Henved 40 pct. har gået i skole andre steder end i Danmark.

Indbyrdes er de to-sprogede elever lige så forskellige som danske unge. Derfor vil det af og til føre til fejlslutninger, hvis der alene fokuseres på disse unges to-sprogede baggrund. Således skal det anføres, at deres forældres uddannelses- og beskæftigelsesmæssige situation generelt er dårligere (færre med uddannelse og flere uden arbejde) end situationen for danske elevers forældre.

- * Fra tidligere undersøgelser vides, at den sociale baggrund har spillet en stor rolle for, hvordan det er gået tidligere ungdomsgenerationer i uddannelsessystemet og på arbejdsmarkedet. Derfor er oplysninger om visse sider af forældrenes baggrund af central betydning for en undersøgelse som denne.

Når man går i 9. klasse er kendskabet til forældrenes uddannelses- og arbejdsforhold ikke altid fyldestgørende. Op imod 90 pct. af de unge kunne dog besvare spørgsmålet om forældrenes arbejdsstilling, og ca. 80 pct. kunne svare på, hvilken erhvervsuddannelse forældrene havde. Mest besvær voldte et spørgsmål om forældrenes skoleuddannelse, som hver tredje elev ikke vidste, hvad var. I alle tilfælde havde de to-sprogede elever mindre kendskab til forældrenes forhold end deres danske kammerater.

Hovedparten af de unge (75 pct.) er endvidere vokset op med begge deres biologiske forældre (har boet sammen med dem i det meste af skolealderen fra 7 til 15 år). Omkring hver tiende har til gengæld været alene med deres mor eller mere sjældent: far.

- * De unges kendskab til arbejdsmarkedet stammer i nogen grad fra egne oplevelser i et fritidsjob. Fem ud af seks har prøvet at have job, og ca. 60 pct. har det for tiden.

Unge, der har vænnet sig til at have job (og indkomst) ved siden af skolen, kan siges at være bærere af et kulturtræk, som muligvis udgør en belastning i forhold til en fortsat uddannelsesaktivitet. Godt 40 pct. af de unge har haft fritidsjob det meste af tiden i de sidste tre år. - På et spørgsmål om, hvor afhængig den unge er af de penge, der tjenes ved fritidsjobbet, svarer en tredjedel af samtlige elever, at det vil være et stort problem for dem at undvære disse penge, hvis uddannelsen skulle gøre det nødvendigt at kvitte jobbet. Elever, der sædvanligvis har fritidsjob, giver hyppigere end elever, der kun lejlighedsvis har haft job, udtryk for, at indkomstbortfaldet vil udgøre et (meget) stort problem for dem.

- * De unge er i 15-års alderen ikke helt så trofaste over for organiserede fritidsaktiviteter, som de har været. Tre ud af fire går dog stadig til noget. Når unge tager på efterskole, falder deltagelsen i foreningsaktiviteter. Så er cirka halvdelen foreningsaktive. Det er samme niveau som for to-sprogede piger.

Det, de unge dyrker som organiseret fritidsaktivitet, først og fremmest sport, men også i nogen udstrækning musikalske interesser, er kun en del af deres samlede interessefelt. Hertil kommer nemlig aktiviteter, som udfoldes i privat regi. Nogle af disse kendetegnes ved at være ungdomsaktiviteter (samværet med kammeraterne, fester, koncerter, biografture etc.), andre er mere kønsbestemte. Pigernes interesse for at læse bøger og beskæftige sig med dyr overgår drengenes. Til gengæld viser de større interesse for at rode med teknik og bruge computer, især til spil.

KAPITEL 3

De unges kvalifikationer

3.1. Indledning

"Udviklingen i samfundet og på arbejdsmarkedet har [...] medført et stigende krav om, at uddannelsessystemet sikrer, at elever og studerende udstyres med brede almene og personlige kvalifikationer for at ruste dem til en verden under stadig forandring, og forberedes til livslang uddannelse."¹

Tidligere studier af rekrutteringen til de fortsatte uddannelser efter grundskolen har som nævnt i forrige kapitel vist os en række sociale skævheder, der bl.a. er søgt elimineret ved en betydelig udvidelse af kapaciteten i det samlede uddannelsessystem. Et resultat heraf er, at befolkningens generelle uddannelsesniveau er hævet, men for den tunge ende: *restgruppen*, har den førte politik kun haft begrænset betydning. Restgruppen (den del af en fødselsårgang, som ikke får nogen erhvervskompetencegivende uddannelse) er nogenlunde på samme niveau for årgangene født efter 1945². Derfor prøver man at finde nye veje. Fokus flyttes fra de sociale barrierer imod fortsat uddannelse. Man interesserer sig for dem, der opfører sig unormalt: mønsterbryderne, som på trods af, at alle de ydre omstændigheder pegede i den modsatte retning, alligevel fik en videregående uddannelse³, og man spørger: hvilke egenskaber ved disse personer gav dem styrke til at bryde den sociale arv?

1. Se Undervisningsministeriet (1996a), p. 15.

2. Se Groes et al. (1996), p. 24 ff.

3. Et projekt af denne type gennemføres for tiden af DPI og AKF.

Der er imidlertid andre grunde end den delvist resultatløse kamp for decimering af restgruppen til, at uddannelsespolitikens tyngdepunkt flytter sig i disse år. Samfundet udvikler sig med rivende hast, og det stiller nye krav til arbejdskraften, krav om tilpasning til ændrede produktionsbetingelser, krav om stadig efteruddannelse. For at imødekomme disse krav kan uddannelsessystemet ikke længere nøjes med at bibringe de unge en række *faglige* kvalifikationer. Der skal også arbejdes med udvikling af deres *personlige* kvalifikationer. Samarbejde, initiativ, omstillingsevne og ansvarlighed er nogle af nøglebegreberne.

Der er ikke tale om, at faglige målsætninger udskiftes med mål for udviklingen af den enkeltes personlighed. "De personlige og de faglige kvalifikationer betinger og beforder gensidigt hinanden, og de to typer kan ikke erhverves adskilt."⁴ Sådan har det altid været. Den øgede interesse for betydningen af almene og personlige kvalifikationer er således heller ikke udtryk for, at der nu inddrages elementer i undervisningen, som tidligere har været helt fraværende i denne. Men bevidstheden om, og dermed fokuseringen på disse sider af undervisningssituationen er blevet skærpet.

Efter at vi i forrige kapitel beskrev udvalgte dele af elevernes sociale baggrund og sider af deres fritidsliv, vil vi nu vende os mod den side af de unge, som mere direkte har med uddannelse at gøre, deres erfaringer med skolen samt deres faglige og personlige kvalifikationer. Vi vil gå tættere på det, man kunne kalde de stærke og svage elever.

3.2. Skoleerfaringer

Det er velkendt, at en væsentlig barriere imod fortsat uddannelse er manglende lyst. I de nye ungdomsuddannelser (EGU og FUU), som retter sig meget direkte imod unge, der har tendens til for tidligt at droppe ud af uddannelsessystemet, indtager det at opbygge en positiv

4. Undervisningsministeriet (1996a), p. 25

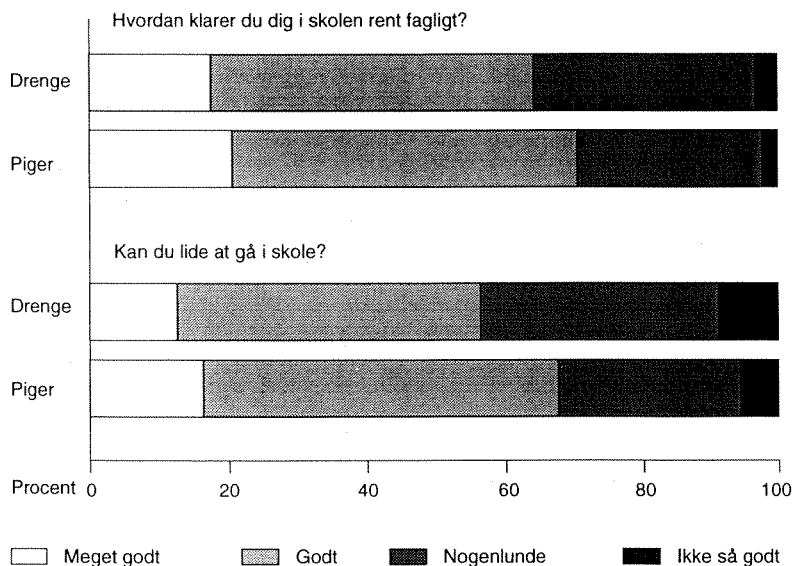
motivation for uddannelse en vigtig rolle. Det søges bl.a. gjort ved at bibringe de unge nogle gode erfaringer, nogle succesoplevelser.

Den største fond af oplevelser i relation til uddannelse har de unge fra deres ni år i grundskolen. Derfor er det vigtigt, at erfaringerne fra disse år er af positiv karakter. Har man været glad for at gå i skole, har man klaret sig godt, så er der grundlag for at se med lyst og interesse på udsigten til at tage nogle år mere på skolebænken.

Elevernes erfaringer med grundskolen er i denne undersøgelse belyst ved en række spørgsmål. Der er spurgt til deres faglige og sociale udbytte. I første omgang vil vi fremdrage to spørgsmål, som belyser emnet helt generelt. Det ene lød: *Hvordan synes du selv, at du klarer dig i skolen - rent fagligt?* Og det andet, som fulgte umiddelbart efter, lød: *Kan du lide at gå i skole?* Begge spørgsmål havde disse svarmuligheder: 1. "Meget godt", 2. "Godt", 3. "Nogenlunde" og 4. "Ikke så godt". Senere i dette kapitel vil vi trække andre spørgsmål, som belyser specielle sider af den samlede erfaringsbaggrund, ind i analyserne. Herunder spørgsmål til læreren om, hvordan eleven klarer sig i klassen.

Erfaringer med spørgsmål, hvor interviewpersonen skal give sig selv karakter, viser, at der er en vis modstand imod at placere sig selv i den nederste gruppe. For at opnå den ønskede tredeling af eleverne i en middelgruppe og én over samt én under middel, var det derfor nødvendigt at tilføje kategorien: ikke så godt. Den skulle først og fremmest give eleverne et alibi for at benytte kategorien: "nogenlunde", som udtrykker et niveau under middel. Det viser sig da også, at meget få (blot 2 pct.), hvad *det faglige standpunkt* angår, har sat sig selv i den nederste kategori "(ikke så godt)". Til gengæld svarer godt en fjerdedel (27 pct.), at det går "nogenlunde". Alt i alt vurderer mellem en fjerdedel og en tredjedel af eleverne således, at de rent fagligt ligger under middel i skolen. Modsat mener en femtedel, at de ligger over middel (klarer sig "meget godt"). Tilbage er så præcis halvdelen af eleverne, som mener, at de tilhører middelgruppen (klarer sig "godt").

Figur 3.1. Elevernes mening om deres skolegang.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Der er en lille forskel på drenges og pigers oplevelse af eget faglige niveau. Pigerne placerer sig en smule højere end drengene, men der er ikke tale om nogen statistisk signifikant forskel. Resultatet er ikke overraskende. Andre undersøgelser viser det samme⁵.

Elevernes svar på spørgsmålet om, hvordan de rent fagligt klarer sig i skolen er gengivet i tabel 3.1. Sammenholdes svarfordelingen i de tre elevtyper, ses det, at efterskoleelever placerer sig svagere end gennemsnittet af alle elever; 40 pct. ligger under middel og kun 11 pct. over. Det er navnlig drengene, som med 48 pct. placerer sig under middel. Den tilsvarende andel af piger er 31 pct.

Blandt to-sprogede elever er der også relativt mange, som fagligt set placerer sig under middel, men det sker for denne elevtypes ved-

5. Se Andersen, D. (1995a), pp. 65 ff. og Andersen, D. (1995b), pp. 47 ff.

kommende på bekostning af middelgruppens størrelse. Andelen af to-sprogede over middel er næsten lige så stor som andelen blandt alle elever under et.

Tabel 3.1. Elevernes egen opfattelse af, hvordan det går i skolen. Opdelt efter elevtype og køn. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle elever
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi	
Hvordan klarer du dig - rent fagligt - i skolen?							
Meget godt	14	21	11	10	20	24	21
Godt	43	40	40	58	49	52	50
Nogenlunde	41	37	40	29	29	22	27
Ikke så godt	2	1	8	2	2	2	2
Uoplyst	0	0	1	1	0	0	0
I alt	100	99	100	100	100	100	100
Kan du lide at gå i skole?							
Meget godt	11	38	13	13	11	15	14
Godt	62	37	38	58	44	52	48
Nogenlunde	20	16	38	23	36	27	31
Ikke så godt	6	7	11	6	8	6	7
Uoplyst	0	3	0	0	1	0	0
I alt	99	101	100	100	100	100	100
Opvægtet procentgrundlag	1.352	1.705	3.046	3.137	28.228	26.150	63.618
Uvægtet antal besvarelser	98	111	166	171	723	693	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Hen imod slutningen af deres tid i grundskolen svarer halvdelen af eleverne, at de "godt" kan lide at gå i skole. Hver ottende elev kan "meget godt" lide at gå i skole, men tre gange så mange synes kun "nogenlunde" (31 pct.) eller ligefrem "ikke så godt" (7 pct.) om skolegangen. Dette resultat kan fortolkes på den måde, at flertallet (60 pct.) af skoleelever i 9. klasse ud fra deres egen samlede vurdering har det (meget) godt med at gå i skole, men samtidig finder et stort mindretal på 40 pct., at det kunne være bedre. Den negative

stemning kommer stærkest til udtryk blandt drengene, hvor 12 pct. af bedømmelserne placerer sig over middel og 44 pct. under. De tilsvarende andele blandt pigerne er hhv. 15 og 33 pct. Denne forskel i de to køns tilfredshed med skolegangen er statistisk signifikant.

Efterskoleelever adskiller sig tilsyneladende ikke fra gennemsnittet i deres tilfredshed med skolen. Det gør derimod de to-sprogede elever, som hyppigere giver udtryk for glæde ved skolegangen, og i mindre grad placerer sig under middel, hvad tilfredshed angår.

Opdeles de tre elevtyper i drenge og piger, genfindes den ovennævnte kønsforskel i alle grupper. Der er dog et par nuancer, som skal bemærkes. *Efterskolernes drenge* har en særlig stor andel (49 pct.), som udtrykker en tilfredshed under middel. Til gengæld samler pigerne sig i høj grad i middelgruppen. Det er årsagen til, at efterskoleeleverne, når de ikke kønsopdeles, mht. skoletilfredshed fordeler sig gennemsnitligt. De *to-sprogede piger* er gennemgående meget glade for at gå i skole. Mere end gennemsnittet af elever i 9. klasse. Hele 38 pct. udtrykker en tilfredshed over middel, 24 pct. under middel. Drengene er til gengæld mere forbeholdne; hele 61 pct. placerer sig i middel-gruppen, 11 pct. over og 28 pct. under middel.

Man må forvente, at der er en sammenhæng imellem, hvordan eleven klarer sig i skolen, og hvor glad han eller hun er for at gå i skole. Hvad der i denne forbindelse er årsag og virkning kan dog diskuteres. Hvis det går godt i fagene, er det sandsynligt, at eleven også bliver glad for at gå i skole, men det at have det godt i skolen kan også danne afsæt for, at eleven får et fagligt løft. Ofte vil udviklingen således kunne beskrives som en god eller dårlig cirkel.

Sammenholdes elevernes svar på de to spørgsmål, viser det sig, at 45 pct. i begge tilfælde har benyttet præcis den samme svarkategori. 37 pct. har benyttet en mere positiv svarmulighed på spørgsmålet om eget faglige niveau end på spørgsmålet om tilfredshed med skolegangen. For halvt så mange elever (18 pct.) er det modsatte tilfældet. De udtrykker en højere grad af skoletilfredshed end deres faglige niveau "berettiger" til. Alt i alt er der således en tendens til, at eleverne er mere tilfredse med deres eget faglige niveau end med deres skole-

gang. Det gælder dog ikke for de to-sprogede elever. De vurderer ikke så hyppigt (17 pct.) eget faglige niveau højere end deres skoletilfredshed. Samtidig angiver relativt mange *to-sprogede* elever (29 pct.) en højere tilfredshed med skolen end med eget faglige niveau. Man kan også formulere det sådan: de to-sprogede elever (især pigerne) udtrykker tilfredshed med at gå i skole - også selv om de erkender, at det rent fagligt ikke går helt så godt for dem som for deres danske kammerater.

I denne undersøgelse har vi ikke blot elevens *eget udsagn*, om hvordan det går i skolen, at støtte os til. Vi har også spurgt klasselæreren om, hvordan *elevens faglige standpunkt er - ud fra en samlet vurdering*. Læreren har haft de samme svarmuligheder som eleven (se ovenfor). Svarene fordeler sig som vist i tabel 3.2. Der er en lidt større spredning i lærernes vurdering end i elevernes egen bedømmelse af det faglige niveau. Det gælder især lysten til at benytte den ringeste kategori "ikke så godt". Efter lærernes opfattelse skal 8 pct. placeres her, hvorimod kun 2 pct. af eleverne placerer sig selv i denne kategori. Men også den bedste karakter ("meget godt") benyttes hyppigere (24 pct.) af lærerne end af eleverne (21 pct.). Det kan udtrykkes på den måde, at lærerne generelt ikke er så bange for at gå til yderligheder og benytte top og bund i skalaen, som eleverne selv er.

Som det ses, opnår de to-sprogede elever en markant dårligere samlet vurdering af deres faglige niveau, end tilfældet er for deres danske kammerater. Det falder navnlig i øjnene, at kun hver tiende finder plads i den øverste gruppe. Det harmonerer slet ikke med de to-sprogede elevens egen vurdering, der placerede næsten lige så mange i den øverste kategori, som de danske kammerater gjorde.

I øvrigt er der en ganske god overensstemmelse mellem lærer- og elevvurderingen af det faglige niveau.

Tabel 3.2. Klasselærerens vurdering af elevens faglige standpunkt. Opdelt efter elevtype og køn. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle elever
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	
Meget godt	3	15	8	13	23	29	24
Godt	39	30	26	44	40	44	41
Nogenlunde	38	41	34	22	27	19	25
Ikke så godt	15	10	19	6	9	6	8
Uoplyst	4	4	13	15	1	1	2
I alt	99	100	100	100	100	99	100
Opvægtet procentgrundlag	1.352	1.705	3.046	3.137	28.228	26.150	63.618
Uvægtet antal besvarelser	98	111	166	171	723	693	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

3.3. Stærke og svage elever

Ovenfor er eleverne blevet rubriceret efter deres eget (eller klasselærerens) svar på et enkelt spørgsmål om skolefagligt niveau hhv. skoletrivsel. Er det ikke lidt for risikabelt at lade elevernes indplacering efter faglig formåen være afhængig af svaret på dette ene spørgsmål? Hvad betyder det egentlig, når eleven har svaret, at hun klarer sig godt i skolen? En del elever klarer sig godt i nogle fag, men er på et mere jævnt niveau i andre. Hvordan skal disse forskellige præstationer i forskellige fag sammenvejes? Det kan godt være, at disse meget enkle spørgsmål er velegnede indikatorer på stærke og svage elever; det må testes i praksis. Men begrebsmæssigt er de ikke særlig præcise. For at få et mere nuanceret billede af elevernes samlede, faglige niveau, er dette blevet opdelt i en række fag og færdigheder med en selvstændig niveauangivelse på hvert område. Når vi herefter taler om stærke og svage elever, er det muligt i langt højere grad at præcisere, hvad der forstås herved.

De stærke elever er dem, der har mange ressourcer. De er gode til en række ting, de kan noget, de har forudsætningerne i orden. Og de

ting, de ikke kan, vil de kunne med hjælp fra andre; de har potentialer i sig til noget mere⁶. Omvendt er de svage elever fattige på ressourcer. Deres forudsætninger er mangelfulde, og de har heller ikke potentialer i sig til noget særligt. At beskrive stærke og svage elever er altså én og samme sag. De to typer hører blot hjemme i hver deres ende af en skala.

Det er vanskeligt at spørge mennesker ud om deres potentielle ressourcer: hvad de ikke kan nu, men nok mener at kunne klare, hvis de fik noget hjælp. Det har vi i denne undersøgelse på forhånd valgt at afstå fra. Vi koncentrerer os om den del af ressourcerne, som består i elevernes *forudsætninger*. Her kan vi skelne mellem de *faglige* forudsætninger, der vedrører skolefagene (god til regning, skriftlig formulering etc.) og de *personlige* forudsætninger (fx evnen til at arbejde selvstændigt, tage initiativer, samarbejde, lytte til andre etc.).

Set i et videre perspektiv drejer det sig imidlertid ikke kun om at have forudsætninger og potentialer. Det drejer sig også om at kunne bruge dem til at komme videre i sin udvikling. Den ressourcestærke elev er derfor også i besiddelse af evnen til at *vurdere*, og evnen til at *handle* i forhold til sine vurderinger. Handleevnen bygger bl.a. på evnen til at foretage et valg.

Elevens vurderingsevne består i at kunne sætte ord på sine oplevelser og placere dem i en sammenhæng, at kunne formulere, hvad han/hun er god eller mindre god til, at beskrive hvilke konsekvenser disse styrker og mangler har for den videre udvikling, og at kunne beskrive det første skridt i den videre udvikling. Med andre ord: det handler om selverkendelse og om at kunne formulere, hvad man kan og vil.

6. Det følgende bygger på et notat om stærke/svage elever, som er udarbejdet til projektet af Hans Hemmet og Vibe Aarkrog på Danmarks Erhvervspædagogiske Læreruddannelse.

3.3.1. Faglige forudsætninger

De fagligt stærke elever klarer sig godt i skolefagene, hvorimod de svage klarer sig dårligt. Men hvad vil det egentlig sige, at det går godt? De fleste elever synes ikke, de er lige gode i alle fag. Er det dansk eller regning, der er vigtigst? For at få nogle nuancer ind i billedet blev eleverne spurgt: *Hvordan synes du selv, at du klarer dig i disse fag?* (regning/matematik, dansk, engelsk og idræt). De blev også spurgt: *Har du haft problemer med noget af følgende i skolen?* (regning/matematik, skriftlig fremstilling, stavning, læsning, engelsk og idræt).

Som ventet finder vi en klar kønsforskel, mht. hvor eleverne har deres stærke og svage sider. 30 pct. af pigerne, men kun halvt så stor en andel af drengene mener, at de er "meget gode" til *dansk*. Omvendt er drengene i klart overtal blandt dem, der placerer sig under middel. Ser vi i stedet på *matematik*, er forholdet nærmest omvendt. Her giver hver tredje dreng udtryk for, at han er "meget god" til faget. Blandt piger er det kun hver fjerde, som placerer sig selv over middel (dvs. svarer "meget god"), mens hver tredje mener, at hun ligger under middel. - Når det gælder *engelsk*, er vurderingen af eget standpunkt derimod ens for drenge og piger. En femtedel synes, at de klarer sig over middel, hvorimod en tredjedel placerer sig under middel.

Eleverne har som tidligere nævnt ikke megen lyst til at benytte svarkategorien "ikke så godt", når de spørges om, hvordan det - ud fra en samlet betragtning - går i skolen. Kun 2 pct. af eleverne placerede sig selv her. Villigheden til at søge imod de yderste svarmuligheder er større, når vi stiller mere konkrete spørgsmål om standpunktet i det enkelte fag. Således angiver 6 pct. at det går "ikke så godt" i matematik. Men der er samtidig 28 pct., som mener, at det går "meget godt" i dette fag. Disse 28 pct. skal sammenholdes med, at 21 pct. af eleverne synes, det går meget godt, når fagene bedømmes over en bred bank (jf. tabel 3.1). Det ser altså ud til, at spørgsmål, der direkte sigter imod at belyse niveauet på afgrænsede om-

råder, er bedre egnede til at få de unge ud af busken og afsløre deres styrke og svaghed.

Tabel 3.3. Drengene og piger i tre elevtyper fordelt efter deres egen vurdering af fagligt standpunkt samlet og i forskellige skolefag. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle elever
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi	
Dansk							
Meget godt	18	21	12	20	16	30	23
Godt	37	45	33	54	50	50	50
Nogenlunde	41	28	48	25	31	17	24
Ikke så godt	4	6	8	2	3	2	2
I alt	100	100	101	101	100	99	99
Regning/matematik							
Meget godt	30	25	27	22	32	25	28
Godt	35	38	40	42	43	39	41
Nogenlunde	29	21	28	27	21	28	24
Ikke så godt	6	16	5	9	3	8	6
I alt	100	100	100	100	99	100	99
Engelsk							
Meget godt	16	21	14	14	21	20	20
Godt	47	38	43	40	47	47	46
Nogenlunde	22	28	24	33	24	25	25
Ikke så godt	14	13	12	9	7	8	8
Uoplyst/Har ikke dette fag	0	0	7	3	0	1	1
I alt	99	100	100	99	99	101	100
Opvægtet procentgrundlag	1.352	1.705	3.046	3.137	28.228	26.150	63.618
Uvægtet antal besvarelser	98	111	166	171	723	693	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvordan synes du selv, at du klarer dig i disse fag?

Sideløbende med elevernes egen vurdering af, hvordan de fagligt klarer sig på forskellige områder i skolen, har vi indhentet en tilsvarende bedømmelse fra deres klasselærere. Ofte er der fuldstændig overensstemmelse imellem elevens egen vurdering og lærerens. Det

gælder rundt regnet for hver anden elev. Men der er altså lige så mange tilfælde af uoverensstemmende vurderinger. Hvem har så ret? Umiddelbart kunne man fristes til at mene, at det måtte være læreren. Det er trods alt hende, der har erfaringen, kender kravene som gælder på dette klassetrin. Så enkelt er det imidlertid ikke. Ingen lærer er ufejlbarlig. Opfattelsen af den enkelte elevs faglige kunnen vil tit blive farvet af, hvordan eleven opleves i sit sociale samspil med klassen og læreren. En dårlig kemi kan trække ned i den faglige vurdering⁷. Derfor må vi medgive, at eleven ikke behøver tage fejl af sit faglige niveau, blot fordi han ikke er enig med sin lærer herom. I en vis forstand er de elevklassifikationer, som kan foretages med udgangspunkt i elevernes subjektive selvsvurdering, lige så gode som de klassifikationer, der bygger på lærerens subjektive bedømmelse. Vi vil derfor i de fortsatte analyser inddrage variabler, der på grundlag af såvel lærer - som elevbaserede vurderinger opdeler de unge i stærke og svage elever.

3.3.2. Faglige problemer

Det faglige niveau kan belyses på flere måder. Med tanke på at identificere svage elever kan det være interessant at fokusere på

7. Jan Meiding, som har stået for den danske del af en meget omtalt international læseundersøgelse af elever på 3. og 8. klassetrin [se Meiding (1994)], har undersøgt sammenhængen mellem elevernes egen vurdering af deres læsefærdigheder og lærerens vurdering heraf. Disse vurderinger er endvidere holdt op imod elevernes faktiske score i læsetesten. Hans konklusion lyder: "Hvor det [...] ser ud til, at lærerne på 3. klassetrin generelt undervurderer deres elevers færdigheder, så er dette [...] på 8. klassetrin tilsyneladende kun tilfældet for en del af drengenes vedkommende." Meiding finder endvidere, at der er "både på 3. og 8. klassetrin elever, der af lærerne er bedømt til at være "ikke gode" læsere, men som alligevel scorer højere end gennemsnittet for de elever, der blev bedømt som "meget gode" læsere." [se Meiding (1995)]. Dette betyder, at mens lærernes elevbedømmelser på gruppeniveau er gode nok [i gennemsnit scorer de "gode" elever højere end de "dårlige" elever], så er de ikke fejlfri på individniveau.

problemområder. Derfor blev eleverne spurgt, om de havde haft problemer med udvalgte færdigheder. Der er i disse år stor opmærksomhed omkring danske skoleelevers *læsefærdigheder*, som målt med international målestok er overraskende ringe. Det er imidlertid ikke på det felt, eleverne hyppigst giver udtryk for, at de har haft problemer. To ud af tre elever mener ikke, at de har haft læseproblemer, og en fjerdedel svarer, at de ikke har haft ret store problemer. Kun 6 pct. mener, at de har haft temmelig store problemer med læsning. Drengene har hyppigere end pigerne haft moderate problemer. Det gælder især for den gruppe drenge, som går på efterskole.

Eleverne opfatter selv, at de faglige problemer hyppigst optræder i forbindelse med *stavning*. Det har mere end halvdelen haft problemer med; hver femte endog temmelig store problemer. Igen er det drengene, som står dårligst, især dem på efterskole. Der er ligeledes temmelig mange to-sprogede elever (både drenge og piger), som har haft problemer med stavning.

Når det kommer til dette at sætte ord på papir, at udtrykke sig skriftligt, så har godt halvdelen af eleverne prøvet at have problemer på dette felt. Drenge i højere grad end piger, og efterskolernes drenge i særdeleshed. De to-sprogede elever har også tydeligt flere problemer med *skriftlig fremstilling* end deres danske kammerater.

Pigernes ømme punkt er, som vi så ovenfor, *matematikken*. Her klarer de sig efter egen opfattelse ikke så godt som drengene. Det gælder også, når vi fokuserer på matematik som problemområde. Omkring halvdelen af undersøgelsens drenge har ikke haft problemer med matematik, men blandt piger er andelen kun ca. 40 pct.

Undersøgelsens resultater stemmer godt overens med DPI's undersøgelse to år tidligere (1993) af overgang fra grundskole til uddannelse/erhverv. Her fandt man det samme billede af elevernes faglige problemområder. Omkring halvdelen havde i de seneste år oplevet problemer med skriftlig fremstilling, stavning og matematik. På de to første områder var det hyppigere drenge end piger, der angav at have

Tabel 3.4. Drengene og piger i tre elevtyper fordelt efter deres egen vurdering af faglige problemer i skolen. Procent.

	To-spr. elever		Eftersk. elever		Øvrige elever		Alle
	Dr.	Pi.	Dr.	Pi.	Dr.	Pi	
Regning/matematik							
Temmelig store probl.	6	15	14	16	6	12	10
Ikke ret store probl.	57	52	39	43	41	49	45
Ingen problemer	37	33	48	41	53	39	45
Uoplyst	0	0	0	0	0	0	0
I alt	100	100	101	100	100	100	100
Skriftlig fremstilling							
Temmelig store probl.	19	13	25	8	8	3	7
Ikke ret store probl.	40	54	50	47	51	37	45
Ingen problemer	35	33	23	44	41	59	47
Uoplyst	6	0	1	1	0	0	1
I alt	100	100	99	100	100	99	100
Stavning							
Temmelig store probl.	23	28	36	20	22	18	21
Ikke ret store probl.	44	41	36	40	34	28	32
Ingen problemer	28	32	29	39	44	54	46
Uoplyst	5	0	0	1	0	0	1
I alt	100	101	101	100	100	100	100
Læsning							
Temmelig store probl.	8	10	17	7	5	4	6
Ikke ret store probl.	31	37	36	30	28	19	25
Ingen problemer	61	53	46	63	66	77	69
Uoplyst	0	0	1	1	0	0	0
I alt	100	100	100	101	99	100	100
Opvægtet procentgrundlag	1.352	1.705	3.046	3.137	28.228	26.150	63.618
Uvægtet antal besvarelser	98	111	166	171	723	693	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse, 1996.

Spm.: Har du haft problemer med noget af følgende i skolen?

haft problemer, hvorimod pigerne var i overtal hvad angår problemer med matematik⁸.

3.3.3. Et samlet mål for faglige forudsætninger

Med udgangspunkt i den mere præcise angivelse af faglig styrke i fagene dansk, matematik og engelsk, af de oplevede færdighedsproblemer med regning, læsning og stavning samt den generelle vurdering af hvordan det - fagligt set - går i skolen, har vi udformet et samlet mål for *elevens selvoplevede faglige styrke*. Herved opdeles eleverne i tre grupper: de fagligt stærke og svage elever samt en midtergruppe. De syv spørgsmål, som benyttes hertil, og den præcise konstruktion af målet fremgår af bilag 2. Et tilsvarende mål for *elevens faglige styrke baseret på klasselærerens vurdering* er ligeledes beskrevet i bilaget.

Ved konstruktionen af målene for faglig styrke har et overordnet hensyn været, at elever, der henføres til gruppen af stærke elever, ikke må have udtalte svaghedstræk, og svage elever må ikke have udtalte styrketræk. Samtidig har det spillet en rolle, at afgrænsningen skulle sikre en passende stor repræsentation i de to ydergrupper.

Tabel 3.5. Fordeling på grundlag af elevernes egne udsagn i fagligt stærke og svage elever. Opdelt efter elevtype. Procent.

	To-spr. elever	Efter- skole- elever	Øvrige elever	Alle
Fagligt stærke elever	7	9	16	14
Mellemgruppen	80	77	76	77
Fagligt svage elever	13	14	8	9
I alt	100	100	100	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

8. Se Skov, P. (1995), p. 57.

Når elevernes egne vurderinger lægges til grund, kommer vi frem til, at 14 pct. kan karakteriseres som fagligt stærke elever, 9 pct. som fagligt svage, mens den helt overvejende majoritet (77 pct.) skal henføres til mellemgruppen. Såvel efterskoleeleverne som de tosprogede skiller sig ud ved, at en mindre andel hører hjemme blandt de stærke elever, og en større andel blandt de svage. I øvrigt er andelen af drenge og piger, som hører til blandt de fagligt stærke elever, lige stor. Derimod er der lidt flere fagligt svage drenge (10 pct.) end piger (7 pct.).

Lægges i stedet lærerens bedømmelse til grund for elevklassifikationen, fås (jf. bilag 2) den samme fordeling på stærke og svage elever. Der er også i høj grad sammenfald mellem den placering den enkelte elev opnår efter de to sæt af kriterier. 76 pct. falder begge gange i samme gruppe, og ingen elev placeres diametralt modsat, når hhv. lærervurderingerne og elevens egne bedømmelser lægges til grund. Se i øvrigt bilagstabel 2.5 og 2.6.

Efter at vi nu - med udgangspunkt i elevernes egne udsagn - har afgrænset to mindre grupper med hhv. stærke og svage faglige forudsætninger, vil det være rimeligt at spørge: Har det været umagen værd at definere disse grupper? Kunne vi ikke lige så godt have holdt os til elevernes svar på det generelle spørgsmål om, hvordan det går i skolen? Det må analyserne i det følgende vise. Men allerede nu kan vi konstatere, at der er forskel på *mængden* af elever, som falder i grupperne over og under middel, alt efter hvilken definition vi benytter.

Tabel 3.6 er opdelt i to afsnit. Det øverste skal læses vandret, det nederste lodret. I øverste afsnit ses, at halvdelen af de elever, som ud fra en generel betragtning mener, at de klarer sig over middel (dvs. meget godt), er indplaceret som fagligt stærke elever; den anden halvdel kommer i mellemgruppen. I den anden ende af skalaen har vi en lille gruppe (2 pct. af samtlige elever), som mener de klarer sig dårligt (ikke så godt). Hovedparten (men dog ikke alle) indplaceres i gruppen af svage elever. Endelig bliver hver fjerde elev, som selv mener at være nogenlunde, ligeledes placeret i gruppen af svage elever.

Tabellens nederste afsnit viser os, hvordan fx gruppen af stærke elever er sammensat, nemlig af 75 pct. elever, der selv synes, at de klarer sig "meget godt", og af 25 pct. som har svaret "godt".

Hvem er disse elever så - de fagligt stærke og svage elever? Adskiller de to grupper sig fra hinanden på andre punkter end det skolefaglige fundament?

Tabel 3.6. Sammenhæng mellem to opdelinger af eleverne i fagligt gode og svage. Procent.

Hvordan synes du selv, at du klarer dig i skolen - rent fagligt?	Fagl. stærke elever	Mell.- grup- pen	Fagl. svage elever	Alle
Meget godt	53	47	0	100
Godt	7	93	0	100
Nogenlunde	0	73	27	100
Ikke så godt	0	19	81	100
Alle	14	77	9	100
Meget godt	75	13	0	21
Godt	25	61	0	50
Nogenlunde	0	25	82	27
Ikke så godt	0	1	18	2
I alt	100	100	100	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

For det første kan vi konstatere, at de stærke elever hyppigt kommer fra hjem, hvor faderen har en uddannelse; der er en klar overrepræsentation af fædre med mellem- eller videregående uddannelse. De svage elever kan ofte ikke besvare spørgsmålet om *faderens erhvervsuddannelse*, og når de kan, angives denne hyppigt at være en faglig uddannelse eller slet ingen uddannelse. Fædre med en mellem- eller videregående uddannelse er klart underrepræsenteret blandt de svage elever.

Dernæst bedømmer klasselæreren - ikke overraskende - 84 pct. af de stærke elever som egnede til gymnasiet, hvorimod det ikke sker for nogen af de svage elever. Endvidere vurderer læreren langt hyp-

pigere de stærke elever til at være meget gode til at tage initiativ, til at overholde planer og aftaler, til at tage imod kritik, samt til at samarbejde og arbejde selvstændigt.

For det tredje optræder der relativt flere *to-sprogede* elever (7 pct.) blandt de fagligt svage end blandt de stærke elever (2 pct.).

De fagligt svage elever har noget hyppigere end de stærke været ude for at måtte *skifte skole*, både af grunde, som har noget med utilfredshed med skolen, lærerne eller kammeraterne at gøre, og af andre grunde (familiens flytning, skilsmisse, skolesammenlægning).

Endvidere rapporterer de svage elever mindre hyppigt end de stærke, at de har *fritidsjob* for tiden. Jobbets omfang er i øvrigt begrænset hos de stærke elever, hvor næsten alle holder sig under 10 timer om ugen. Fritidsjob af større omfang end 10 timer ugentlig ses hyppigere blandt fagligt svage elever.

Der er relativt færre svage elever (65 pct.), som i deres fritid går til noget. Blandt stærke elever rapporterer 80 pct., at de har skemalagte *fritidsinteresser*. I øvrigt står interessen for at synge og spille, for at læse en god bog samt for brug af computer til lektier og Internet meget stærkere i det samlede billede blandt stærke elever, end det gør blandt fagligt svage elever. I denne gruppe står interessen for teknik og håndarbejde til gengæld klart stærkere end i gruppen af stærke elever.

3.3.4. Personlige forudsætninger

Det er som tidligere nævnt ikke nok at have de faglige forudsætninger i orden. For at kunne gennemføre en uddannelse må man også være i besiddelse af en række personlige forudsætninger. Disse er i et vist omfang belyst gennem spørgsmålene til eleverne selv og gennem lærerudtalelser. Eleverne blev spurgt: *Hvad er dine stærke og svage sider?* Og derefter fulgte seks konkrete kompetencer, hvor eleverne skulle angive, om de selv mente at være "meget god", "god", "nogenlunde" eller "ikke så god" til det nævnte. De personlige egenskaber eller kompetencer fremgår af tabel 3.7.

De fleste elever mener nok, at de lever op til kravene om punktlighed (overholde aftaler og planer), samarbejde og selvstændighed (arbejde alene) samt evnen til at lytte til andre, når de har problemer. Men omkring 20-25 pct. svarer dog, at de i bedste fald kun mestrer disse kompetencer "nogenlunde".

De unge føler sig mindre godt rustede til at give og tage imod kritik. Mere end halvdelen svarer, at de i bedste fald mestrer denne side af det sociale samspil med lærere og klassekammerater "nogenlunde". Omkring en tiendedel har valgt den ringeste svarmulighed (ikke så godt).

Tabel 3.7. Elever i 9. klasse fordelt efter deres svar på spørgsmålet: "Hvad er dine stærke og svage sider. Er du god til følgende?" Procent.

	Meget god	God	Nogen- lunde	Ikke så god	Uop- lyst	I alt
Ikke at blive sur, når andre kritiserer dig	9	35	44	11	1	100
At kritisere andre på en måde, så de ikke bliver sure på dig	6	40	45	8	1	100
At overholde aftaler og planer	34	44	17	4	1	100
At arbejde sammen med andre	22	54	21	3	0	100
At arbejde alene	30	47	19	3	1	100
At lytte til andres problemer	37	41	18	4	0	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Drenge og piger svarer nogenlunde ens på spørgsmålene om deres stærke og svage sider. Kun på et punkt er forskellen iøjnefaldende. Halvdelen af pigerne mener selv, at de er "meget gode" til at lytte til andres problemer. Det er en dobbelt så stor andel som blandt drenge. I den anden ende af skalaen svarer hver tredje dreng, at han i bedste fald er "nogenlunde" til at lytte til andres problemer. Så ringe lytteevne mener kun hver tiende pige at have.

Det er nævnt før, at faglige og personlige forudsætninger er to størrelser, som hænger sammen. Derfor er det heller ikke så overraskende, at de elever, vi ovenfor har kaldt fagligt stærke, gennemgående har højere tanker om deres personlige forudsætninger end de

fagligt svage elever har. Mest markant kommer forskellen imellem de to grupper til udtryk, når de skal bedømme deres evne til at arbejde alene. Mere end halvdelen af de stærke elever mener, at de er "meget gode" til at arbejde selvstændigt, hvorimod kun hver femte af de svage elever mener sådan.

En del af elevernes personlige kompetencer er tillige belyst gennem spørgsmål til klasselæreren. Som det var tilfældet med de faglige kvalifikationer, er der også, hvad angår bedømmelsen af personlige styrkeområder, en betydelig overensstemmelse mellem vurderingen hos hhv. lærer og elev.

3.3.5. Et samlet mål for personlige forudsætninger

På samme måde som vi konstruerede et mål for de faglige forudsætninger, har vi lavet et for de personlige forudsætninger. Det er (jf. bilag 2) sket med udgangspunkt i fire af de ovennævnte selvurderinger af stærke og svage sider (tage imod kritik, overholde planer og aftaler, samarbejde og arbejde alene) samt elevens eget svar på spørgsmålet: "Hvordan har du det med klassekammeraterne? Synes du selv, at du ofte er den, der tager initiativer i klassen?"

På grundlag af deres egne vurderinger er 8 pct. af eleverne blevet klassificeret som personligt stærke, 9 pct. som svage, og resten (83 pct.) falder i midtergruppen. Der er en lille forskel på drenge og pigers fordeling i så henseende. 9 pct. af drengene og 7 pct. af pigerne tilhører gruppen med stærke personlige forudsætninger. Endvidere er der på efterskolerne en overrepræsentation af personligt svage elever og modsvarende en underrepræsentation af personligt stærke elever (jf. bilag 2).

Hvordan er eleverne med hhv. personligt stærke og svage forudsætninger i øvrigt karakteriseret?

For det første betyder den lille forskel i hyppighed, hvormed drenge og piger placeres blandt de stærke elever, at denne gruppe for henved 60 pct.s vedkommende består af drenge, mens godt 40 pct. er

piger. Derimod er de to køn ligeligt repræsenteret i elevgruppen med svage personlige forudsætninger.

For det andet er eleverne med stærke personlige forudsætninger gladere for at gå i skole, og de klarer sig fagligt bedre end eleverne med svage personlige forudsætninger. Ifølge klasselærerens karakteristik af dem er de personligt svage elever oftere isoleret i forhold til klassen og oftere udsat for drilleri fra kammeraternes side.

I modsætning til, hvad vi fandt vedr. fagligt stærke og svage elever, er de 2-sprogede elever repræsenteret i begge grupper med en andel (4 pct.), der nogenlunde svarer til deres andel (5 pct.) af samtlige elever.

Vi så ovenfor, at der var en positiv sammenhæng mellem elevens selvvaluerede faglige niveau og faderens erhvervsuddannelsesniveau. Blandt fagligt stærke elever var der en klar overvægt af fædre med mellem- eller videregående uddannelse. En tilsvarende sammenhæng kan *ikke* påvises, hvad angår de personlige forudsætninger.

Er det de samme elever, som bliver placeret blandt de svage, når indplaceringen sker efter hhv. faglige og personlige kriterier?

Hvis vi tager udgangspunkt i elevens egne svar på de relevante spørgsmål er svaret klart nej. Kun en femtedel af de elever, som således havner blandt de fagligt svage, har samtidig personligt svage forudsætninger. De fleste indplaceres i mellemgruppen (se bilagstabel 2.8). Det samme gælder, om end i knap så høj grad, når vi tager udgangspunkt i lærernes besvarelser. Omkring hver tredje af de elever, som ud fra lærersvarene kaldes fagligt svage, klassificeres samtidig som personligt svage elever. Men flertallet havner i mellemgruppen (bilagstabel 2.10).

Det er således ganske klart, at "stærke og svage elever" dækker over grupper af *forskellige personer*, alt efter om afgrænsningen foretages ud fra faglige eller personlige kriterier. Men samtidig viser bilagstabellerne også, at der er langt flere elever, som ud fra begge kriterier opnår samme yderplacering (dvs. 2 gange stærk eller 2 gange svag) end elever, der opnår modsatrettede yderplaceringer (dvs. stærk efter det ene kriterium og svag efter det andet). Med andre ord er der en tendens til overensstemmelse af vurderingerne

efter de to kriterier. Denne tendens slår stærkest igennem, når lærersvarene lægges til grund.

3.4. Resumé

Vi har i dette kapitel undersøgt, hvilke erfaringer de unge i 9. klasse har gjort sig med skolen, og hvilke kvalifikationer de møder en fortsat tilværelse på skolebænken med. Kapitlet har især rettet sig ind mod udvikling af mål for de unges faglige kvalifikationer og personlige forudsætninger. Vi fandt bl.a.:

- * Hen imod slutningen af deres tid i grundskolen angiver et flertal (60 pct.) af eleverne, at de har det godt med at gå i skole, men samtidig finder 40 pct., at det kunne være bedre. De mest skoletrætte synes "ikke så godt" om at gå i skole. Dem er der 7 pct. af. Den negative stemning kommer stærkest til udtryk blandt drengene. Efterskolernes 9. klassetrin rummer flere skoletrætte drenge, end vi ser andre steder. - Blandt to-sprogede elever er det især pigerne, som er glade for at gå i skole.

De unge synes noget midtersøgende i deres bedømmelse af, hvordan det ud fra en *samlet betragtning* går i skolen - rent fagligt. Halvdelen placerer sig selv i middel-gruppen, en femtedel over, og ca. 30 pct. under middel.

Selv om der ikke er nogen entydig årsagsforbindelse mellem glæden ved at gå i skole og det faglige niveau er det tydeligt, at de to ting hænger sammen. Knap halvdelen af eleverne har svaret præcis det samme på de to spørgsmål. Der er ligeledes en klar tendens til overensstemmelse mellem den unges eget indtryk af, hvordan det går i skolen, og klasselærerens faglige bedømmelse. Dog er lærerne generelt ikke så bange for at gå til yderligheder og benytte top og bund i skalaen, som eleverne selv er. Efter lærernes opfattelse skal 8 pct. af eleverne placeres i den ringeste kategori ("ikke så godt"), hvorimod kun 2 pct. af eleverne placerer sig selv her.

- * Et mere nuanceret billede af elevernes faglige formåen fås ved at spørge til *de enkelte fag*. Så træder de kendte kønsforskelle frem. En større andel af pigerne end af drengene finder, at det går godt i dansk. I matematik er det omvendt. Drengenes vurdering af sig selv er gennemgående bedre end pigernes. Endelig ser de to køn nogenlunde ens på deres faglige niveau i faget engelsk. - Villigheden til at benytte de yderste svarmuligheder er i øvrigt større, når vi stiller mere konkrete spørgsmål om standpunktet i det enkelte fag. Således angiver 6 pct. af eleverne, at det ikke går så godt i matematik.

Det faglige niveau kan også anskues ud fra de unges oplevelse af at have haft *problemer* med fag eller færdigheder. Der er i disse år stor opmærksomhed omkring danske skoleelevers læsefærdigheder. Det er imidlertid ikke på det felt, de unge hyppigst giver udtryk for, at de har haft problemer. De unge opfatter selv, at de faglige problemer hyppigst optræder i forbindelse med stavning. Det har mere end halvdelen haft problemer med. Igen er det drengene, som står dårligst, især dem på efterskole. Pigerne angiver til gengæld hyppigere end drengene, at de har haft problemer med matematikken.

- * Med udgangspunkt i den mere præcise angivelse af elevens faglige styrke i de nævnte fag, af de oplevede færdighedsproblemer på en række områder samt den generelle vurdering af, hvordan det går i skolen, er udformet et samlet mål for elevens *selvoplevede faglige styrke*. 14 pct. havnede i gruppen af fagligt stærke elever, 9 pct. blev indplaceret som fagligt svage, mens den store majoritet kom i mellemgruppen.

Med udgangspunkt i tilsvarende vurderinger fra lærerside er opstillet endnu et mål for elevens faglige niveau. Der er som ventet en betydelig overensstemmelse imellem elevens indplacering efter de to sæt af kriterier. I forhold til elevernes tilsvarende gruppering ud fra en samlet betragtning er de to mål mere skarpe i den forstand, at de stiller strengere krav til indplaceringen som hhv. stærk og svag elev.

De fagligt stærke elever kommer hyppigere fra hjem, hvor faderen har en uddannelse. Der er en klar overrepræsentation af fædre med en mellem- eller videregående uddannelse. Til gengæld er fædre med dette uddannelsesniveau underrepræsenteret blandt de svage elever.

Der er relativt flere to-sprogede elever blandt de svage end blandt de stærke elever. Der er færre blandt svage elever, som for tiden har fritidsjob, og færre som i fritiden går til noget.

- * På fremtidens arbejdsmarked vil man i stigende grad supplere kravene om faglig kunnen med krav til de personlige forudsætninger. Selvindsigt vedr. stærke og svage sider får betydning. Undersøgelsen belyser nogle af disse kompetencer. At give og tage imod kritik er et punkt, hvor de unge er noget forbeholdne i vurderingen af egne talenter. Derimod synes de fleste, at de er gode til at overholde planer og aftaler. Piger mener noget hyppigere end drenge, at de er gode til at lytte til andres problemer.

De elever, vi har kaldt fagligt stærke, har gennemgående højere tanker om deres personlige forudsætninger, end fagligt svage elever har.

På samme måde som vi konstruerede to mål for de faglige forudsætninger (et på grundlag af elevens egne vurderinger og et på grundlag af klasselærerens), har vi lavet to mål for de personlige forudsætninger. På grundlag af egne vurderinger er 8 pct. blevet indplaceret blandt elever med stærke personlige forudsætninger, og 9 pct. blandt elever med svage forudsætninger.

Blandt de stærke elever er der en overvægt (60 pct.) af drenge. De er gladere for at gå i skole og klarer sig fagligt bedre i skolen end elever med svage forudsætninger. I modsætning til, hvad vi har fundet vedr. fagligt stærke og svage elever, er de to-sprogede elever repræsenteret i begge grupper med en andel svarende til deres andel af samtlige elever.

De elever, som ud fra en faglig synsvinkel kan kaldes stærke eller svage, er kun i mindre omfang identiske med elever, der har stærke hhv. svage personlige forudsætninger.

KAPITEL 4

Fremtiden og de unges holdninger

4.1. Indledning

Nogle måneder før afslutningen af 9. klasse står de unge på tærskelen til et nyt afsnit af deres liv. Nogle vil forlade grundskolen om ganske få måneder; andre vil tage et år mere og først sige farvel, når det efter 10. klasse uigenkaldeligt er slut. Men alle forventes at være dybt engagerede i overvejelser om, hvad der fremover skal ske med dem selv og deres liv. Hvilke tanker gør de unge sig i den situation? Der ofres mange kræfter i skolen, på de kommende uddannelsessteder, i familien osv. på at vejlede de unge. Men for at kunne give et godt råd må man kende de unges egne ønsker og ambitioner. Har de gjort sig nogle forestillinger om det liv, de skal leve som voksne? Har de sat sig nogle mål? Og har de indsigt i, hvordan målene kan realiseres?

Det er store spørgsmål at tage op. Store for de unge, og store for et enkelt forskningsprojekt med begrænsede ressourcer til rådighed. Vi vil derfor koncentrere kræfterne om udvalgte temaer, for på den måde måske at kunne lægge nogle vigtige brikker til billedet af denne årgang unge, af deres holdninger, visioner og viden om morgendagens samfund. Hvordan tror de unge, at det erhvervsliv og arbejdsmarked, de skal hente deres indkomst fra, ser ud? Hvilke holdninger har de til arbejde og uddannelse?

De unge i denne undersøgelse er vokset op i en tid med høj arbejdsløshed, men samtidig tilhører de (næsten alle er født i 1980) en af de mindste fødselsårge i nyere tid. Tror de, at der bliver arbejde at få, når de skal ud på arbejdsmarkedet? Og hvor opstår de nye job? Hvilke krav vil de stille til et godt arbejde? Hvordan ser de på forholdet mellem arbejde og familieliv? Det er nogle af de spørgs-

mål, vi vil tage op i dette kapitel. Dels for at vise, hvor de unge står. Dels for at søge afdækket nogle holdninger, som evt. kan forklare de unges adfærd på uddannelsesområdet.

4.2. Verden omkring mig

Tanker om fremtiden gribes ikke ud af den blå luft. De kommer et sted fra. Unge såvel som voksne danner sig forestillinger om fremtiden på grundlag af informationer udefra, hvad de hører ved middagsbordet, blandt kammeraterne, i skolen, i fjernsynet, og hvad de læser i aviser, bøger og blade. Der er nok af oplysninger og meninger, så meget at den enkelte må vælge, hvilke dele af det samlede informationsbillede, han vil holde sig til. Valgene bestemmes af de erfaringer, den unge har gjort sig i sit hidtidige livsforløb, og af de livsværdier, som gennem årene har lejet sig i den enkeltes sind.

For at belyse de unges verdensbillede - eller i hvert fald den del af det, som har med arbejdslivet at gøre, blev eleverne bedt om at tage stilling til en række påstande om arbejde og erhvervsliv. Det er påstande, som de kunne have mødt i avisernes overskrifter eller have hørt deres forældre og andre voksne udtale. De i alt 12 spørgsmål, som de unge kunne erklære sig mere eller mindre enige i, skulle altså vise, i hvilken grad disse synspunkter var trængt igennem til de unge, således at de havde gjort dem til deres. De enkelte formuleringer fremgår af tabel 4.1. Ved præsentationen af svarene er anvendt den samme teknik, som blev benyttet i forbindelse med beskrivelsen af elevernes fritids-interesseprofil (se den udførlige omtale i forbindelse med tabel 2.7), og hvorved det bliver muligt i et enkelt tal at angive graden af tilslutning i elevgruppen til den anførte påstand.

Betragtes eleverne på 9. klassetrin som en samlet gruppe, ses det af tabel 4.1, at tanken om uddannelse som det bedste værn imod arbejdsløshed er trængt godt igennem hos de unge. Indekstallet er 175. Det dækker over, at 88 pct. af eleverne er "meget" eller "noget" enige i synspunktet: *de der har fået en uddannelse, har mindre risiko for at blive arbejdsløse end dem uden uddannelse*. Hele 61 pct. er

endda "meget" enige. Til yderligere illustration af tabellens indekssværdier skal det nævnes, at den højest mulige indekssværdi (svarende til at samtlige elever havde tilkendegivet den stærkeste grad af tilslutning) er 229. Fordeler svarene sig med lige mange i hver af de fire kategorier, vil det resultere i en indekssværdi på 100.

Som gennemsnit har de unge endvidere forventning om en fortsat høj *arbejdsløshed*, om øget *internationalisering* af beskæftigelsen (flere tager arbejde uden for Danmark), og øget vægt på *miljøhensyn* i virksomhedernes produktion. De tre synspunkter har hver en indekssværdi på ca. 120, hvilket svarer til, at 2 ud af 3 unge er "meget" eller "noget" enige i de anførte synspunkter. Den omstændighed, at de unge i undersøgelsen tilhører "de små årgange", som alt andet lige må ventes at få forholdsvis let ved at finde beskæftigelse, har tilsyneladende ikke omsat sig i positive holdninger til beskæftigelse og arbejdsløshed. Synspunktet, at de unge ikke får svært ved at finde arbejde, har vundet ringe tilslutning (indekssværdi: 88). Troen på det *familievenlige arbejdsmarked* er dog endnu ringere. Svarende til et indekstal på 59 er kun 4 pct. "meget", og 21 pct. "noget" enige i synspunktet: "arbejdsgiverne vil tage mere hensyn til familiens ønsker".

Drenge og piger er i det store og hele lige tilbøjelige til at erklære sig enige i disse synspunkter. Dog synes pigerne at være mere opmærksomme på tendenserne til *internationalisering* (at tage arbejde uden for Danmark), hvorimod drengene er mere tilbøjelige til at mene, at *miljøhensyn* kommer til at spille en stigende rolle for virksomhedernes produktion.

Det skal her bemærkes, at når vi opdeler eleverne i forskellige undergrupper og dernæst angiver, på hvilke områder disse grupper adskiller sig fra hinanden, skal det forstås som en påpegning af tendenser i grupperne; ikke som en påstand om at grupperne er hinandens absolutte modpoler. Det er de så langt fra. Der er tale om, at visse træk er mere fremherskende i én gruppe end i en anden, men det er altid sådan, at de træk, der fokuseres på, findes i alle grupper.

Når eleverne opdeles efter faderens erhvervsuddannelse, finder vi, at jo højere uddannelsesniveaue er, jo flere kan tilslutte sig udsagnet

om, at unge i fremtiden oftere vil tage arbejde i udlandet. Samtidig finder vi, at jo lavere faderens uddannelsesniveau er, jo mindre enig er eleverne i, at risikoen for ledighed er størst for dem uden uddannelse.

På baggrund af elevernes egne udsagn om faglig styrke og personlige egenskaber, introducerede vi i forrige kapitel en opdeling i *fagligt stærke* og *svage elever*, samt en opdeling i elever med stærke og svage *personlige forudsætninger*.

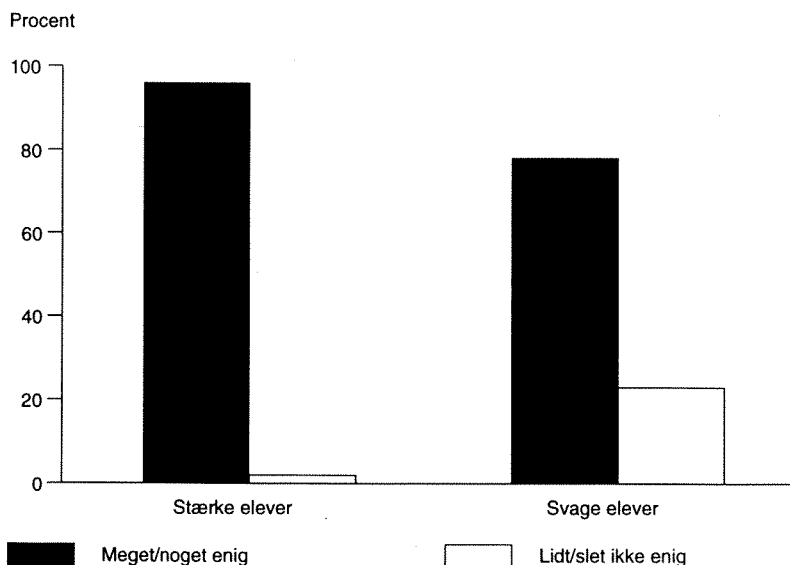
At drage ud i verden og tage arbejde udenlands kræver sproglige færdigheder såvel som ressourcer af anden art. Vi forventer, at de fagligt stærke elever med større sandsynlighed end de fagligt svage en gang i fremtiden vil drage udenlands for at tage arbejde der. Hvis det samtidig forholder sig sådan, at elevernes holdninger er i samklang med de handlinger, de med en vis sandsynlighed vil foretage i fremtiden, så må vi forvente, at de fagligt stærke elever er mere enige i synspunktet om, at unge i fremtiden oftere vil tage arbejde uden for Danmark. Vores antagelse viser sig at holde stik: de stærke elever noteres for et indekstal (134) over gennemsnittet, og de svage for et (110) under gennemsnittet. Ligeledes placerer de personligt stærke elever sig over gennemsnittet, og de svage under.

Vi nævnte ovenfor, at sammenhængen mellem risiko for ledighed og manglende erhvervsuddannelse var trængt igennem hos det overvejende flertal af eleverne. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at blandt de fagligt svage elever er enigheden i synspunktet klart mindre end blandt de stærke elever (se figur 4.1). En fjerdedel af de fagligt svage elever (eller 2 pct. af hele årgangen) erklærer sig kun lidt eller slet ikke enige i udsagnet. De fagligt svage elever synes således at være en "restgruppe" i forhold til dette centrale uddannelsespolitiske budskab.

Hvorfor ser vi denne sammenhæng? Hvorfor er det lige netop blandt de fagligt svage elever, vi hyppigst finder den manglende accept af uddannelsens positive betydning for den enkeltes muligheder på arbejdsmarkedet? På det foreliggende grundlag har vi ikke mulighed for at drage sikre konklusioner om dette spørgsmål. Men da et passende højt fagligt niveau er et af de vigtigste kriterier for

optagelse på mange uddannelser, er det sandsynligt, at elever med et lavt fagligt niveau vil få svært ved at komme ind i et uddannelsesforløb. De vil med andre ord levere en uforholdsmæssig stor andel af fremtidens restgruppe.

Figur 4.1. Fagligt stærke og svage elevers enighed i udsagnet: "De, der har fået en uddannelse, har mindre risiko for at blive arbejdsløse end dem uden uddannelse".

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

På den baggrund er det nærliggende at søge en socialpsykologisk forklaring på de fagligt svage elevers holdning. Udsagnet handler nemlig ikke om "de andre", men om dem selv. Derfor lukker de i et vist omfang øjnene for, at de selv har en forøget risiko for at havne i en ugunstig situation. Hvis denne hypotese er korrekt, bliver det næste spørgsmål, om holdningen får negative konsekvenser for realiseringen af det overordnede formål: at også denne elevgruppe skal have en uddannelse ud over grundskoleniveauet.

Tabel 4.1. Tanker om fremtiden blandt elever i 9. klasse. Opdelt efter køn. Indeks.

		Dreng	Piger	Alle
		Indeks		
A.	De, der har fået en uddannelse, har mindre risiko for at blive arbejdsløse end dem uden uddannelse	175	176	175
B.	Langt flere unge end i dag tager arbejde uden for Danmark	114	128	121
C.	Virksomhederne vil i deres produktion tage større hensyn til miljøet	130	109	120
D.	Der vil stadig være en <i>høj arbejdsløshed</i>	118	117	118
E.	De unge får <i>ikke</i> svært ved at finde arbejde	91	84	88
F.	Arbejdsgiverne vil tage mere hensyn til familiens ønsker	60	58	59
G.	Der bliver flere job inden for <i>kontorområdet</i>	126	106	116
H.	do. <i>rejse- og ferieområdet</i>	109	113	111
I.	do. <i>sundhedsområdet</i>	104	114	109
J.	do. <i>butiksområdet</i>	96	92	95
K.	do. <i>bank- og pengevæsen</i>	95	94	94
L.	do. <i>håndværksfagene</i>	103	80	91

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvordan tror du verden ser ud, når du bliver voksen?

Anm.: Styrken af enighed i det enkelte udsagn fremkommer ved at vægte svarfordelingen således, at svarkategorien "meget enig" giver 4 point, "noget enig" giver 2 point, "lidt enig" 1 point og "slet ikke enig" giver 0 point. En jævnt fordelt interesse (dvs. lige mange svar i hver kategori) vil give 175 point, som i tabellen svarer til indeks=100.

Fagligt svage elever kan, som vi så i forrige kapitel, godt have personlige ressourcer at trække på. At der ikke kan sættes lighedstegn mellem fagligt svage elever og elever med svage *personlige* forudsætninger fremgår af, at der kun er beskedent forskel på styrken, hvormed personligt stærke og svage elever tilslutter sig det nævnte standpunkt (at risikoen for arbejdsløshed er størst for dem uden uddannelse).

De fagligt svage elever skiller sig endvidere ud ved i noget større udstrækning at tilkendegive enighed i, at der fra arbejdsgiverside vil blive taget mere hensyn til familiens ønsker. Heri er de uenige med

de personligt svage elever, som i endnu ringere grad end gennemsnittet mener, at arbejdsgiverne vil udvise en sådan adfærd i fremtiden.

Endelig skal det nævnes, at de personligt stærke elever udtrykker en stærkere tro på (dvs. enighed i), at virksomhederne i deres produktion vil tage hensyn til miljøet, end de svage elever gør.

De unges tro på, at de som medlemmer af "de små årgange" kommer til at stå i en gunstig position på fremtidens arbejdsmarked, er, som vi har set, ikke udpræget stærk. Derfor må vi vente, at de fremtidige jobmuligheder på forskellige dele af arbejdsmarkedet vil indgå i deres overvejelser omkring uddannelsesvalget. Med et indekstal på 116 er *kontorområdet* det arbejdsfelt, eleverne taget som en helhed har størst tro på som beskæftigelsesmæssigt vækstområde. Det skal understreges, at udtrykket "kontorområdet" viser hen til en bestemt type arbejde, ikke til en branche. *Sundheds- samt rejse- og ferieområdet* følger lige efter, mens beskæftigelsesudsigterne på *håndværksområdet* (indekstal 91), *bank- og pengevæsen* samt *butiksområdet* anses for at være noget ringere.

Pigerne ser mere positivt på sundhedsområdets jobmuligheder end drengene gør. De lægger til gengæld større optimisme for dagen end pigerne, når det gælder håndværks- samt kontorområdet. Der synes med andre ord at være en tendens til, at de to køn ser relativt mere optimistisk på beskæftigelsesudsigterne inden for områder, der traditionelt er mande- hhv. kvindefag.

Det er karakteristisk for de fagligt svage elever, at de udtrykker en relativt stærk tro på, at håndværksområdet vil give øget beskæftigelse i årene, der kommer. Til gengæld har de forholdsvis ringe tiltro til jobmulighederne inden for bank- og pengevæsen.

Uanset hvilket af de seks områder, vi betragter, giver elever med stærke personlige forudsætninger udtryk for større tillid til, at der vil blive flere job på området, end elever med svage personlige forudsætninger gør. Det kan antagelig tolkes på den måde, at de stærke elever generelt har større tillid til, at der vil være arbejde at få, når de en gang i fremtiden melder sig på arbejdsmarkedet, end elever

med svage forudsætninger har. Det harmonerer godt med, at de personligt svage elever tilkendegav lidt stærkere tilslutning end stærke elever til den opfattelse, at der i fremtiden vil være en høj arbejdsløshed.

4.3. Min plads i samfundet

Hvor forestiller de unge sig så, at de skal glide ind i fremtidens samfund? Hvor er den plads, de skal udfylde? Og med hvilken tidshorisont ser de ud i fremtiden? For at få et indtryk heraf blev eleverne spurgt, om de vidste, hvad de ville være, når de blev voksne. Det svarede lidt over halvdelen (54 pct.) ja til, og disse elever kunne så med egne ord skrive, hvad deres plan gik ud på. Svarene er efterfølgende kodet ved hjælp af Dansk uddannelsesnomenklatur 1994, hvis overordnede struktur er en opdeling efter fagligt hovedområde.

Drenge og piger har i lige høj grad gjort sig tanker om, hvad de vil være, når de bliver voksne. Opdeler vi derimod eleverne efter deres egen oplevelse af faglig styrke, viser det sig, at 70 pct. af de fagligt svage elever ved, hvor de vil hen som voksne. For de stærkes vedkommende er andelen 49 pct. Lægges i stedet de personlige forudsætninger til grund for opdeling af eleverne, viser det sig, at det her er de unge med stærke forudsætninger, som hyppigere end unge med svage personlige forudsætninger ved, hvad de vil som voksne.

De fagligt stærke elever er en forholdsvis lille gruppe, som udgør ca. 14 pct. af samtlige elever. Som vi senere skal se, ønsker hovedparten af denne elevgruppe at komme i gymnasiet. Deres uddannelseshorisont må antages at række ganske langt ud i fremtiden. For de elever, som vil gå vejen over gymnasiet, er det i første omgang tilstrækkeligt at vælge gymnasiet. Hvad der siden skal ske, kan godt vente nogle år på at blive afgjort. Derfor er der ingen modstrid mellem at have forestillinger om en lang uddannelsesperiode, men være uden præcise planer for, hvor man vil hen med sin uddannelse.

De knap 10 pct. af eleverne, som vi kalder fagligt svage, vil i vid udstrækning vælge en faglig uddannelse på handels- eller teknisk skole. For dem presser valget sig mere på. De er i højere grad tvunget til nu at tage stilling til, hvad de vil med deres liv. Man vælger ikke bare en uddannelse på teknisk skole, man vælger at blive automekaniker, kok, frisør etc. Hypotesen er med andre ord, at de unge ikke lægger langsigtede planer, men tværtimod udskyder valget til det bliver nødvendigt. Det er faktisk det stik modsatte af den antagelse, som fra starten har været undersøgelsens bærende idé: at de unge foretager bevidste valg i henhold til langsigtede og detaljerede planer.

Uanset om den enkelte har gjort sig klare tanker om, hvor han vil hen som voksen, skal der vælges efter 9. eller 10. klasse. Uden præcise fremtidsplaner må valget nødvendigvis få en defensiv karakter. Dets rækkevidde skal være mindst mulig, dvs. det skal så lidt som muligt lægge bånd på de senere valgmuligheder. Det får karakter af *fravalg*, i modsætning til det tilvalg af uddannelse, som den unge, der kender sit mål, kan foretage.

Den lille gruppe af skoletrætte elever, dvs. dem der "ikke så godt" kan lide at gå i skole, ved forholdsvis hyppigt (69 pct.), hvad de vil være, når de bliver voksne. Det samme gælder for drengene på efterskole, og for elever, hvis forældre er ufaglærte arbejdere. Endvidere gælder, at den unge ikke så hyppigt ved, hvad han eller hun vil som voksen, hvis faderen har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse. Blandt elever, som ønsker at komme ind i en faglig uddannelse på handels- eller teknisk skole, giver 68 pct. udtryk for, at de ved, hvad de vil, når de bliver voksne. Blandt dem, der ønsker at komme i gymnasiet er den tilsvarende andel 46 pct. Alle disse iagttagelser synes at støtte tanken om, at det er de unge med kort uddannelseshorisont, som i størst udstrækning har gjort sig konkrete tanker om, hvad de vil som voksne.

Vender vi os dernæst imod den halvdel, som har konkrete fremtidsplaner, viser tabel 4.2, at de to køns traditionelt forskellige interesseområder sætter sig tydeligt igennem. De "bløde" (pædagogiske, humanistiske og sundhedsorienterede) områder appellerer stærkt til

pigerne; halvdelen af de piger, som har valgt, peger på disse områder. Drengene flokkes til gengæld omkring det industri- og håndværkstekniske område.

Tabel 4.2. Fremtidsplaner (inden for fagligt hovedområde) blandt elever i 9. klasse. Opdelt efter køn. Procent.

	Dreng	Piger	Alle
Vil uddanne mig inden for:			
A. Pædagogisk område	2	11	6
B. Humanistisk område	5	9	7
C. Samfund, kontor, handel	8	8	8
D. Naturvidenskabeligt område	2	0	1
E. Industri- og håndværkstekniske område	21	6	14
F. Jordbrugs- og levnedsmiddelområdet	7	7	7
G. Transporttekniske område	3	2	2
H. Sundhedsområdet	1	6	3
I. Offentlig sikkerhed	2	1	2
Uoplyst/ingen faste planer endnu	49	50	50
I alt	100	100	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Anm.: De faglige hovedområder er defineret i Dansk Uddannelsesnomenklatur 1994.

Spm.: Ved du, hvad du vil være, når du bliver voksen?

Ud over, at det i sig selv er udtryk for en ganske høj grad af uafklarethed, at halvdelen af de unge ingen konkrete fremtidsplaner har, skal det bemærkes, at den anden halvdel, som angiver et fremtidsmål, naturligvis sagtens kan nå at ombestemme sig. Inden for den enkelte sektor er der endvidere en stor variation med hensyn til uddannelsernes varighed. Sundhedsområdet dækker således både uddannelse til sygehjælper og læge; inden for det industri- og håndværkstekniske område er der et væld af faglige (lærlinge)uddannelser, men også ingeniøruddannelser. Samfund, kontor og handel er på sin side samlebetegnelse for såvel butiksassistentuddannelser som juridisk og økonomiske uddannelser på universitetsniveau.

Opdeles eleverne ikke efter køn, men efter deres faglige styrke, finder vi, at en fjerdedel af de fagligt stærke elever vil beskæftige sig

med økonomi og handel, kontor og administration. Næsten lige så mange forestiller sig en plads inden for det humanistiske område (sprog og kultur). Det industri- og håndværkstekniske område nævnes af en femtedel.

Blandt de svage elever, som kan angive retningen af deres fremtidsplaner, peger godt en tredjedel på det industri- og håndværkstekniske område, omkring en femtedel på det jordbrugs- og levnedsmiddeltekniske område, og en anden femtedel på de pædagogiske og humanistiske områder.

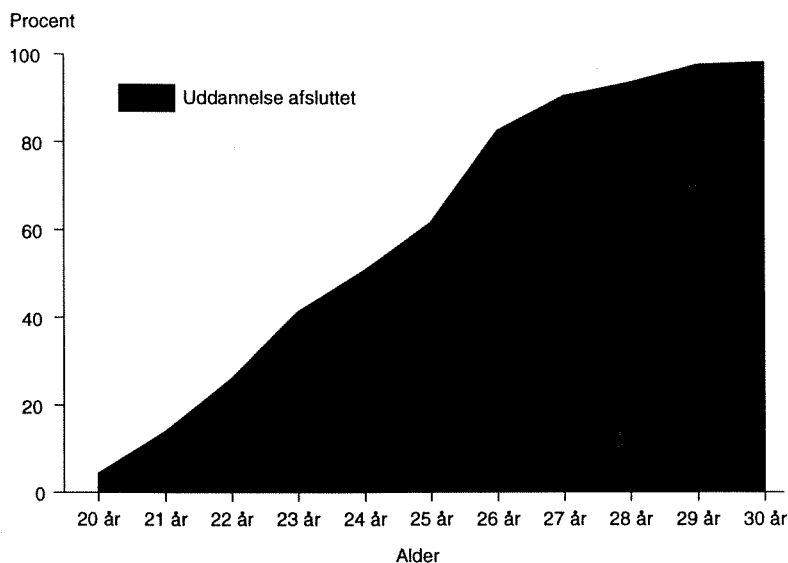
For yderligere at få kød på forestillingerne om fremtiden blev eleverne spugt om, hvordan de troede deres liv ser ud i 20-års alderen, altså ca. 5 år ude i fremtiden. Det fremgår af tabel 4.3, at tre ud af fire elever har forventning om stadig at være under uddannelse, når de er 20 år gamle. Hertil skal føjes, at hver sjette elev har svaret tøvende ("ved ikke") på spørgsmålet. Kun 7 pct. mener, at de ikke er under uddannelse. Når man spørger elever i 9. klasse om deres fremtid, står der altså for langt de fleste uddannelse på programmet en rum tid endnu.

En femtedel af eleverne regner med til den tid at være kommet i arbejde. Og dobbelt så mange (40 pct.) er i tvivl. Der er altså "kun" 40 pct. som afgjort regner med ikke at have arbejde (som hovedbeskæftigelse), når de bliver 20 år. Umiddelbart kan det se ud, som om de unge ikke svarer konsekvent på de to spørgsmål. Her skal dog bemærkes, at unge, som regner med at skulle i gang med en faglig uddannelse, vil have ganske lange praktikperioder på arbejdspladser. Set med deres øjne vil der ikke være nogen modsætning mellem at uddanne sig og at have arbejde. Disse unge vil opleve, at de uddanner sig ved at være på arbejde.

De unge er også mere direkte blevet spurgt, hvornår de venter at afslutte deres uddannelse. For en 15-årig er det naturligvis svært at svare på sådan et spørgsmål. Det afhænger meget af, hvilken uddannelse den enkelte vælger, den dag det virkelig gælder, og om den så gennemføres på normeret tid. Usikkerheden til trods fortæller svarene dog noget om de unges tidshorisont. Hvor længe forestiller de sig at skulle være under uddannelse? Andelen af denne ungdomsårgang,

som ikke (længere) er under uddannelse, stiger i rask tempo fra de 4 pct. i 20-års alderen til 50 pct. i 24-års alderen og 90 pct. i 27-års alderen. Se figur 4.2.

Figur 4.2. Så længe forventer elever i 9. klasse at være under uddannelse.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Halvdelen af pigerne, lidt færre af drengene, regner med at være flyttet hjemmefra, når de bliver 20 år. Sammenholdt med officiel statistik over hvornår unge flytter hjemmefra, ses en relativt god overensstemmelse¹.

Selv om ungdomsarbejdsløsheden de seneste år er faldet en del, kan eleverne ikke undgå at have hørt en del om ledighed blandt unge. Tror de, at ledighed kan blive deres personlige problem, endnu

1. Ifølge Danmarks Statistik (1995) boede 61 pct. af de 20-årige kvinder og 40 pct. af mændene ikke på samme adresse som forældrene pr. 1.1.1995.

inden de er fyldt 20 år? Hver ottende tilkendegiver, at de anser det for sandsynligt, at de i denne alder vil have oplevet en sammenhængende ledighedsperiode på mindst 3 måneder.

Gennemgående er drenge lidt mere (15 pct.) prægede af dette pessimistiske fremtidssyn end piger er (11 pct.). Særlig grelt står det til blandt to-sprogede drenge, hvor 20 pct. mener, at de inden for de næste fem år vil komme til at opleve arbejdsløshed i det nævnte omfang. Drenge på efterskoler placerer sig ligeledes over gennemsnittet (18 pct.).

Tabel 4.3. Forventninger til egen situation i 20-års alderen blandt elever i 9. klasse. Opdelt efter køn. Procent.

	Ja	Nej	Ved ikke	I alt
A. Er du under uddannelse?	77	7	16	100
Drenge	77	9	14	100
Piger	76	6	18	100
B. Bor du hjemme hos forældre?	16	45	39	100
Drenge	19	47	44	100
Piger	12	52	36	100
C. Har du arbejde (som hovedbeskæftigelse)?	20	40	40	100
Drenge	24	39	37	100
Piger	16	41	43	100
D. Har du prøvet at være arbejdsløs i en sammenhængende periode på mindst 3 måneder?	13	46	41	100
Drenge	15	49	36	100
Piger	11	44	45	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvordan tror du, dit liv ser ud i 20-års alderen?

Skoletræthed (synes "ikke så godt" om at gå i skole) følges hyppigt (21 pct.) af et negativt fremtidssyn. Ligeledes svarer elever, som efter egen opfattelse har få personlige forudsætninger, forholdsvist hyppigt (16 pct.) ja til, at de som 20-årige vil have prøvet ledighed i større omfang. Blandt elever med stærke personlige forudsætninger er andelen halvt så stor (9 pct.). Ses i stedet på oplevelsen af egen

faglig styrke, er der ikke så stor forskel på de stærke (12 pct.) og svage elever (15 pct.).

Senere i dette kapitel vil vi undersøge elevernes arbejdsmoral. Her skal foreløbig noteres, at elever, som ikke har en positiv arbejdsmoral ("man skal arbejde"), oftere end andre vil mene, at de som 20-årige vil have oplevet arbejdsløshed.

De unges uddannelsesplaner viser ingen sammenhæng med deres fremtidssyn, ligesom forældrenes uddannelse og arbejdsmarkedsmæssige placering heller ikke synes at kunne bidrage til forklaring af de unges svar på dette spørgsmål.

4.4. Et godt job

Det er længe siden, at unge efter endt skolegang og uddannelse har kunnet vrage og vælge mellem de tilbudte jobmuligheder. Det typiske er, at man i første omgang må tage, hvad man kan få - og så senere prøve at komme hen i et mere attraktivt job. Spørgsmålet er imidlertid, hvad dagens ungdom anser for attraktive job. Hvilke forestillinger har de gjort sig om *det gode job*? Og kan man sammenfatte disse tanker i bestemte mønstre, som afspejler bestemte opfattelser af arbejdets placering og betydning i dagligdagen? For at indkredse tankerne herom stillede vi eleverne over for en række synspunkter, som de kunne lægge mere eller mindre vægt på (se tabel 4.4). Vi har valgt at fremlægge resultatet af deres besvarelser i form af indekserede styrkemål. Teknikken bag disses beregning er som tidligere nævnt beskrevet i tilknytning til tabel 2.7 (se side 52).

Besvarelserne viser, at de unge forestiller sig en fremtid, hvor både arbejde og familie er identitetsskabende faktorer. De højeste indekstal (dvs. grader af enighed i synspunktet) optræder således i forbindelse med udsagn om *tid til familien* og udsagn om et *udviklende arbejde* med indbyggede karrieremuligheder. Naturligvis skal arbejdet også være *godt lønnet*, men det er på ingen måde det vigtigste.

Det skal videre bemærkes, at udsagn der går på *selvstændighed og frihed i arbejdet*, scorer lavere indekstal, hvilket betyder, at de unge er mindre tilbøjelige til at erklære sig enige i synspunktet. Endelig er der ringest opbakning til synspunkter, der viser hen til en klar prioritering af arbejdet på familiens bekostning.

Drenge og pigers prioritering af de anførte synspunkter er nogenlunde identisk. Mest markant er forskellen mht. et godt lønnet arbejde, som drenge lægger noget mere vægt på, end piger gør. Til gengæld finder pigerne det vigtigere end drengene, at jobbet kræver en stadig personlig udvikling. Et traditionelt syn på kønsroller ville have fået piger til i stærkere grad end drenge at betone hensynet til familie og til den klare adskillelse af arbejde og fritid. Som det ses af tabel 4.4 er der imidlertid ikke stor forskel på styrken i de to køns tilslutning til disse synspunkter.

De fagligt stærke elever synes at have forventninger til fremtiden. De lægger vægt på, at arbejdet er udviklende, både personligt og fagligt. Men arbejdet skal kunne forenes med et familieliv. Det synes de ikke villige til at nedprioritere til fordel for en erhvervsmæssig karriere. De lægger endvidere ringe vægt på, at arbejdet er praktisk betonet. - Det er til gengæld noget, de fagligt svage elever lægger stor vægt på. Ligesom det er af betydning for denne elevgruppe, at arbejdet er godt lønnet. De fagligt svage elever synes i et vist omfang villige til at lade arbejdet komme i første række, men når de så (endelig) har fri, ønsker de også at kunne holde fri, dvs. finder det vigtigt, at de ikke tænker på arbejdet, når de har fri.

Langt de fleste elever er fagligt set hverken stærke eller svage, de tilhører en mellemgruppe. Det er yderpunkterne, som er repræsenteret i de stærke og svage elever. Som sådan kan man sige, at de fagligt stærke elever synes at have et moderne arbejdsbegreb. Arbejdet er noget man engagerer sig i, det er udviklende, der er udsigt til at gøre karriere, og man skelner ikke så skarpt mellem arbejde og fritid. De fagligt svage elever synes derimod at have en mere traditionel opfattelse med rod i industrisamfundets lønarbejdsbegreb. Arbejdet er mere praktisk betonet, lønnen er vigtig, det er jo for lønnens skyld, man går på arbejde. Og arbejdet skal ikke tages med

hjem, hverken fysisk eller psykisk. Der er en klar adskillelse mellem arbejde og fritid.

Opdeles eleverne i stedet i personligt stærke og svage, finder vi de samme forskelle som mellem fagligt stærke og svage elever.

Tabel 4.4. Tanker om *det gode job* blandt elever i 9. klasse. Indeks.

	Dreng	Piger	Alle
	Indeks		
A. Arbejdet tillader mig at være meget sammen med børn og familie	173	179	175
B. Jeg har hele tiden mulighed for at lære nyt og derved kvalificere mig til en højere stilling	165	155	161
C. Arbejdet er godt lønnet	158	139	149
D. Jobbet kræver, at jeg stadig udvikler mig	139	153	146
E. Når jeg har fri, tænker jeg ikke på mit arbejde	140	133	135
F. Jeg har frihed til selv at bestemme min dag	119	114	118
G. Jeg beskæftiger mig ikke så meget med bøger og teori. Arbejdet er mere praktisk orienteret	115	116	115
H. Der er ingen til at sætte mig i arbejde; det gør jeg selv	106	101	103
I. Mit arbejde er så interessant, at jeg tit bliver hængende efter arbejdstid	108	98	103
J. Mit arbejde kommer i første række	91	86	87

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad er for dig et godt arbejde? Hvordan vil du gerne have, at dit arbejde er, når du bliver voksen?

Anm.: Vigtigheden af det enkelte udsagn fremkommer ved at vægte svarfordelingen således, at svarkategorien "meget vigtigt" giver 4 point, "noget vigtigt" giver 2 point, "ikke så vigtigt" 1 point og "slet ikke vigtigt" giver 0 point. En jævn fordeling mht. vigtighed (dvs. lige mange svar i hver kategori) vil give 175 point, som i tabellen svarer til indeks=100.

4.5. Er de unges synspunkter udtryk for en livsform?

Når man som her konfronterer de unge med en række synspunkter, er det billede af de unges tanker om fremtiden, som dannes, et *styret* billede. De har ikke frit kunnet vælge, hvad de ville lægge vægt på,

men har tværtimod måttet forholde sig til værdier, der er udvalgt af os. Med hvilken begrundelse har vi da valgt netop disse spørgsmål?

Med udgangspunkt i Thomas Højrup's kvalitative analyser² udvikledes et livsformsbegreb, hvorved det blev muligt at karakterisere tre livsformer: den selvstændige, lønmodtager og den karrierebundne livsform. Interessen for livsformsanalyser har været stor, bl.a. fordi man herved mente at have et muligt alternativ/supplement til den traditionelle klasseanalyse. Der er gjort flere forsøg på at anvende livsformsbegrebet kvantitativt i surveysammenhæng. Ingen af disse har dog haft en sådan succes, at denne tilgangsvinkel til belysning af det sociale miljø, den sociale arvs betydning for menneskers adfærd og holdninger har fået et egentligt gennembrud. Teorien har således navnlig virket som intellektuel inspiration, mindre som praktisk anvendeligt værktøj.

I en undersøgelse, som bl.a. har til formål at afdække årsager til elevers forskellige valg af uddannelse, er det naturligt at søge sådanne forklaringer i de unges opvækstmiljø. Tanken er her, at valget bl.a. påvirkes af de unges holdninger, som igen er udviklet i det sociale opvækstmiljø. Forskellige miljøer giver forskellige holdninger, livsværdier. De holdninger, vi har valgt at fokusere på i denne undersøgelse, udtrykker væsentlige træk ved forskellige livsformer.

Bjarne Hjorth Andersen beskriver i sin bog: *Kan man spørge mennesker om deres livsform?*³ tre forskellige livsformer. *Den selvstændige livsform* "er knyttet til den enkle vareproduktionsmåde. ... Det er en livsform, hvor der ikke skelnes mellem arbejde og fritid. Hele familien indgår i produktionsenheden. Virksomhedens økonomi og privatøkonomien er uadskillelige. Virksomheden er et middel til at forblive selvstændigt erhvervsdrivende; den er et middel, der er sit eget mål"(p. 29). Den manglende adskillelse af arbejde og fritid gør, at disse begreber bliver uanvendelige. Det hele smelter sammen i et dagsværk, som "er det frie, uafhængige virke, hvor man selv træffer

2. Se Højrup, T. (1983).

3. Se Andersen, B. H. (1993).

de nødvendige beslutninger. Alle daglige gøremål er midler og mål for hinanden"(p. 30). Vigtige træk ved den selvstændige livsform er altså 1. den *manglende adskillelse mellem arbejde og fritid* og 2. *friheden til selv at træffe de nødvendige beslutninger*.

Den næste livsform, der beskrives i ovennævnte værk, er *lønarbejderlivsformen*, som "er knyttet til den kapitalistiske produktionsmåde, kendetegnet ved, at de lønarbejdende producenter ikke ejer produktionsmidlerne. Her er arbejdet midlet, fritiden målet. Arbejdet udføres ikke i kraft af et engagement i selve arbejdet, det udføres for at få en lønindkomst, der er forudsætningen for at realisere den egentlige tilværelse, den uden for arbejdstiden. ... Man stiller sig til rådighed og lader sig sætte i arbejde. Hvad man laver i arbejdstiden er betydningsmæssigt underordnet i forhold til dette, at man har solgt sin arbejdstid til en på forhånd fastsat pris. ... I fritiden er lønarbejderen i modsætning til bærere af andre livsformer fri for ansvar og forpligtelser i forhold til virksomheden. Problemer på arbejdspladsen vedrører ikke lønarbejderen, når han har fri. Og frihed er noget man får uden for arbejdet"(p. 31). De vigtige træk ved denne livsform er altså, 1. at der er en skarp *grænse mellem arbejde og fritid*, 2. at arbejdets indhold er uvæsentligt, det er *lønnen*, der betyder noget, og 3. det er *i fritiden man lever*: tager ansvar og træffer egne beslutninger. - Der er en klar mål-middel relation mellem arbejde og fritid.

Den tredje livsform, Bjarne Hjorth Andersen beskæftiger sig med, er *den karrierebundne livsform*, som "er knyttet til den kapitalistiske produktionsmåde, men for bærere af denne livsform er arbejdet mål og fritiden en slags middel. Arbejdet som mål kan minde om den selvstændige livsform, men samtidig er karrierelivsformen knyttet til et ansættelsesforhold, hvor arbejdet aflønnes og foregår inden for en ganske vist normalt meget fleksibel arbejdstid, adskilt fra fritiden.

Aflønningen er i modsætning til aflønning af arbejdskraft inden for lønarbejderlivsformen i højere grad en handel, hvor arbejdsgiveren køber kvalifikationer (specialviden, lederevner, engagement) frem for tid" (p. 32).

"De positioner, som typisk indehaves af bærere af den karrierebundne livsform, udgør et arbejdsmarked med klare konkurrencetræk.

Virksomhederne konkurrerer om at få fat i den arbejdskraft, man tror er bedst kvalificeret til at sikre den kontinuerlige fornyelse og dermed et forspring i konkurrencen, og ansøgerne konkurrerer om at få de stillinger, der byder på størst ansvar og udfordringer. Man konkurrerer på kvalifikationer, tidligere resultater og forbindelser.

Arbejdsbegrebet i den karrierebundne livsform står i stærk kontrast til lønarbejderlivsformens arbejdsbegreb. Det drejer sig ikke om at stille krav til virksomheden eller være solidarisk med kollegerne. Det drejer sig om at stille krav til sig selv, opfylde ledelsens forventninger til det yderste, helst bedre end kollegerne, så man står bedre i konkurrencen om advancementsstillingerne" (p. 33).

Det vigtigste ved denne livsform er altså, at 1. arbejdet er væsentligt, så vigtigt at *fritiden helt underordnes arbejdstiden*, det er i arbejdet livet får mening, 2. arbejdet præges af den indbyrdes *konkurrence* om det mest meningsfyldte (karrierebefordrende) jobindhold. *Kvalifikationer* i ordets brede betydning får stor vægt.

En række af de spørgsmål, som blev præsenteret i tabel 4.4, er formuleret med udgangspunkt i denne forståelse af centrale træk ved de tre livsformer.

Nogle af formuleringerne er tænkt som variationer over samme tema. Da der ikke er tale om velprøvede formuleringer, kunne nogle vise sig ikke at fungere efter hensigten. Ved at udforme dem parvis blev det således muligt efterfølgende at foretage det nødvendige fravalg af formuleringer, som fungerede mindre hensigtsmæssigt.

Resultatet af denne udvælgelsesproces blev, at elever, som har træk af *den selvstændiges livsform*, i deres værdisæt er karakteriseret ved, at de lægger vægt på selvstændigheden og friheden i arbejdet (udsagn F og H i tabel 4.4) og samtidig lægger ringe vægt på fritid og familie (udsagn A og E). Omvendt lægger unge med holdninger, der afspejler *lønmødtagerlivsformen*, afgørende vægt på livet uden for lønarbejdet (dvs. fritid og familie) og finder det derfor uden betydning, at arbejdet er selvstændigt og frit. De to livsformer er hinandens modsætning. *Den karrierebundne livsform* ser arbejdet som den vigtigste identitetsskabende faktor. Derfor lægger unge med

træk af denne livsform stor vægt på arbejdets indhold, at det er fagligt og personligt udviklende med mulighed for at gøre karriere (udsagn B og D). Det anses for naturligt, at arbejdet fylder meget i tid (udsagn I), og at familielivet har lavere prioritet (udsagn A).

Det fremgik ovenfor, at eleverne som helhed lagde forholdsvis stor vægt på, at deres fremtidige arbejde er udviklende fagligt og personligt samt, at det levner dem tid til familie og børn. Det er krav, som umiddelbart forekommer at være indbyrdes modstridende. Denne kombination af holdninger repræsenterer en hybrid, der dels rummer den karrierebundne livsforms opfattelse, at arbejdet er en væsentlig kilde til personens identitet, dels medtager lønmodtagerlivsformens opfattelse af fritiden (her forstået som familie og børn) som den del af dagligdagen, der giver livet mening. Spørgsmålet er da også, om det er de samme elever, der har begge disse holdninger, eller de skal lokaliseres til to forskellige elevgrupper. For at undersøge dette, har vi udformet en fjerde gruppe: elever der giver udtryk for et *dobbelt-karriere-ideal*. Disse elever lægger vægt på den personlige udvikling i arbejdet (udsagn D), på karrieresynspunktet (udsagn B) og på at have meget tid sammen med familie og børn (udsagn A). Det er elever, som i en vis forstand kan siges at ville det hele, både familien og karrieren. Derfor må det snarere ses som et ideal, en ønskedrøm, som det hidtil kun har været de færreste beskåret at realisere.

De fire sæt af holdninger, hvoraf nogle overlapper hinanden, således at den enkelte elev kan optræde i flere grupper samtidig, forekommer med nedennævnte hyppigheder. Det skal understreges, at den enkelte holdningstypes udbredelse afhænger af styrken i de krav, vi stiller til indplacering heri.

Ser vi bort fra den sidste holdningstype (dobbelt-karriere-idealet), er det bemærkelsesværdigt, at kun 40 pct. af eleverne har kunnet indplaceres i en af de tre livsformer. Flertallet bærer altså på holdninger, som er så sammensatte, at de ikke kan anskues som udtryk for nogen af de nævnte livsformer. Endvidere er det problematisk, at afgrænsningen af de enkelte holdningstyper ikke er gensidigt udeluk-

kende. 4 pct. af eleverne tilhører således både den selvstændige og den karrierebundne livsform.

	Procent	
Holdninger fra <i>selvstændig</i> livsform i alt	11,1	
Holdninger fra <i>karrierebundet</i> livsform i alt	<u>9,9</u>	
	21,0	
Overlap mellem holdninger fra <i>selvstændig</i> og <i>karrierebundet</i> livsform	<u>-4,0</u>	
	17,0	17,0
Holdninger fra <i>lønmodtager</i> -livsform i alt	18,6	
Dobbelt-karriere-idealet i alt	<u>29,9</u>	
	48,5	
Overlap mellem holdninger fra lønmodtagerlivsform og dobbelt-karriere-idealet	<u>-8,2</u>	
	40,3	40,3
Øvrige elever		42,7
I alt		100,0

Det interessante er imidlertid, om disse holdningstyper, når de forekommer, kan bidrage til at forklare elevernes uddannelsesvalg. Det vender vi tilbage til i et senere kapitel. Her skal blot nævnes, at forekomsten af disse holdninger som hovedregel ikke synes at have sammenhæng med andre baggrundsfaktorer.

Det sæt af holdninger, der svarer til *den selvstændige livsform*, er dog relativt fremherskende blandt to-sprogede elever. En fjerdedel af disse giver på den indirekte måde, som undersøgelsen benytter, udtryk for, at elementer fra den selvstændige livsform indgår i deres værdigrundlag. Blandt danske elever er andelen 10-11 pct.

De to-sprogede elever giver til gengæld sjældent (4 pct.) udtryk for, at elementer af *lønmodtagerlivsformen* indgår i deres værdisæt. Blandt danske elever er det rundt regnet hver femte, som har disse holdninger. Elever med stærke personlige forudsætninger har heller ikke så hyppigt (13 pct.) lønmodtagerholdninger.

Forekomsten af *den karrierebundne livsform* har tilsyneladende ringest sammenhæng med andre baggrundsforhold. Blandt to-sproge-

de elever ses den kun lidt hyppigere (15 pct.) end blandt danske (10 pct.). Endvidere har forældre til børn med træk af karrierelivsformen lidt hyppigere en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse.

For den fjerde holdningstype, *dobbelt-karriere-idealet*, som 30 pct. af eleverne indirekte giver udtryk for at være bærere af, er det karakteristisk, at det navnlig har vundet fodfæste blandt elever med stærke personlige forudsætninger. Hver anden af disse vil både have karriere og et højt prioriteret familieliv. De to-sprogede drenge deler ikke så ofte (ca. 20 pct.) dette ideal, men det gør de to-sprogede piger (33 pct.). Denne kønsforskel, som vi ikke finder blandt elever med almindelig dansk baggrund, synes at føje sig pænt ind i et mønster, hvorefter de to-sprogede piger viser interesse for synspunkter og adfærd, der kan tolkes som værende i strid med deres egen etniske baggrund, men til gengæld er egnede til at integrere dem i en dansk sammenhæng.

4.6. Holdninger til arbejde og uddannelse

I projektet: "Konsekvenser af det husmorløse samfund" beskæftiger Birgitte Simonsen sig bl.a. med unges forhold til arbejdsliv og forsørgelse⁴. Den bevidsthed, som knytter sig til en "traditionel" rollefordeling (forsørger/husmor) i ægteskabet, konfronteres med en "ny" bevidsthed, der bygger på erkendelsen af et (delvist) sammenbrud af det livslange ægteskab som grundlag for en kønsbestemt arbejdsdeling. Selvforsørgelse (arbejde) er blevet en del af den "ny" bevidsthed for begge køn.

Birgitte Simonsen møder i sine interview flere unge (i alderen omkring 18 år), som har prøvet tidens svøbe på arbejdsmarkedet: ledigheden. De har svært ved at erobre en plads på arbejdsmarkedet og har en vis tilbøjelighed til at udvikle en ledighedsideologi. Herved holder de i en vis forstand fast i den del af den traditionelle forsørgelsesbevidsthed, som siger, at man (kvinden, husmoderen) ikke

4. Se Simonsen, B. (1993).

nødvendigvis behøver selv at skaffe til dagen og vejen. Det er i orden, at andre løser den opgave for en: ægtemanden eller i det moderne samfund: velfærdsstaten.

I et projekt om unges (manglende) uddannelse er det vigtigt at søge de holdninger afdækket, som forsøgsvis kunne sammenfattes under betegnelsen: *forsørgelseskulturen*. Det kan minde om en livsform, men er det ikke. Forsørgelsesideologien mangler sin offensive tiltrækning. Den er udtryk for en ideologisk tilpasning til nederlaget. Perspektivet: en livslang forsørgelse på det offentliges regning kan ikke være noget, man fra starten opstiller som et mål. Det må være et perspektiv, en indstilling, som gradvis opstår i takt med, at oplevelsen af utilstrækkelige ressourcer hober sig op hos den unge. Til sidst er der ikke andet tilbage end at lade sig forsørge af andre.

Birgitte Simonsen gengiver flere gange i sit arbejde formuleringer hos de unge, som er udtryk for forsøg på at skjule egen usikkerhed eller svaghed bag offensivt klingende krav:

- *arbejdet er kun attraktivt, hvis det byder på muligheder for at realisere ens (kunstneriske?) talenter*
- *arbejdet må ikke gribe forstyrrende ind i ens (tidskrævende) fritidsinteresser.*
- *arbejdet skal være meningsfuldt, have ens interesse (det der arbejde: det er bare ikke mig).*

Den unge har noget bedre at tage sig til. Arbejdet skal kunne klare sig i konkurrencen om den unges gunst. Det skal være interessant, underholdende, meningsfuldt. En mere ydmyg holdning går ud på at træde til siden, tage hensyn til andre, stille sig bagerst i køen:

- *så længe ledigheden er så høj, er det i orden at sige nej til et job(tilbud). Lad en af dem, der gerne vil have jobbet, få det.*
- *så længe børnene er små, har de bedst af at være hjemme (det må en af forældrene så også være).*

Ud fra den opfattelse at unge, hvis livsværdier allerede i 15-års alderen indeholder elementer af denne forsørgelsesideologi, antagelig har en forøget risiko for blive en del af restgruppen, må disse unge ses på med interesse. Vi har derfor udformet en serie spørgsmål, som skulle indfange relevante sider af de unges holdninger til arbejde, ledighed og uddannelse. Disse spørgsmål er gengivet i tabel 4.5. Eleverne kunne tilkendegive, at de var "meget" eller "noget" enig i synspunktet eller, at de var "meget" eller "noget" uenige. Tabellen gengiver, hvor mange af eleverne der var *enige* (meget eller noget) i udsagnet.

Tabel 4.5. Andelen blandt elever på 9. klassetrin, som er enig i forskellige udsagn om arbejde, ledighed og uddannelse. Opdelt efter egen oplevelse af fagligt niveau. Procent.

	Fagligt stærke elever	Mellem gruppe	Fagligt svage elever	Alle
A. Unge, som vil have arbejde, kan også få det	83	77	83	79
B. Alle arbejdsløse unge skulle tvinges i jobskabelsesprojekter eller uddannelse	63	63	53	61
C. Det er i orden, at voksne får mere i bistandshjælp end unge	35	39	44	39
D. Det er ikke alle, som er interesserede i at få arbejde, der kan få det	76	73	72	74
E. Det er helt i orden, at unge med kreative interesser (musik, teater, billed, video mv.) dyrker disse frem for at uddanne sig	73	71	69	72
F. Uddannelse gavner ikke mine muligheder for at få arbejde	2	16	32	15
G. Lad dem, der vil arbejde, gøre det. Jeg foretrækker at have tid til mine interesser	15	22	33	22
H. Jeg ser ikke noget forkert i at få bistandshjælp, selv om jeg kunne få arbejde	9	14	22	14

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Her er nogle meninger om arbejde, uddannelse og ledighed. Er du enig eller uenig i dem?

De opstillede synspunkter vækker nogenlunde lige stærk genklang hos drenge og piger. Med et par markante undtagelser er der heller ikke stor forskel på danske og to-sprogede elevers syn på disse spørgsmål. Forskellene kommer frem i forbindelse med udsagnet: *uddannelse gavner ikke mine muligheder for at få arbejde*. Hvor 14 pct. af de danske elever kan tilslutte sig dette synspunkt, erklærer hele 34 pct. af de to-sprogede elever sig enige heri. Endvidere er 29 pct. af de to-sprogede enige i udsagnet: *jeg ser ikke noget forkert i at få bistandshjælp, selv om jeg kunne få arbejde*. Kun 13 pct. af eleverne med en almindelig dansk baggrund er enige heri. Endelig er der en større andel (32 pct.) af de to-sprogede elever, som tilslutter sig udsagnet: *lad dem, der vil arbejde, gøre det. Jeg foretrækker at have tid til mine interesser*. 21 pct. af de danske elever er enige i dette synspunkt.

Det er netop disse tre udsagn, som fremkalder forskellige grader af tilslutning i forskellige grupper af unge. Således også - som det fremgår af tabellen - når vi sammenholder svarene fra fagligt stærke og svage elever.

Fra tid til anden diskuteres, hvilken indflydelse skoleelevers fritidsjob har på deres skolegang, fritidsinteresser og erhvervsvalg. Her, hvor vi undersøger forskellige holdninger til arbejde, kan det være relevant at spørge, om elever med og uden fritidsjob ser forskelligt på disse ting. Sammenholdes de jobvante elever (dvs. elever som i de sidste tre år har haft fritidsjob stort set hele tiden) med elever uden jobberfaringer (har ikke haft fritidsjob i de seneste tre år) viser det sig, at de jobvante elever oftere (71 pct.) kan tilslutte sig udsagnet: *alle arbejdsløse unge skulle tvinges i jobskabelsesprojekter eller uddannelse*, end elever uden jobberfaringer kan (53 pct.). Samtidig er tilslutningen til, at *jeg ser ikke noget forkert i at få bistandshjælp, selv om jeg kunne få arbejde*, dobbelt så stor blandt elever uden jobberfaringer (18 pct.) som blandt de jobvante elever (9 pct.).

Konstateringen af nogle statistiske sammenhænge er ikke det samme som at påvise en årsagssammenhæng. Vores grundlæggende opfattelse er som tidligere nævnt, at de erfaringer, mennesker gør sig, danner grundlag for udviklingen af holdninger eller ideologier.

Men samtidig kan bestemte holdninger udgøre barrierer imod at opnå erfaringer på bestemte områder. I det aktuelle tilfælde kan de nævnte udsagn ses som varianter over temaet: *man skal arbejde*. Formodningen er da, at fritidsjob fremmer udvikling af en sådan grundholdning, og at denne på sin side tilskynder til fortsat at have fritidsjob.

I forhold til de unges holdninger sætter den sociale og kulturelle arv sig igennem på den måde, at elever, hvis fædre ingen erhvervsuddannelse har, relativt ofte (24 pct.) mener, at "uddannelse gavner ikke mine muligheder for at få arbejde". Hvis faderen har en mellem- eller videregående uddannelse, er der ringe tilslutning (5 pct.) til dette udsagn. Ses i stedet på faderens beskæftigelsesforhold er der ringere tilslutning til tabellens tre nederste udsagn (F, G og H) blandt børn af overordnede funktionærer end blandt elever, hvis fædre er varigt arbejdsløse (faderen har i de sidste tre år været arbejdsløs det meste af tiden eller ligefrem hele tiden). Eksempelvis mener 27 pct. af elever fra hjem med arbejdsløshed, at "jeg ser ikke noget forkert i at få bistandshjælp, selv om jeg kunne få arbejde". Det synspunkt får kun tilslutning fra 12 pct. af eleverne, hvis far er overordnet funktionær.

Indgår der en *arbejdsmoral* ("man skal arbejde") i de unges værdigrundlag? For at undersøge dette har vi taget udgangspunkt i fire af udsagnene (A, B, G og H) i tabel 4.5. For at have en positiv arbejdsmoral skal de unge på samme tid være enige i, at unge, som vil have arbejde, også kan få det, at arbejdsløse unge skulle tvinges i jobskabelsesprojekter eller uddannelse, og være uenige i udsagnene: "Lad dem der vil arbejde, gøre det. Jeg foretrækker at have tid til mine interesser" og "Jeg ser ikke noget forkert i at få bistandshjælp, selv om jeg kunne få arbejde".

38 pct. af de unge opfylder dette krav til at have en positiv arbejdsmoral. Man kan ikke heraf slutte, at de godt 60 pct., som ikke opfylder kravet, helt savner en arbejdsmoral. De har det i varierende - men mindre grader.

På lignende vis kan man spørge, om der er unge, hvis værdisæt rummer elementer af en forsørgelses- eller *ledighedsideologi* ("det er i orden at lade sig forsørge" eller "det er jeg ikke motiveret for"). Vi

har her taget udgangspunkt i udsagn (B, E, G og H). Unge med en moral, der er positivt accepterende over for ledighed, vil være enige i, at det er helt i orden, at unge med kreative interesser dyrker disse frem for at uddanne sig, og uenige i, at unge arbejdsløse skulle tvinges i jobskabelsesprojekter eller arbejde. Endvidere skal de være enige i et af tabellens to sidste udsagn.

12 pct. af de unge kan med denne afgrænsning siges at have et værdigrundlag, som indebærer stærke træk af en ledighedsmoral. Det er udelukket, at en elev både kan have en arbejds- og en ledighedsmoral.

Endelig kan vi tale om en *uddannelsesmoral* ("man skal få sig en uddannelse") blandt de unge. Tilstedeværelsen af en positiv uddannelsesmoral begrundes i, at den unge på samme tid erklærer sig enig i udsagn B og uenig i udsagn E og F. - Ca. 17 pct. af de unge kan på denne måde siges at have en positiv uddannelsesmoral. Der er et vist overlap mellem arbejds- og uddannelsesmorale, men ikke i forhold til ledighedsmorale. Hver ottende elev har både en uddannelses- og en arbejdsmoral, hver fjerde har kun arbejdsmorale, og 5 pct. har kun uddannelsesmorale. Endelig giver knap 60 pct. af eleverne ikke udtryk for, at de i tilstrækkelig grad frembærer nogen af de to moralske værdier.

Det skal understreges, at hyppigheden, hvormed de forskellige moralske værdier forekommer blandt de unge, er helt afhængig af spørgsmålenes formulering. Man kan således ikke sige noget meningsfuldt om, hvorvidt det er "meget" eller "lidt", at 38 pct. udtrykker det, som vi her kalder en positiv arbejdsmoral. Mening har det derimod at spørge, blandt hvilke grupper af unge holdningen forekommer mere eller mindre hyppigt, samt at undersøge om forekomsten af forskellige former for moral kan bruges til forklaring af forskellig adfærd blandt de unge, fx bidrage til at forklare deres uddannelsesvalg. Det vender vi tilbage til i de følgende kapitler. Her vil vi se lidt nærmere på, hvor disse holdninger optræder særlig hyppigt.

Drenge giver i lidt større udstrækning end piger udtryk for, at deres værdier svarer til en *ledigheds- eller forsørgelsesideologi*. 14 pct. af drengene og 10 pct. af pigerne har disse holdninger, som for

9. classes eleverne under ét optræder med en hyppighed på 12 pct. Særlig markant kommer disse værdier til udtryk blandt to-sprogede drenge (29 pct.), hvorimod de to-sprogede piger kun har dem i moderat omfang (13 pct.). De fagligt stærke elever har mindre hyppigt end de svage denne moralske accept af ledighed. Opdeles eleverne i stedet efter styrken af personlige forudsætninger, træder forskellen mellem stærke og svage elever noget i baggrunden. Jo mere skoletræt, jo hyppigere udtrykker eleverne en ledighedsideologi. Forældrenes forhold synes ikke at spille nogen væsentlig rolle. Dog finder vi træk af ledighedsideologien blandt 20 pct. af de elever, hvis far er varigt arbejdsløs, men halvt så hyppigt blandt børn af faglærte arbejdere og underordnede funktionærer.

De holdninger, vi har sammenfattet i *arbejdsmoralen*, kan opfattes som modstykke til ledighedsideologien. Tilsammen repræsenterer de nogle yderpunkter, hvorimellem godt halvdelen af samtlige elever befinder sig. 38 pct. af samtlige elever udtrykker ved deres svar, at de har en arbejdsmoral. Den forekommer lidt hyppigere (40 pct.) blandt drenge end piger (35 pct.). Mindst udbredt er disse holdninger i gruppen af to-sprogede piger, hvor kun hver sjette (17 pct.) afslører at have en positiv arbejdsmoral. De fagligt stærke har hyppigere end svage elever en arbejdsmoral. Det samme gælder i forholdet mellem elever med stærke og svage personlige forudsætninger. Endelig viser det sig, at elever, hvis far varigt er uden beskæftigelse, relativt sjældent (21 pct.) har en arbejdsmoral.

To ud af tre elever med en *uddannelsesmoral* har som nævnt også en arbejdsmoral. Derfor er det i vid udstrækning inden for de samme grupper, vi finder elever med hhv. arbejds- og uddannelsesmoral. Atter er det lidt hyppigere drenge (19 pct.) end piger (15 pct.), der står for en uddannelsesmoral, og de to-sprogede piger, som savner denne. Dette er bemærkelsesværdigt, fordi vi tidligere på påvist, at netop de to-sprogede piger er godt tilfredse med at gå i skole og, som vi senere skal se, gerne vil i gymnasiet. Opdelingen efter elevernes egen oplevelse af faglig styrke fører på dette punkt ikke til iagttagelse af store forskelle mellem stærke og svage elever. Lægges

derimod den lærerbaserede kategorisering af eleverne til grund, bliver forskellene større (hhv. 19 og 11 pct.).

Man kunne forvente, at der er en sammenhæng imellem det at have en uddannelsesmoral og det udtrykte uddannelsesønske. Det viser sig da også, at relativt få elever, som efter grundskolen ikke vil i gang med en uddannelse, har en uddannelsesmoral (11 pct.). Stærkest kommer denne holdning til kende (21 pct.) blandt elever, som ønsker at komme i gang med hhx eller htx.

Det skal sluttelig nævnes, at de tre former for moral, som her er undersøgt, ikke viser synderlig sammenhæng med de elementer af livsformer, vi tidligere i dette kapitel har beskæftiget os med.

4.7. Sådan vil jeg gerne lære

Før de unge giver sig i kast med en uddannelse, må de dels tænke på, om uddannelsen leder dem i den retning, de gerne vil, dels om uddannelsen passer til dem, hvad angår sværhedsgrad, arbejdsformer mv. For at belyse elevernes syn på en passende uddannelse, blev de bedt om at angive hvor vigtige de anså forskellige aspekter ved en uddannelse for at være. Svarene er for det enkelte aspekt sammenfattet i et enkelt, indekseret styrkemål. Jo højere indekstal, jo vigtigere finder den pågældende elevgruppe, at det berørte forhold er. I alt syv emner blev berørt. Formuleringerne fremgår af tabel 4.6, som viser, at eleverne har klare forventninger om, at deres ungdom vil bestå af andet end uddannelse. 96 pct. tilkendegiver, at de vil lægge "meget" eller i det mindste "noget" vægt på, at der også bliver *tid til andet* end skolearbejdet. To ud af tre har valgt den stærkeste formulering (meget). Det giver et indekstal på 189.

Der er et stykke ned til det næsthøjest prioriterede aspekt, at uddannelsen består i *praktisk indlæring*, som opnår en score på 152 point. Den noget lavere vægtning af dette krav skyldes, at der ikke er enighed blandt eleverne om betydningen af, at uddannelsen er praktisk betonet. På den ene side betyder det praktiske element meget for de fagligt svage elever (indeks 179) og de skoletrætte elever. Endvi-

dere har den praktiske indfaldsvinkel betydning for elever, der af klasselæreren ikke skønnes at være egnede til gymnasiet, og for elever som vil vælge en erhvervsfaglig uddannelse. På den anden side er det netop elever, som er gymnasieegnede, fagligt stærke og børn af fædre i overordnede funktionærstillinger og med en mellem- eller videregående uddannelse, som lægger ringe vægt på den praktiske indlæring i uddannelsen.

De unge er knapt så optagne af, at uddannelsen har en teoretisk orientering. Kun en femtedel mener, at dette forhold er meget vigtigt. Omkring 60 pct. vælger den lidt blødere formulering: noget vigtigt. Det giver et indekstal på 123.

Tabel 4.6. Krav til *den gode uddannelse* blandt elever i 9. klasse. Opdelt efter selvoplevet faglig styrke. Indeks.

	Fagligt stærke elever	Fagligt svage elever	Alle elever
At der også bliver <i>tid til andet</i> end skolearbejdet	187	187	189
At uddannelsen består i <i>praktisk indlæring</i>	125	179	152
At uddannelsen er <i>teoretisk orienteret</i>	133	118	123
At der er mulighed for at <i>arbejde i grupper</i>	123	111	122
At der arbejdes en del med <i>projekter</i>	122	119	119
At jeg <i>ikke specialiserer mig for tidligt</i> i uddannelsen	114	111	109
At uddannelsen <i>ikke er for lang</i>	64	109	91

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad er for dig en god uddannelse? Hvad vil du lægge vægt på i din uddannelse?

Anm.: Vigtigheden af det enkelte udsagn fremkommer ved at vægte svarfordelingen således, at svarkategorien "meget vigtigt" giver 4 point, "noget vigtigt" giver 2 point, "ikke så vigtigt" 1 point og "slet ikke vigtigt" giver 0 point. En jævn fordeling mht. vigtighed (dvs. lige mange svar i hver kategori) vil give 175 point, som i tabellen svarer til indeks=100.

Uddannelser med vægten på den teoretiske indlæring står i modsætning til de praktisk orienterede uddannelser. Derfor er der også en vis symmetri i elevernes vægtning af disse to elementer, således at

elever, der lægger vægt på teorien, ikke lægger så meget vægt på den praktiske indlæring - og omvendt. Først og fremmest er det den gruppe af elever, som erklærer, at de synes meget godt om at gå i skole (de skoleglade), der vil lægge vægt på, at undervisningen er teoretisk betonet. Omvendt lægger de skoletrætte elever, dem der slet ikke vil fortsætte i en uddannelse efter grundskolen, dem der har (udviklet) en ledighedsmoral ringe vægt på de teoretiske elementer. - Det er en nærliggende tanke, at skolens (i deres øjne) alt for teoretiske orientering netop har medvirket til at fremkalde ønsket om at standse al videre uddannelse.

Mulighederne for at *arbejde i grupper* og med *projekter* prioriteres på højde med det teoretiske element. Det er arbejdsformer, der tiltaler de skoleglade elever. Omvendt tager de skoletrætte elever gennem en lav vægtning afstand fra disse undervisningsformer. Det samme gør elever, som efter egen oplevelse har ringe personlige forudsætninger og er fagligt svage. Mere overraskende er det, at elever med den generelle uddannelsesmoral ("man skal få sig en uddannelse") også giver lav prioritet til disse arbejdsformer. Hvad specielt gruppearbejdsformen angår, opnår den til gengæld en vægtning over middel blandt elever, der har en ledighedsmoral.

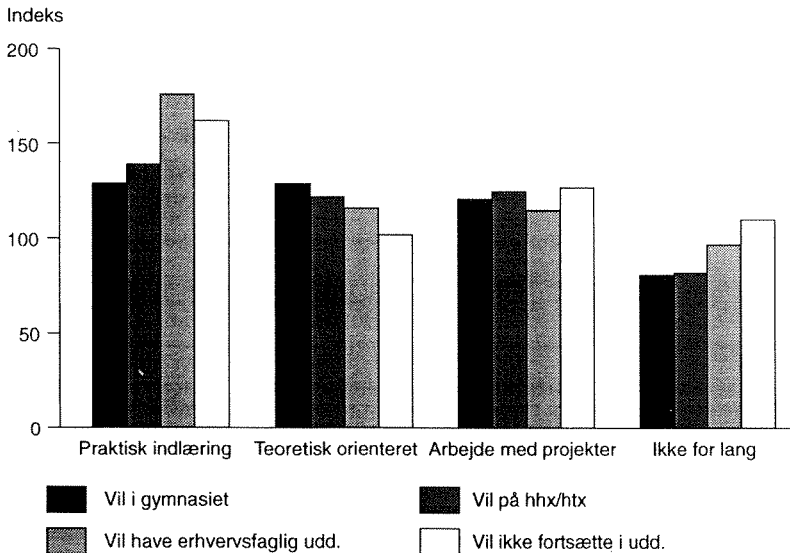
At det navnlig er elever, der kan karakteriseres ved at være skoletrætte og ikke ønsker at fortsætte i et uddannelsesforløb efter grundskolen, som betoner vigtigheden af, at *uddannelsen ikke er for lang*, kan næppe undre. To-sprogede elever lægger også vægt på dette element, som helt klart rangerer lavest blandt de syv, der er bragt i forslag. Over halvdelen finder det "ikke så vigtigt" eller vil ligefrem mene, det er helt uden betydning.

Elevernes køn spiller ingen rolle for, hvilken vægt de lægger på de berørte sider af et uddannelsesforløb. Som det ses af tabellen, fører opdeling af eleverne efter deres egen vurdering af faglig styrke derimod til klare forskelle. De *fagligt svage* elever lægger som nævnt afgørende vægt på, at uddannelsen er praktisk orienteret, og at den ikke er for lang. For de *fagligt stærke* elever kan det til gengæld være lidt mere tillokkende, at uddannelsen er teoretisk orienteret, samt at der er mulighed for at arbejde i grupper.

Elever med stærke *personlige forudsætninger* bryder med det generelle billede af prioriteringen ved at lægge relativt meget vægt på mulighederne for at arbejde projektorienteret samt arbejde i grupper. De lægger endvidere mere end gennemsnitlig vægt på såvel praktisk som teoretisk arbejde, samt at de ikke specialiserer sig for tidligt i uddannelsen. - Elever med svage personlige forudsætninger lægger på deres side relativt stor vægt på, at uddannelsen ikke er for lang.

På enkelte felter er der en sammenhæng, mellem det eleverne lægger vægt på og faderens uddannelsesniveau. Elever, hvis far har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, lægger noget mindre vægt end andre elever på, at uddannelsen er praktisk orienteret og at den ikke er for lang.

Figur 4.3. Hvad lægger elever vægt på i undervisningen?

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Set i forhold til deres ønsker om uddannelse efter grundskolen er det karakteristisk, at elever, som gerne vil ind på en af de erhvervsfaglige uddannelser (handels- eller teknisk skole), lægger afgørende vægt på, at uddannelsen skal have et højt praktisk islæt, at det teoretiske element er knap så vigtigt, og at uddannelsen ikke behøver at være så lang. Elever, som vil søge ind på de gymnasiale uddannelser, hvad enten det drejer sig om handels-, teknisk- eller det traditionelle gymnasium, lægger klart mindre vægt på den praktiske indlæring, ligesom det ikke spiller nogen positiv rolle, at uddannelsen er kortvarig. Endelig lægger den lille gruppe, som helst vil være helt fri for at uddanne sig yderligere, når grundskolen er slut, stor vægt på, at en evt. uddannelse består i praktisk indlæring, at den afgjort ikke er teoretisk, at den ikke er for lang, og at der bliver tid til andet end skolearbejdet, så længe uddannelsen står på.

4.8. Resumé

Vi har i dette kapitel undersøgt en årgang 9. classes elevers syn på fremtiden og deres holdninger til arbejde, familieliv, uddannelse og ledighed. Vi fandt blandt andet:

- * Det er i meget høj grad lykkedes at videregive til de unge den grundlæggende indsigt i, at uddannelse er et værn imod arbejdsløshed. Hele 88 pct. erklærer sig "meget" eller "noget" enige i udsagnet: *de, der har fået en uddannelse, har mindre risiko for at blive arbejdsløse end dem uden uddannelse*. Det er dog værd at bemærke, at den relativt lille gruppe (på ca. 10 pct. af samtlige elever), som i undersøgelsen kaldes fagligt svage (fordi de har faglige problemer i skolen), ikke i samme grad som andre elever har taget denne viden til sig. En fjerdedel af disse elever er kun lidt eller slet ikke enige i udsagnet.

På uddannelser med hovedsagelig faglige optagelseskriterier vil elever, som fagligt står svagt, risikere at blive afvist, hvis kapaciteten på disse uddannelser er begrænset. I tilgift til denne

barriere risikerer relativt mange af de fagligt svage elever tilsyneladende også at blive bremset af deres egen mangel på motivation, idet de ikke er så overbeviste som andre om det nødvendige i at uddanne sig.

- * Til trods for at eleverne tilhører en af de mindste fødselsårgange i nyere tid, gør de sig ingen illusioner om, at det bliver nemt at finde arbejde, når de selv skal ud på arbejdsmarkedet. De har tværtimod forventning om en *fortsat høj arbejdsløshed* og regner ikke med, at arbejdsgiverne vil tage mere hensyn til familiens ønsker. Endvidere forventer de en *øget internationalisering* (forstået som enighed i, at flere unge tager arbejde uden for Danmark) og *øget vægt på miljøhensyn* i virksomhedernes produktion. De to køn svarer nogenlunde ens på spørgsmålene; dog synes piger at være mere opmærksomme på tendenserne til internationalisering, mens drenge er mere tilbøjelige til at mene, at miljøhensyn fremover kommer til at spille en større rolle for virksomhederne.

- * De unge forventer at skulle bruge ganske *mange år på uddannelse*. Det har de ikke noget imod. Kun et fåtal lægger vægt på, at uddannelsen ikke er for lang. Til gengæld forlanger de alle, at der bliver *tid til andet* end uddannelse i denne periode af deres liv. Direkte adspurgte regner kun 7 pct. med ikke at være under uddannelse, når de bliver 20 år. Halvdelen regner med først at blive færdig med uddannelsen efter 24-års alderen.

Hver ottende elev anser det for sandsynligt, at han i 20-års alderen vil have prøvet at gå arbejdsløs i en sammenhængende periode på mindst 3 mdr. Det er især blandt de skoletrætte elever, og blandt to-sprogede drenge, dette pessimistiske syn på fremtiden florerer.

Halvdelen af de unge angiver, at de ved, hvad de vil være, når de bliver voksne. Det er især elever, som efter grundskolen regner med at skulle i gang med en erhvervsfaglig uddannelse, der har konkrete planer for fremtiden. De kommende gymnasiaster for-

holder sig mere afventende. For dem er et konkret erhvervsvalg endnu ikke påkrævet.

- * De unges holdninger til arbejde og karriere, fritid og familie, er i almindelighed så sammensatte, at de ikke lader sig sammenfatte i nogen af de kendte *livsformer* (selvstændig, lønmodtager og karrierebunden). Selv når vi stiller os tilfreds med ret svage krav til indplacering i en livsform, lykkes det kun at placere 40 pct. af de unge. Til gengæld udtrykker 30 pct. af de unge et holdningsmiks, som vi har kaldt *dobbelt-karriere-idealet*. Disse elever vil det hele, både karrieren og familien. En kombination, som nærmest må ses som et ideal, en ønskedrøm. Mistanken om, at holdningerne snarere er udtryk for ønsker end erfaringer, synes endvidere bestyrket af, at der kun på enkelte områder kan konstateres sammenhænge imellem livsform og andre baggrundsforhold. Elementer af den selvstændige livsform optræder således relativt hyppigt blandt to-sprogede elever, der til gengæld sjældent giver udtryk for holdninger, som indgår i lønmodtagerlivsformen.

En alternativ formulering af grundholdninger til arbejde, uddannelse og ledighed synes mere hensigtsmæssig, idet lidt flere af de unge lader sig forbinde med disse holdninger, og der synes på flere felter at være sammenhæng imellem disse holdninger og andre forhold.

Knap 40 pct. af de unge opfylder fuldt ud de stillede krav til en *arbejdsmoral*, som i forenklet form går ud på, at "man skal arbejde". De to-sprogede piger skiller sig ud fra gennemsnittet ved en markant lavere andel med denne holdning.

Hver ottende elev giver udtryk for det, vi kalder en *ledigheds-ideologi* (det er i orden at lade sig forsørge - arbejde, det er jeg ikke motiveret for). Mellem en fjerdedel og en tredjedel af de to-sprogede drenge giver udtryk for disse værdier. Endvidere er der en større accept af ledighed blandt fagligt svage end blandt de stærke elever.

Hver sjette elev opfylder fuldt ud kravene til at have en *uddannelsesmoral* (man skal få sig en uddannelse). Som ventet har

unge, der ikke ønsker at komme i gang med en uddannelse efter grundskolen, ikke så hyppigt en uddannelsesmoral.

- * De elever, som synes meget godt om at gå i skole, ser gerne en *teoretisk* betonet undervisning og lægger følgelig mindre vægt på, at der foregår en praktisk indlæring. Modsat lægger de skoletrætte elever, unge der har udviklet en ledighedsmentalitet, og elever der slet ikke har lyst til at fortsætte med en uddannelse efter grundskolen, stor vægt på, at der er tale om en *praktisk* orienteret indlæring.

Gruppe- og projektarbejde er arbejdsformer, som tiltaler de skoleglade elever. Omvendt tager de skoletrætte elever gennem en lav vægtning afstand fra disse undervisningsformer. Det samme gør elever, som efter egen oplevelse har ringe personlige forudsætninger og er fagligt svage.

- * De unges *sociale herkomst* sætter sig igennem på nogle områder, men langt fra på alle. Med udgangspunkt i en tredeling af forældrenes uddannelsesniveau (1. ingen udd., 2. faglig udd. og 3. mellem- eller videregående udd.) finder vi, at jo højere faderens uddannelsesniveau er, jo hyppigere kan den unge tilslutte sig tanken om, at flere unge vil tage arbejde uden for Danmark, og jo lavere niveauet er, jo mindre enige er eleverne i, at de uden uddannelse har størst risiko for ledighed.

Elever, hvis far har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, skiller sig på flere punkter ud fra de øvrige. De har til eksempel endnu ikke så hyppigt som andre konkrete planer for, hvad de vil være, når de bliver voksne. De har hyppigere træk af karrierelivsformen, og de lægger forholdsvis ringe vægt på, at undervisningen baseres på praktisk indlæring.

Unge med en far, der er beskæftiget som ufaglært arbejder, har hyppigt lagt planer for fremtiden. Og elever, hvis far er varigt arbejdsløs, fremviser hyppigere end andre træk af ledighedsideologien.

KAPITEL 5

Sådan valgte de

5.1. Indledning

Overgangen fra grundskole til arbejde eller fortsat uddannelse sker for en del unges vedkommende efter 9. klasse, for andre efter 10. klasse. Der er betydelig forskel på, hvor de unge går hen, alt efter hvilket afgangstrin der fokuseres på. Som tidligere nævnt har vi i denne undersøgelse valgt at tage udgangspunkt i en årgang 9. classes elever. Derfor vil vi - ved brug af Undervisningsministeriets kortlægning af elevovergange i uddannelsessystemet¹ - indledningsvis vise, hvordan en hel årgang elever på 9. klassetrin trinvis overgår fra grundskolen til deres efterfølgende placering i en af ungdomsuddannelserne eller uden for disse.

De i tabel 5.1 viste overgangsmønstre er ikke forløbsdata. De er baseret på de konstaterede overgange fra hhv. 9. og 10. klassetrin i året 1992/93. Under forudsætning af, at overgangsfrekvenserne holder sig uændrede over en årrække, vil de imidlertid også vise, hvordan forløbet for en årgang 9. classes elever vil forme sig.

Oversigten viser, at to ud af tre elever i 9. klasse tager endnu et år i grundskolen, før de forlader den. Af dem, der går ud allerede efter 9. klasse, overgår mere end halvdelen til gymnasiet og godt en tredjedel til erhvervsuddannelserne. Ses derimod på de elever, som tager 10. klasse med, er det langt hovedparten, som overgår til erhvervsuddannelserne og en mindre andel, som fortsætter i gymnasiet. Den samlede effekt af disse overgange bliver, at halvdelen af en elevårgang fortsætter i en af erhvervsuddannelserne (her inkl.

1. Se Undervisningsministeriet (1996b), pp. 52 ff.

højere handelseksamen (hhx) og højere teknisk eksamen (htx)), og en tredjedel går til gymnasiet. Hf tager 6 pct. (alle fra 10. klasse) og ungdomsuddannelserne i øvrigt opsuger 7 pct. Tilbage er 4 pct., som ikke kommer i gang med en uddannelse efter grundskolen.

Tabel 5.1. Oversigt over den senere placering i og uden for uddannelsessystemet for elever på 9. klassetrin. Procent.

Overgår til	Efter 9. kl.	Efter 10. kl.	I alt
Gymnasiet	20	12	32
Hf	0	6	6
Erhvervsuddannelser (inkl. hhx og htx)	12	39	51
Øvrige uddannelser	2	5	7
Forlader uddannelsessystemet	0	4	4
10. klasse	66	-	-
I alt	100	66	100

Kilde: Oversigten er udarbejdet på basis af oplysninger i publikationen *Uddannelse på kryds og tværs 1996*, afsnit 3.7: Normerede overgange i grundskolen (Undervisningsministeriet, 1996b).

Vi vil i resten af dette kapitel se på, hvordan eleverne i denne undersøgelse forestiller sig at afslutte deres tid i grundskolen, og hvad de derefter vil gå i gang med af uddannelse. I den forbindelse vil vi se nærmere på, hvordan de unge, som vælger forskellige veje i uddannelsessystemet, er karakteriseret.

5.2. Et år mere?

Når eleverne i 9. klasse for alvor begynder at beskæftige sig med deres egen fremtid, er et af de spørgsmål, som hurtigt trænger sig på, spørgsmålet om grundskolen skal forlades efter 9. eller 10. klasse. I denne undersøgelse blev eleverne interviewet et par måneder før skoleårets afslutning. På det tidspunkt havde langt de fleste (95 pct.) gjort op med sig selv, hvad de ville efter 9. klasse. Men det er jo ikke sikkert, at planen også bliver ført ud i livet. Elevernes svar på

spørgsmålet: *Vil du tage 10. klasse med?* må derfor ses som en tilkendegivelse på dette tidspunkt af, hvor de ønsker/forventer at befinde sig efter sommerferien.

Tabel 5.2 viser, at 67 pct. af eleverne omkring påske har planer om at fortsætte skolegangen i 10. klasse. Det er ca. samme andel som angivet i oversigtstabellen ovenfor. Andelen, som vil fortsætte i 10. klasse, er særlig høj (77 pct.) blandt elever på efterskole, hvorimod den er noget lavere blandt to-sprogede elever.

Efterskolerne har i en årrække oplevet en betydelig vækst i elevtallet. Hvor 15-16 pct. af samtlige elever på 10. klassetrin i 1985/86 gik på en efterskole, var den tilsvarende andel i 1993/94 steget til 25 pct.². Ifølge Danmarks Statistik er andelen et år efter (i 1994/95) på ca. 28 pct.³. Det er vigtigt her at holde sig procentgrundlaget for øje. Dette er: elever i 10. klasse, og altså ikke hele den fødselsårgang, som er udgangspunktet for rekruttering af elever til disse 10. klasser. De 25 pct. af eleverne i 10. klasse, som i 1993/94 gik på en efterskole, svarer nogenlunde til 17 pct. af den fødselsårgang, som året før gik i 9. klasse.

Den enkelte efterskole har sin egen profil. En del af skolerne har tradition for at tage sig af elever, som af faglige eller sociale grunde har haft det svært i folkeskolen. Men der er også skoler, som i væsentlig grad søges af velfungerende unge, der ønsker et modningsår uden for familiens skød. Det er fristende her at drage en parallel til en anden, men ikke så udbredt tradition for at sende unge et år på udvekslingsophold i udlandet (typisk før starten på et gymnasieforløb).

Blandt samtlige elever på 9. klassetrin har hver fjerde på det tidspunkt, hvor de besvarede spørgeskemaet, planer om at fortsætte i 10. klasse på en efterskole. Specielt for elever, som allerede i 9. klasse gik på en efterskole, gælder, at langt de fleste af disse unge også ønsker at tage det 10. skoleår på en efterskole.

2. Se Undervisningsministeriet (1996b), p. 31.

3. Se Danmarks Statistik (1996c).

Tabel 5.2. *Ønske om at komme i 10. klasse.* Elever på 9. klassetrin opdelt efter elevtype. Procent.

	To-spr. elever	Eftersk. elever	Øvrige elever	Alle elever
Ønsker at komme i 10. klasse	52	77	67	67
heraf: på efterskole	6	66	19	23
med brobygning	10	2	10	10
Ønsker <i>ikke</i> at komme i 10. klasse	45	23	33	33
Uoplyst	3	0	1	1
I alt	100	100	100	101
Opvægtet procentgrundlag	3.057	6.183	54.378	63.618
Uvægtet antal besvarelser	209	337	1.416	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Vil du tage 10. klasse med?

Efter 9. klasse afgiver folkeskolerne en del elever til efterskoler og ungdomsuddannelserne. Omfanget af denne afgang varierer stærkt fra skole til skole og fra år til år. Derfor kan det nogle steder blive vanskeligt at samle tilstrækkelig mange elever til at danne en 10. klasse. Dette problem søges nu i flere kommuner løst ved at samle alle kommunens 10. classes elever på en særlig skole, som kun har 10. klassetrin. Herved får kommunen bedre muligheder for at sætte elever, hvis interesser går i samme retning, på samme hold og etablere brobygningsaktiviteter, som er mere målrettede for eleverne, fx ved at arrangere periodevis undervisning på de uddannelser, de unge overvejer at søge ind på.

Brobygning er imidlertid en mulighed, som alle kommuner forventes at benytte, uanset hvordan de arrangerer sig med 10. klasserne. Men på undersøgelsestidspunktet var dette redskab endnu så nyt, at en del skoler havde valgt at forholde sig afventende. Langt fra alle elever i undersøgelsen havde hørt om brobygning. Som det fremgår af tabellen, har 10 pct. valgt at tage 10. klasse med brobygning. Det skal nok først og fremmest forstås på den måde, at de har valgt 10. klasse og ved, at det på deres skole vil indebære brobygningsaktivi-

teter i løbet af skoleåret. I praksis kan det vise sig, at mange flere end de 10 pct. kommer ud for den slags.

10. klasse er et tilbud til elever, som endnu ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil efter grundskolen, samt til elever, der ønsker at forbedre deres faglige fundament og almene viden, før de starter på uddannelsen, de har valgt. Hver tredje elev giver udtryk for, at grundskolen ønskes afsluttet med 9. klasse. Er det så, som den indledende oversigtstabel lader ane, de fagligt bedst kvalificerede, der siger grundskolen farvel allerede efter 9. klasse (for at gå til gymnasiet), og de usikre og fagligt svagt funderede elever, som tager 10. klasse med?

Vi har tidligere (tabel 3.1) vist, at en femtedel af eleverne rent fagligt vurderer sig selv til at ligge over middel. Inden for denne elevgruppe ønsker lidt over halvdelen (55 pct.) at forlade grundskolen allerede efter 9. klasse. Blandt elever, som selv mener, de ligger under middel, er det kun 20 pct., der vil stoppe efter 9. klasse. - Når de stærke elever forlader grundskolen efter 9. klasse, er det altovervejende (90 pct.) for at begynde på en af de gymnasiale ungdomsuddannelser (gymnasium, hf, hhx, htx). Kun 2 pct. vil afbryde efter 9. klasse for at forlade uddannelsessystemet. Når de fagligt svage elever vil ud efter 9. klasse er det i højere grad (20 pct.) for at slippe for videre uddannelse eller fordi de ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil. Usikkerheden eller den manglende lyst til fortsat uddannelse er dog allerstørst (29 pct.) i den gruppe af fagligt svage elever, som tilkendegiver, at de vil fortsætte i 10. klasse. Alt i alt er der således en klar tendens til, at 10. klasse vælges af de elever, som er målgruppen for dette tilbud. Men ikke undtagelsesfrit. Spørgsmålet er, om vi kan få en bedre forklaring på valget ved at inddrage andre faktorer.

Valget af uddannelse er den unges eget valg. I det omfang det faglige standpunkt øver indflydelse på valget, må det være naturligt at lægge elevens egen opfattelse af sit faglige niveau til grund ved efterprøvning af denne sammenhæng. Derfor benyttede vi ovenfor netop elevens egen (helt generelle) vurdering af sit faglige niveau. Vi har imidlertid også mere sammensatte mål for elevernes faglige

styrke (byggende på niveauet i enkelte fag) og personlige forudsætninger (stærke og svage sider). Disse mere sammensatte mål placerer en større andel af eleverne i mellemgruppen og færre i ydergrupperne, som derfor giver en klarere repræsentation af yderpunkter blandt eleverne. Endvidere foreligger sådanne bedømmelser fra såvel eleven selv som klasselæreren. Ses på de elever, som efter klasselærerens bedømmelse er fagligt stærke, er det hele 64 pct., som allerede efter 9. klasse ønsker at overgå til næste led i uddannelsessystemet. Blandt de fagligt svage elever er det til gengæld kun 20 pct., som vil forlade skolen på dette tidspunkt.

Opdeles eleverne efter styrken af deres personlige forudsætninger (sådan som læreren ser det), er forskellen mellem stærke og svage elevers ønske om at tage 10. klasse med ikke så stor, som når den faglige målestok tages i brug. Halvdelen af de personligt stærke elever vil ikke tage 10. klasse med; 20 pct. af de svage vil stoppe efter 9. klasse.

Grundlæggende er billedet det samme, hvis elevernes egen vurdering lægges til grund for opdeling i stærke og svage elever, men procentforskellene er mindre.

Ud over det faglige niveau spiller elevens *sociale baggrund* - forstået som forældrenes uddannelsesforhold - som ventet en vis rolle. Andelen, der ikke vil tage 10. klasse med, er højest blandt elever, hvis forældre har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse. Er faderen overordnet funktionær, synes det også at hæve procenten, som vil forlade grundskolen allerede efter 9. klasse.

Den *geografiske dimension* har indtil nu spillet en meget begrænset rolle i denne rapport. Det skyldes, at der hidtil ikke har kunnet konstateres væsentlige forskelle mellem elever fra forskellige egne af landet. Det kan der imidlertid, når vi fokuserer på spørgsmålet om at tage 10. klasse med. I Hovedstadsregionen vælger kun godt 50 pct. at tage 10. klasse med. I Østjylland (Århus og Vejle Amter) er andelen på 64 pct., altså stort set svarende til landsgennemsnittet, og i resten af landet (hhv. Jylland og Øerne) er det ca. tre ud af fire elever, der ønsker at tage 10. klasse med. Geografien spiller i øvrigt

også en rolle for hyppigheden, hvormed elever, der ikke allerede går på efterskole, vælger at tage 10. klasse på denne måde. I Hovedstadsregionen er der ikke den samme tradition for et efterskoleophold, som i de områder hvor landbokulturen står stærkt. 10 pct. af eleverne i Hovedstadsregionen, men 25 pct. af eleverne i det øvrige Jylland (uden for Århus og Vejle Amter) udtrykker ved påsketid ønske om at tage 10. klasse på efterskole.

På baggrund af de unges forventninger til fremtiden, deres holdninger til uddannelse, arbejde og ledighed opstillede vi i forrige kapitel en række mål, hvorved det skulle blive muligt at kategorisere de unge i forskellige typer. Disse mål har været inddraget i analyserne, men der er ikke konstateret systematiske sammenhænge med elevernes ønske om at tage 10. klasse med.

Vi har peget på flere forhold, som viser statistisk sammenhæng med valget mellem at forlade grundskolen efter 9. klasse eller tage 10. klasse med. Nogle af disse (fx lærers og elevens egen vurdering af faglig styrke) må antages at have en betydelig indbyrdes korrelation, hvilket betyder, at den ene faktor måske ikke har så stor selvstændig betydning, men blot ser ud til at have det, fordi den anden faktor så at sige virker igennem den. For at få et mere præcist billede af, hvilke faktorer der spiller en afgørende rolle for det nævnte valg, er det nødvendigt at foretage multivariate analyser af vore data⁴. Disse analyser viser, at *geografien* spiller en afgørende rolle. Elever i Hovedstadsregionen vælger i højere grad end andre 10. klasse fra. Flere går direkte fra 9. klasse til gymnasiet. Lige så vigtige for afgørelsen er forskellige forhold, som har med *elevens faglige niveau* og skoletilfredshed at gøre. Det drejer sig om spørgsmålet: "Hvordan synes du selv, at du klarer dig i skolen - rent fagligt?", det

4. Den anvendte analysemetode er *logistisk regression* (SAS version 6.07 - Proc Probit-programmet). Analysemodellen har omfattet følgende forhold (variabler): køn, etnisk baggrund, geografisk region, forældres uddannelse og beskæftigelse, lærers/elevens egen vurdering af faglig styrke og personlige forudsætninger, elevens generelle vurdering af fagligt niveau, skoletilfredshed, holdning til arbejde, uddannelse og ledighed, livsformer, jobberfaring og uddannelsesvalg efter grundskolen.

sammensatte mål for faglig styrke (efter lærerens bedømmelse) samt spørgsmålet: "Kan du lide at gå i skole?" Af sekundær, men dog stadig af nogen betydning er det samlede mål for elevens egen oplevelse af sit faglige niveau samt de fremtidige uddannelsesplaner efter grundskolen.

5.3. Efter grundskolen

Set i et lidt længere perspektiv er spørgsmålet om at tage et år mere i grundskolen af mindre betydning. Så kommer det egentlige valg af uddannelsesretning i fokus. Hvor agter de unge at bevæge sig hen, når de forlader grundskolen? Det blev eleverne også spurgt om. I tabel 5.3 vises en kønsopdelt, detaljeret fordeling af svarene på uddannelsesretning. En række uddannelser optræder med meget små procenttal. I de videre analyser vil det ikke have mening at operere med så små grupper. Derfor vil alle andre tabeller i denne rapport, hvor den valgte uddannelse indgår som opdelingskriterium, operere med hovedgrupper af ungdomsuddannelser. Men først skal vi dog henlede opmærksomheden på de tydelige forskelle, der er mellem drenge og pigers uddannelsesvalg. Forskelle som i nogen grad tilsløres, når vi går fra dette meget detaljerede niveau og fx undlader at skelne mellem sprogligt og matematisk gymnasium, mellem hhx og htx, og mellem faglige uddannelser på handels- og tekniske skoler.

Søgningen til gymnasiet og hf domineres af piger. Det skyldes først og fremmest, at der er en overordentlig kraftig overvægt af piger blandt ansøgerne til det sproglige gymnasium. Faktisk er et lille flertal af de elever, som på dette tidspunkt angiver at ville søge ind på gymnasiets matematiske gren, drenge.

På samme måde skal den samlede, betydelige overvægt af drenge i ansøgerfeltet til de faglige erhvervsuddannelser, forklares med henvisning til de tekniske skoler, som drenge søger meget oftere end piger. Derimod er der kønsmæssig balance i søgningen til handels-skolerne.

Tabel 5.3. Det højest prioriterede valg af uddannelse mv. *efter grundskolen* (9. eller 10. klasse). Elever i 9. klasse, opdelt efter køn. Procent.

	Drenge	Piger	Alle
Have et arbejde	7,3	6,0	6,7
Ud at rejse/sabbatår	4,5	7,9	6,2
I praktik på virksomhed	4,8	3,1	4,0
Handelsskole	10,0	10,0	10,0
Teknisk skole	16,1	5,4	10,8
Hhx	7,2	5,3	6,3
Htx	5,5	1,9	3,8
Sprogligt gymnasium	7,6	22,9	15,0
Matematisk gymnasium	23,8	20,2	22,0
Hf	2,5	5,5	4,0
Social- og sundhedsuddannelse	0,2	3,3	1,7
EGU (erhvervsgrunduddannelse)	1,1	0,1	0,6
FUU (fri ungdomsuddannelse)	0,3	0,5	0,4
Landbrugsskole	2,2	0,2	1,2
Husholdningsskole	0,1	0,2	0,2
Gymnasium u/linieangivelse	0,1	0,7	0,4
Andre skoleformer	1,5	1,1	1,3
Andet	0,4	0,1	0,2
Ved ikke/uoplyst	4,8	5,6	5,2
I alt	100,0	100,0	100,0
Opvægtet procentgrundlag	32.626	30.992	63.618
Uvægtet antal besvarelser	987	975	1.962

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: *Hvad vil du efter 9. eller 10. klasse?* (Eleverne skulle angive deres vigtigste og næstvigtigste valg. Tabellen viser det vigtigste valg).

Spørgeskemaet rummede to muligheder for at tilkendegive lyst til andet end uddannelse: at eleven ville have et arbejde, og at hun ville ud at rejse/have et sabbatår. Den første formulering blev mest benyttet af drenge, mens piger foretrak den anden. Det kunne tyde på, at drenge, når de ønsker at afbryde uddannelsesforløbet efter grundskolen, er mere opsatte på et endeligt ophør (i form af overgang til arbejde) end piger, som i nogen grad lader det stå åbent, hvad der skal ske på længere sigt. De synes ikke så afvisende over for en tilbagevenden til uddannelsessystemet.

Tabel 5.4. Ønsket uddannelse nu og efter grundskolen blandt elever i 9. klasse. Procent.

Ønsker at fortsætte i:	Efter 9. kl.	Efter 10. kl.	I alt
10. klasse	67	-	-
Gymnasiet	18	19	37
Hf	0	4	4
Erhvervsuddannelser (inkl. hhx og htx)	10	25	35
heraf hhx og htx	4	6	10
Øvrige uddannelser	1	4	5
Andet	0	0	0
Vil (midlertidigt) forlade uddannelsessystemet	3	10	13
Ved ikke/uoplyst	1	5	6
I alt	100	67	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad vil du efter 9. eller 10. klasse?

Ud over at ca. 13 pct. af eleverne udtrykker ønske om i det mindste for en periode at forlade uddannelsessystemet efter grundskolen, er der andre 5 pct., som endnu ikke ved, hvad de vil. Alt i alt har således næsten hver femte elev (endnu) ikke placeret sig inden for nogen af de uddannelsesmuligheder, som står til rådighed på dette alderstrin. Herved kommer tabel 5.4, der viser den ønskede, trinvis overgang fra grundskole til ungdomsuddannelse eller andet, til at adskille sig fra tabel 5.1, som viste de faktiske forløb. Lægges det til grund for en sammenligning af de to tabeller, at årgangen, som medvirker i vores undersøgelse, vil fordele sig på uddannelsesgrene som de årgange, der danner grundlag for tabel 5.1, så viser sammenligningen, at hen imod slutningen af 9. klasse er gymnasiesøgningen større, end den reelt må forventes at blive. Overskudssøgningen stammer navnlig fra elever, som vil tage 10. klasse med. De har endnu et år til at bestemme sig i, og meget tyder altså på, at en del af dem vil ende med alligevel at vælge noget andet. Der er endvidere en markant underrepræsentation af elever, som vil søge ind på de faglige erhvervsuddannelser. Underskuddet skyldes navnlig, at relativt få elever, som vil i 10. klasse, nævner disse uddannelser som deres mere langsigtede mål. Alt i alt peger tallene i retning af, at 10. klasse for

en del elevers vedkommende vil blive benyttet til at omgøre uddannelsesvalget (fra gymnasium til faglig erhvervsuddannelse) eller til at vælge en faglig erhvervsuddannelse i stedet for at glide helt ud af uddannelsessystemet.

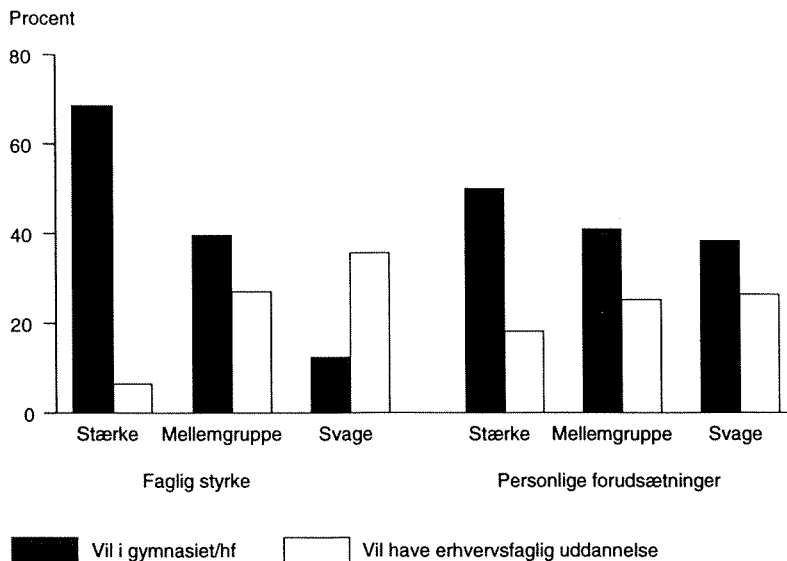
5.4. Hvem vælger hvad?

Vi har tidligere i dette kapitel set, at en helt afgørende faktor i spørgsmålet om at tage 10. klasse med er elevens faglige niveau. Vi har også set, at kønsforskelle gør sig gældende i det mere langsigtede uddannelsesvalg. Hver tredje dreng vil i gymnasiet/hf, og lægges hertil de drenge, som sigter imod en erhvervsgymnasial uddannelse (hhx/htx), bliver det til, at lidt under halvdelen af en årgang drenge har ønske om at komme ind på en af de gymnasiale ungdomsuddannelser. For pigernes vedkommende er det lidt over halvdelen, som i 9. klasse har dette ønske. Det andet store uddannelsesspor er de faglige erhvervsuddannelser. Dem har ca. 30 pct. af drengene og halvt så mange piger (17 pct.) besluttet sig for på nuværende tidspunkt.

Hvordan kan vi i øvrigt karakterisere de elever, som vælger forskellige uddannelsesretninger efter grundskolen? Analyserne baseres på en opdeling af uddannelsesønskerne i fem grupper: 1. gymnasiet/hf, 2. hhx/htx, 3. faglige erhvervsuddannelser (på handels- og teknisk skole), 4. andre uddannelser og 5. andre elever, som (endnu) ikke har valgt en uddannelse.

De *regionale* forskelle i søgemønsteret er klare. Hvor godt halvdelen af hovedstadsregionens unge tilkendegiver, at de vil søge gymnasiet/hf, drejer det sig i Århus og Vejle Amter (det jyske modstykke til Hovedstadsregionen) om godt 40 pct. og i de to øvrige regioner hhv. på Øerne og i Jylland om ca. 35 pct. Omvendt vil søgningen til de faglige erhvervsuddannelser og andre uddannelser (bl.a. landbrugsskole) være størst i disse områder og mindst i Hovedstadsregionen.

Figur 5.1. Ønsket uddannelse efter grundskolen. Opdelt efter elevens egen vurdering af faglig styrke og personlige forudsætninger.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Opdeles eleverne efter *faglig styrke* er der (jf. figur 5.1) voldsom forskel på de stærke og svage elevers søgning. 68 pct. af de elever, der på grundlag af egne svar er rubriceret som fagligt stærke, vil i gymnasiet/hf. Hertil skal lægges 14 pct., som vil tage en erhvervs-gymnasial uddannelse. Alt i alt ønsker fire femtedele af denne elevgruppe således at fortsætte i en af de gymnasiale uddannelser. Bare 8 pct. nærer ønske om at gå i gang med en af de andre uddannelser.

Omvendt har mindre end hver femte af de fagligt svage elever ønske om en gymnasial uddannelse. Godt og vel hver tredje fra denne elevgruppe vil i gang med en erhvervsuddannelse. Det skal endvidere bemærkes, at en tredjedel af de fagligt svage elever enten slet ikke vil fortsætte i uddannelse (21 pct.) eller endnu ikke har besluttet sig (12 pct.). Det er således en helt klar tendens, at jo svagere eleverne efter egen vurdering står rent fagligt, jo større er sandsynlig-

heden for, at de intet ønske har om yderligere uddannelse. Objektivt set er det imidlertid den elevgruppe, som har det største behov for at få forbedret deres uddannelsesmæssige baggrund. Det skal her bemærkes, at dataindsamlingen fandt sted på et tidspunkt, hvor de nye uddannelsesinitiativer (Erhvervsfaglig grunduddannelse (EGU) og den Fri ungdomsuddannelse (FUU)), som netop retter sig imod elever med utilstrækkelige forkundskaber og manglende motivation for uddannelse, endnu ikke var indarbejdede muligheder i de unges bevidsthed.

Undersøgelsens resultater falder helt i tråd med DPI's undersøgelse (der startede i 1993) af overgang fra grundskole til uddannelse/erhverv. To år efter afgang fra 9. eller 10. klasse var der ifølge denne undersøgelse en særlig høj andel af unge, som i skolen havde haft problemer med læsning, stavning eller skriftlig fremstilling, der nu var i gang med en teknisk erhvervsuddannelse, en uddannelse inden for social- og sundhedsområdet eller slet ikke var i gang med uddannelse⁵.

Opdeles eleverne i stedet efter deres egen opfattelse af *personlige forudsætninger* ses en klart svagere sammenhæng, end den vi fandt vedr. faglig styrke. Det er især elever med stærke personlige forudsætninger, som skiller sig ud fra de øvrige (jf. figur 5.1). Det skal endvidere bemærkes, at der kun er lidt færre (17 pct.) af elever med stærke personlige forudsætninger end blandt de svage (22 pct.), som vil stoppe med uddannelse efter grundskolen eller endnu ikke har besluttet sig.

Vi har som bekendt også mulighed for at gruppere de unge efter klasselærerens vurdering af den enkelte elev. Den udtrykker skoleautoritetens syn på eleven, og vil som sådan ofte blive tillagt en større grad af objektivitet. Som vi tidligere har været inde på (se afsnit 3.3.1) behøver uoverensstemmende vurderinger fra lærer og elev imidlertid ikke være udtryk for, at det altid er eleven, der har taget fejl.

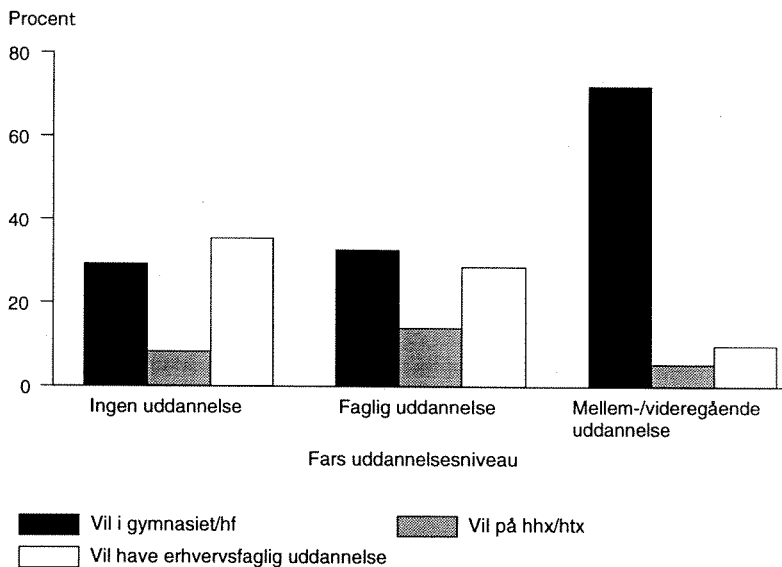
5. Se Skov, P. (1996), p. 34-37.

Lægges lærerens vurdering til grund, finder vi en endnu større forskel på uddannelses-valget mellem fagligt stærke og svage elever, end den vi har vist i figur 5.1. Det skyldes især, at de (ifølge læreren) fagligt svage elever samler sig omkring de faglige erhvervsuddannelser (60 pct.) og sjældent (7 pct.) ønsker at komme ind på en gymnasial uddannelse. - Hvis en vurdering af de personlige forudsætninger lægges til grund for elevernes opdeling i stærke og svage, ses også en markant forskel i andelen, som ønsker gymnasial uddannelse (hhv. 81 og 18 pct.), og andelen som vil i gang med en erhvervsuddannelse (hhv. 6 og 45 pct.).

Når vi benytter lærervurderingen til opdeling af eleverne efter hhv. faglig styrke og personlige forudsætninger, er der ikke så stor forskel på resultaterne mht. elevernes uddannelsesvalg, som når eleverne opdeles efter deres egne vurderinger af den faglige styrke og de personlige forudsætninger. Det skyldes (som læseren kan se i bilag 2), at der er en større grad af overensstemmelse mellem elevens indplacering efter de to sæt af kriterier, når lærerens vurderinger lægges til grund, end når elevens benyttes. Man kan også sige det på den måde, at læreren i sit syn på eleven synes at skelne mindre skarpt imellem det (rent) faglige og de personlige egenskaber end eleven selv gør.

Der er endvidere en klar sammenhæng imellem uddannelsesvalget og faderens uddannelses- og beskæftigelsesforhold. *Den sociale arv* kommer til udtryk i, at 70 pct. af de elever, hvis fædre er overordnede funktionærer, vil søge en gymnasial uddannelse, hvorimod kun 40 pct. af eleverne, hvis fædre er faglærte eller ikke-faglærte arbejdere, vil søge over i disse uddannelser. Tilsvarende viser figur 5.2, at unge fra hjem med en far, der har en mellem- eller videregående uddannelse, langt hyppigere end andre vil søge ind på gymnasiet/hf. Det er i den forbindelse værd at bemærke, at de erhvervsgymnasiale uddannelser (hhx og htx) synes at have størst appel til unge fra hjem, hvor faderen har en faglig uddannelse. En grund hertil kunne være, at det er uddannelser, som indholdsmæssigt forekommer mere bekendte i gymnasiefremmede miljøer.

Figur 5.2. Ønsket uddannelse efter grundskolen. Opdelt efter fars uddannelsesniveau.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Blandt elever, der bærer på træk af den karrierebundne livsform, finder vi en lidt højere andel (63 pct.), som har planer om en gymnasial uddannelse, end blandt øvrige elever (50 pct.). Og vi finder, at elever, hvis holdninger til arbejde og uddannelse placerer dem i gruppen med en ledighedsideologi, hyppigere (25 pct.) end andre (17 pct.) vil væk fra uddannelsessystemet (vil have et arbejde eller ud at rejse/sabbatår) eller endnu ikke ved, hvad de vil. Samtidig er der imidlertid også lidt flere fra denne gruppe med træk af en ledighedsideologi, som agter at søge ind på gymnasiet/hf.

Erfaringerne med fritidsjob synes at have en vis sammenhæng med uddannelsesvalget. Blandt elever som inden for de seneste tre år har haft fritidsjob det meste af tiden, vælger ca. 45 pct. en af de gymnasiale uddannelser, og ca. 30 pct. ønsker at komme i gang med en faglig erhvervsuddannelse. Blandt elever, som det meste af tiden

ikke har haft fritidsjob, er de tilsvarende andele hhv. knap 60 pct. og godt 20 pct. I det omfang elevernes fritidsjobvaner har en selvstændig effekt på uddannelsesvalget, synes den vedvarende interesse for at tjene penge (have fritidsjob) at trække valget i retning af en praktisk orienteret (kortere) uddannelse og væk fra den længerevarende boglige uddannelse. Derimod er andelen, som (endnu) ikke er interesseret i at få nogen uddannelse, men vil have et arbejde eller sabbatår efter grundskolen, lige stor uanset om eleverne har haft meget eller lidt erhvervsarbejde ved siden af skolen i de seneste tre år.

Multivariate analyser⁶, der på samme tid inddrager alle de ovennævnte forhold, som peger på en statistisk sammenhæng med uddannelsesvalget, tillader os at afskrive nogle forhold som værende uden væsentlig forklaringsværdi, mens andre må anses for afgørende.

Den måde, vi har valgt at gruppere uddannelserne på, medfører, at køn ikke optræder som en faktor med væsentlig selvstændig betydning for valget mellem hovedgrupper af uddannelse. Det har kønnet derimod, når vi ser på valget inden for den enkelte gruppe af uddannelser; piger vælger sprogligt (og matematisk) gymnasium, drenge kun matematisk; piger vælger handelsskole, drenge teknisk - (og handelsskole).

De unges holdninger til arbejde, uddannelse og ledighed spiller heller ingen særlig rolle. Det gør derimod faderens uddannelsesforhold og frem for alt *elevens faglige niveau*. Hvis den unge klarer sig godt i skolen, kan honorere de primært boglige krav, som stilles, er det mest sandsynligt, at eleven vil vælge at fortsætte ad den boglige vej, dvs. en af de gymnasiale uddannelser (gymnasium, hf, hhx, htx). Denne gren af uddannelsessystemet er åbenbart mere attraktiv for de

6. *Logistisk regression* (SAS version 6.07 - Proc Probit-programmet). Følgende forhold har været inddraget i analysemodellen: køn, etnisk baggrund, geografisk region, forældres uddannelse og beskæftigelse, lærers/elevens egen vurdering af faglig styrke og personlige forudsætninger, elevens generelle vurdering af fagligt niveau, skoletilfredshed, holdning til arbejde, uddannelse og ledighed, livsformer samt jobberfaring.

unge, end de øvrige grene, så hvis man kan komme ind, er det den vej, man vil vælge at gå.

Når det nævnes, at elevernes faglige niveau er den faktor, som først og fremmest spiller en rolle for uddannelsesvalget, skal det huskes, at elever, der kommer fra hjem med forældre, som har en mellem- eller videregående uddannelse, klarer sig bedre i skolen end andre elever (se afsnit 3.3.3). På denne måde gør den sociale arv sig gældende indirekte gennem elevens faglige niveau, samtidig med at analyserne viser, at den også har en direkte, selvstændig betydning.

Som nævnt spiller *faderens uddannelsesniveau* en vigtig rolle. Det er faktisk dette forhold, som gør, at den geografiske faktor alligevel ikke kommer til at spille nogen afgørende rolle i det samlede billede. I Hovedstadsregionen og til dels i det østjyske område er der flere fædre med en mellem- eller videregående uddannelse end i det øvrige land. Det er forklaringen på, at det regionale element kun tilsyneladende, men ikke reelt spiller en rolle for de unges valg af uddannelse.

Det skal endvidere nævnes, at faderens beskæftigelsesforhold og spørgsmålet om den unge er mere eller mindre vant til at have fritidsjob yder selvstændige, om end sekundære forklaringsbidrag til elevernes uddannelsesvalg.

Vi har været inde på, at køn spiller en rolle som forklarende faktor, hvis uddannelsesvalget analyseres på et mere detaljeret niveau, end vi her har gjort. Det er derfor nærliggende at spørge, om der også er andre forhold, som kunne tænkes at have betydning, hvis vi bryder de enkelte hovedgrupper af uddannelser op i undergrupper.

En sådan specialanalyse blandt elever, som vil i gang med en *erhvervsfaglig uddannelse* på teknisk- eller handelsskole, evt. ved at gå praktikvejen (dvs. starte i praktik på en virksomhed), føjer nogle nuancer til det billede, vi allerede har set. Ud over at piger på dette niveau oftest søger en uddannelse på handelsskole, og drenge på teknisk skole, har de to køn forholdsmæssigt lige stor interesse i at komme i praktik på en virksomhed. Specielt de to-sprogede elever

har dog ingen forestillinger om, at de skal i gang med en faglig uddannelse via praktikvejen.

Flertallet af elever i denne undersøgelse har tilkendegivet, at de godt ved, hvad de vil være. Unge, som udtrykker en sådan form for måltethed, angiver hyppigere end elever uden mål for deres uddannelse, at de vil i gang med en uddannelse på teknisk skole, eller at de vil i praktik på en virksomhed. Det kan være en kulturforskel, som hænger sammen med, at uddannelser, der hører hjemme på de tekniske skoler, typisk har deres rod i mesterlærens stærkt fagopdelte uddannelsessystem, hvor man fra læretidens start valgte sit fag.

Endelig viser specialanalysen, at jo mere skoletræt (jo mindre eleven bryder sig om at gå i skole), jo større er chancen for, at eleven vælger at gå ind i uddannelsen via praktikvejen.

En anden specialanalyse dækker godt halvdelen af undersøgelsens elever, nemlig dem der regner med at skulle i gang med en eller anden form for *gymnasial ungdomsuddannelse*. Også her gør elevernes køn sig klart gældende. På dette niveau søger drengene først og fremmest mod det matematiske gymnasium. Halvdelen af alle drenge i gruppen har denne prioritet. De øvrige deler sig nogenlunde ligeligt imellem hhx, htx og det sproglige gymnasium. For pigernes vedkommende deler søgestrømmen sig næsten ligeligt imellem gymnasiets to grene. Hertil kommer mindre grupper på hver ca. 10 pct., der har hhx og hf i tankerne.

De elever, som efter egen opfattelse klarer sig over middel i skolen, vil i noget større udstrækning (ca. 50 pct.) end eleverne under middel (ca. 30 pct.) søge ind på gymnasiets matematiske gren. Dette modsvares først og fremmest af, at hf tager meget få elever, som mener at ligge over middel, hvorimod hf's søgeandel blandt elever under middel er hver sjette.

Endelig viser specialanalysen, at elever, hvis fædre selv har en mellem- eller videregående uddannelse bag sig, meget hyppigt (knap 60 pct.) har ønske om at komme i matematisk gymnasium. Kun få procent af eleverne i denne gruppe har tanker om at begynde på hhx eller htx. Det står i klar kontrast til søgningen blandt elever, hvis fædre har en faglig uddannelse. Fra denne gruppe søger næsten lige

så mange (30 pct.) en uddannelse til højere handels- eller teknisk eksamen, som der er ansøgere (33 pct.) til matematisk gymnasium.

Forældre med en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse vil med stor sandsynlighed selv have taget en studentereksamen. I deres tid var der ikke noget, der hed hhx og htx. - Omvendt vil forældre med en faglig uddannelse næppe selv have gået i gymnasiet. Set med deres øjne må hhx og htx være lettere genkendelige størrelser, idet disse uddannelser har deres udspring i og kan ses som overbygninger på en faglig uddannelse.

5.5. Resumé

Vi har i dette kapitel undersøgt, hvor elever i 9. klasse vil fortsætte deres uddannelse efter sommerferien og på lidt længere sigt - hvis de da vil fortsætte med at uddanne sig. Vi fandt blandt andet:

- * Det første, eleverne i 9. klasse må tage stilling til vedr. deres fortsatte uddannelse, er, om de skal tage 10. klasse med eller forlade grundskolen allerede med indeværende skoleårs afslutning. To ud af tre vælger at tage et år mere.

10. klasse er et tilbud til elever, som endnu ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil efter grundskolen, samt til elever, som ønsker at forbedre deres faglige fundament og almene viden, før de starter på uddannelsen, de har valgt. Vore analyser viser, at der er en klar tendens til, at det netop er de elever, som er målgruppe for dette tilbud, som vælger at tage et år i 10. klasse. Over halvdelen af de elever, som selv regner sig for at ligge over middel (skolefagligt set), vil således forlade grundskolen efter sommerferien, hvorimod kun en femtedel af de fagligt svage elever har det samme ønske.

Langt hovedparten (80 pct.) af de fagligt stærke elever, som forlader grundskolen efter 9. klasse, gør det for at komme i gang med en af de gymnasiale ungdomsuddannelser. Kun et par procent har ønske om helt at forlade uddannelsessystemet. - Når de fagligt

svage elever vil ud efter 9. klasse, er det i højere grad (20 pct.) for at slippe for videre uddannelse, eller fordi de endnu ikke har gjort op med sig selv, hvad de vil.

Traditionen for at tage 10. klasse med er ikke lige stærk i alle dele af landet. Således vælger kun godt halvdelen af de unge i Hovedstadsregionen at fortsætte i 10. klasse. På resten af Øerne og i det øvrige Jylland (uden for Århus og Vejle amter) vil derimod tre ud af fire elever tage det 10. år med i grundskolen.

Elevernes sociale baggrund, her forstået som forældrenes uddannelsesforhold, spiller ligeledes en rolle for, hvornår grundskolen forlades. Andelen, som ikke vil tage 10. klasse med, er højest blandt elever, hvis forældre har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse.

- * Det egentlige uddannelsesvalg - retningsvalget efter grundskolen - ligger endnu *ikke fast ved slutningen af 9. klasse*. Næsten hver femte elev har på dette tidspunkt endnu ikke placeret sig inden for nogen af de uddannelsesmuligheder, som står til rådighed på dette alderstrin, og blandt dem, der har angivet et valg, kan det forudses, at de vil benytte det næste år (i 10. klasse) til at revidere deres valg. Hen mod slutningen af 9. klasse er gymnasiesøgningen således større, end den reelt må forventes at blive. Og modsat er der en markant underrepræsentation af elever, som vil søge ind på de faglige erhvervsuddannelser. 10. klasse vil således i nogen udstrækning blive benyttet til at omgøre uddannelsesvalget (fra gymnasium til erhvervsuddannelse) eller til at vælge en faglig erhvervsuddannelse i stedet for at glide helt ud af uddannelses-systemet.
- * Som uddannelsesvalget tegner sig i slutningen af 9. klasse, er det først og fremmest bestemt af *elevernes skolefaglige niveau*. Fire ud af fem elever, der kan karakteriseres som fagligt stærke, vil fortsætte i en af de gymnasiale ungdomsuddannelser (gymnasiet, hf, hhx og htx).

Den *socialle arv* kommer til udtryk i, at elever, hvis fædre er overordnede funktionærer, og unge fra hjem med en far, der har en mellem- eller videregående uddannelse, langt hyppigere end andre vil søge ind på gymnasiet/hf. Elevernes *køn* spiller en meget beskeden rolle for, hvilken hovedretning af uddannelse der vælges. Men inden for disse er det tydeligt, at piger vælger sprogligt (og matematisk) gymnasium, drenge kun matematisk; piger vælger handelsskole, drenge teknisk- (og handelsskole).

Analyserne viser endvidere, at der er en vis sammenhæng mellem uddannelsesvalget og elevernes *joberfaringer*. En vedvarende interesse for at tjene penge (have fritidsjob) synes at trække valget i retning af en praktisk orienteret (kortere) uddannelse og væk fra den længerevarende boglige uddannelse. Derimod er andelen, som (endnu) ikke er interesseret i at få nogen uddannelse, men vil have et arbejde eller sabbatår efter grundskolen, lige stor, uanset om eleverne har haft meget eller lidt erhvervsarbejde ved siden af skolen i de seneste tre år.

Der er helt klart *regionale forskelle* i de unges søgemønster. Godt halvdelen af de unge i Hovedstadsregionen vil søge gymnasiet/hf; på Øerne i øvrigt og i den del af Jylland, som ligger uden for Århus og Vejle amter, vil kun hver tredje elev søge disse uddannelser. Nærmere analyser viser imidlertid, at den geografiske faktor ikke har selvstændig forklaringsværdi. Det skyldes, at der i Hovedstadsregionen - og til dels i det østjyske område områder er flere fædre med en mellem- eller videregående uddannelse end i det øvrige land.

Det er endvidere bemærkelsesværdigt, at de unges *etniske baggrund* samt *holdninger* til arbejde, uddannelse og ledighed heller ikke spiller nogen særlig rolle for, om og hvad de unge ønsker at uddanne sig til.

KAPITEL 6

Hvorfor valgte de sådan?

6.1. Indledning

Vi så i forrige kapitel, hvad de unge i slutningen af 9. klasse forestiller sig, der skal ske, når grundskolen er slut. Vi så, at uddannelsesvalget først og fremmest er påvirket af, hvordan den enkelte elev rent fagligt klarer sig i skolen, samt at den sociale arv stadig er en aktiv medspiller. Man kunne på den baggrund mene, at de unges valg af uddannelse i grunden er ret forudsigeligt. I hvert fald når vi iagttager valget lidt fra oven, ser det i fugleperspektiv og koncentrerer os om valget mellem hovedretninger i ungdomsuddannelserne. Den iagttagelse, at langt hovedparten af de unge, som har skolefaglige forudsætninger for at gå i gang med en gymnasial ungdomsuddannelse, faktisk vil vælge denne mulighed, rejser spørgsmålet: hvordan ser valgsituationen ud, når den betragtes i øjenhøjde, gennem de unges egne briller? Er viften af uddannelsesstilbud da også reelt så bred, som det officielle, meget omfangsrige orienteringsmateriale giver udtryk for? Eller er det måske snarere sådan, at en "usynlig hånd" på forhånd har styret de unge hen til bestemte vinduer med begrænset udsyn, at de fleste muligheder med andre ord blev fravalgt på et tidligere tidspunkt i skole- og opvækstforløbet, længe inden de overhovedet havde præsenteret sig som valgmuligheder?

Vi vil i dette kapitel søge at trænge lidt dybere ned i spørgsmålet om, hvorfor eleverne valgte, som de gjorde. Hvad begrundede de deres valg med? Og hvad havde de at vælge imellem? Hvor godt kendskab havde de til de uddannelsesmuligheder, som blev fravalgt?

6.2. Kendskab til uddannelserne

Der foreligger såvel i traditionel bog- og pjeceform som på edb-medie et omfangsrigt materiale, som eleverne kan støtte sig til i deres søgen efter netop den uddannelse, som passer til dem. Dertil kommer muligheder for at besøge uddannelsesinstitutionerne i undervisningstiden og ved særlige introduktionsaftener for på den måde at danne sig et indtryk af, hvad der egentlig foregår det pågældende sted. Den enkelte elev har således gode muligheder for at skaffe sig et grundigt og bredt kendskab til uddannelsesstilbuddene; så godt at en sortering af materialet er nødvendig. Ingen elev kan overkomme at sætte sig ind i alt. Spørgsmålet er så, hvordan denne udvælgelse af relevant information foregår.

Eleverne blev spurgt om deres kendskab til en række af de muligheder, som står åbne for dem efter 9. klasse. Om den enkelte uddannelsestype kunne eleven tilkendegive et større eller mindre kendskab. Svarene er i tabel 6.1 samlet i et indekseret styrkemål, der er beregnet på samme måde som andre steder i denne publikation (se omtalen i tilknytning til tabel 2.7).

Praktisk taget alle elever (96 pct.) angiver som ventet at have et "godt" eller "meget godt" kendskab til 10. klasse. Det svarer til et indekstal på 175. Dernæst følger *gymnasiet* med et indekstal på 133, hvilket fremkommer på baggrund af et "meget godt" kendskab blandt en tredjedel af eleverne og et "godt" kendskab blandt en anden tredjedel. For alle de øvrige uddannelser gælder, at kendskabet til dem er markant ringere. Ingen af disse uddannelser har så meget som ti pct. af eleverne et "meget godt" kendskab til. Næst efter gymnasiet er de tekniske skoler det område, der opnår det højeste indekstal (84) for elevkendskab.

Gymnasiets position som den bedst kendte valgmulighed efter grundskolen bekræftes af en tilsvarende undersøgelse (*Fremtid for unge - ud af folkeskolen og hvad så?*), som DPI gennemførte i 1993, og hvoraf det fremgår, at "uanset om de unge er i gang med en ud-

Tabel 6.1. Kendskabet til forskellige uddannelsesretninger blandt elever i 9. klasse. Opdelt efter den valgte uddannelse. Indeks.

Den valgte uddannelse:	Gymn.	Hf	Hhx	Htx	Hdl.- skole	Tekn.- skole	Praktik på virks.	Alle *)
Kendskab til:								
De faglige udd. på handelsskolen	73	89	119	71	125	62	69	79
De faglige udd. på tekniske skoler	75	77	61	114	75	144	108	84
Hhx (højere handelseksamen)	70	69	175	73	97	52	57	73
Htx (højere teknisk eksamen)	73	63	79	178	60	69	60	71
Hf (højere forberedelseksamen)	82	152	86	68	69	57	57	77
Gymnasiet	185	141	132	151	92	77	85	133
Social- og sundhedsuddannelserne	66	71	52	51	63	55	55	63
FUU (den fri ungdomsuddannelse)	37	29	31	31	35	35	42	38
EGU (erhvervsgrunduddannelsen)	35	29	30	36	39	50	50	38
Brobygningsforløb	58	79	57	47	67	68	73	61
10. klasse	184	209	173	187	170	156	167	175

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvor godt er dit kendskab til disse uddannelser?

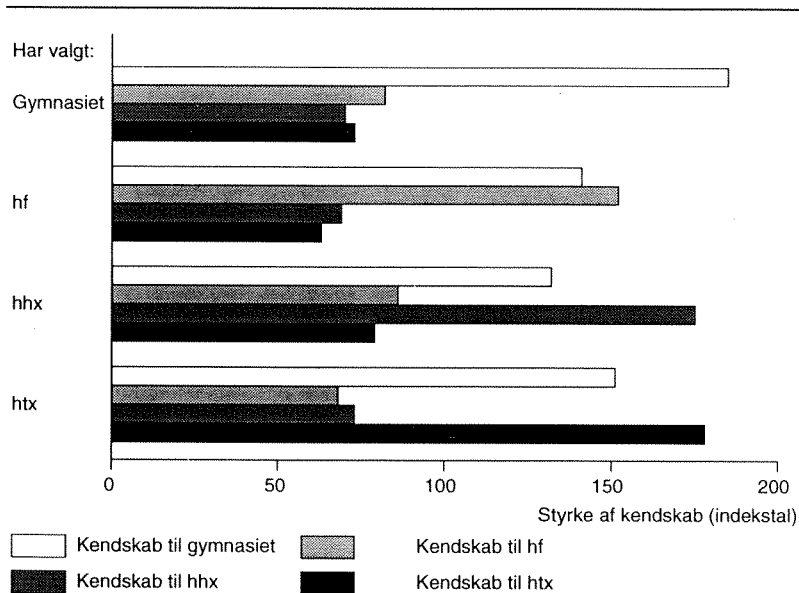
Anm.: Styrken af kendskabet fremkommer ved at vægte svarfordelingen således, at svar kategorien "meget godt" giver 4 point, "godt" giver 2 point, "ikke så godt" giver 1 point og "kender den slet ikke" giver 0 point. En jævn fordeling (dvs. lige mange svar i hver kategori) vil give 175 point, som i tabellen svarer til indeks=100.

Note: *) Inkl. elever, der har valgt andre uddannelser eller ønsker et sabbatar/vil ud at rejse.

dannelse, er i arbejde eller ikke er i gang med noget, så har de følt sig bedst orienteret om gymnasiet, da de gik i folkeskolen"¹.

Piger har efter deres egen angivelse i almindelighed et lidt bedre kendskab til de forskellige uddannelsesmuligheder end drenge har. De faglige uddannelser på teknisk skole og htx danner dog undtagelser, idet drengene her er de bedst orienterede.

Figur 6.1. Kendskab til de gymnasiale uddannelser.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

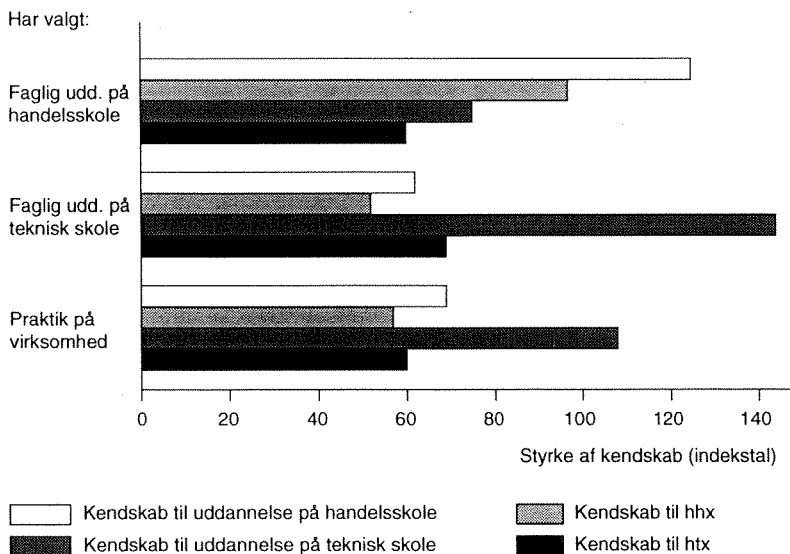
Blandt to-sprogede elever er det til gengæld oftest drengene, der angiver at have det bedste kendskab til de forskellige uddannelsesmuligheder. Navnlig hvad angår gymnasiet og hf, mener de to-sprogede drenge at have god viden; bedre end drenge i almindelighed. De to-sprogede pigers kendskab til uddannelserne ligger generelt lidt

1. Se Skov, P. (1995), p. 37.

i underkanten af danske pigers. Dog mener de at vide relativt god besked med hensyn til uddannelser på social- og sundhedsområdet.

Opdeles eleverne efter skolefaglige kvalifikationer, finder vi, at de fagligt stærke elever har et markant større kendskab til alle gymnasiale uddannelser samt handelsskoleuddannelserne, hvorimod kendskabet til uddannelserne på teknisk skole, inden for social- og sundhedsområdet samt de nye uddannelsesmuligheder (FUU, EGU og brobygning) er lige godt blandt stærke og svage elever.

Figur 6.2. Kendskab til faglige erhvervsuddannelser.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Når bortses fra 10. klasse viser det sig imidlertid, at elevernes kendskab til uddannelserne først og fremmest hænger nøje sammen med, hvilken uddannelse de har besluttet sig for i fremtiden. Den valgte uddannelse er ikke uventet den, elevgruppen har størst kendskab til. Med et indekstal på 181 angiver de elever, som på nuværende tidspunkt ønsker at fortsætte i gymnasiet, at deres kendskab hertil er

langt bedre end gruppens kendskab til nogen af de øvrige uddannelser. De erhvervsgymnasiale uddannelser, som må antages at være et nærliggende alternativ for denne elevgruppe, figurerer med indekstal på godt 70. De elever, der på nuværende tidspunkt ser sig selv i et fremtidigt gymnasieforløb, har således kun et moderat kendskab til andre uddannelser end gymnasiet. Omvendt med de elever, der regner med at tage en højere handelseksamen (hhx). Ud over et grundigt kendskab til den valgte uddannelse har de et godt kendskab til gymnasiet og de faglige uddannelser på handelsskolen.

Elever, som mener, at de efter grundskolen vil gå i gang med en erhvervsfaglig uddannelse på handels- eller teknisk skole, giver udtryk for, at de har et godt kendskab til den valgte uddannelsesretning, hvorimod deres viden om de gymnasiale uddannelser er begrænset (jf. tabel 6.1). De tekniske skolars kommende elever synes i øvrigt at være lige så stærkt og ensidigt optagne af dette uddannelsesmæssige hovedspor, som de kommende gymnasiaster er af deres valg.

6.3. Kontakten til uddannelserne

Som tidligere nævnt tilbyder de uddannelsesinstitutioner, der eventuelt skal aftage de unge til videre uddannelse, forskellige muligheder for at få nærmere indblik i de pågældende uddannelser. Denne kontakt kan dels have karakter af gruppebesøg formidlet af klasselærere eller skolevejleder, dels kan der være tale om individuelle henvendelser fra enkelte elever. Sidstnævnte form for kontakt må alt andet lige anses for at udtrykke en større grad af udfarende kraft hos eleven, end det lærerinitierede gruppebesøg, som på den anden side netop har det fortrin, at også de mindre aktive elever kommer med på udflugten. Vi har ikke skelnet mellem forskellige former for kontakt, men blot interesseret os for, om der har været en kontakt.

Tre ud af fire elever har i 9. klasse været i kontakt med mindst én af disse institutioner. Den sidste fjerdedel har ikke haft nogen kontakter. Det mest almindelige er, at eleven har besøgt eller forhørt sig om én evt. to af de uddannelser, der kan komme på tale.

Tabel 6.2. Andelen som har haft kontakt til forskellige uddannelser. Elever i 9. klasse opdelt efter den valgte uddannelse. Procent.

Den valgte uddannelse:	Gymn.	Hf	Hhx	Htx	Hdl.- skole	Tekn. skole	Praktik på virks. uddan.	Andre Arb./ sabbat	Alle
Kontakt til mindst én udd. Kontakt til:	81	76	83	73	70	66	69	65	74
Efterskole	23	32	23	23	16	16	14	31	23
Handelsskole	18	19	60	14	55	12	10	13	22
Teknisk skole	11	20	10	18	20	58	32	11	20
Virksomhed	4	5	8	4	9	17	25	2	8
Hhx	6	5	66	8	7	2	2	2	9
Htx	9	5	7	45	5	7	0	4	8
Gymnasium	69	31	36	24	16	10	13	12	38
Hf	6	25	7	3	5	3	0	2	5
Social- og sundhedsudd.	3	6	1	0	2	2	0	10	3

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse, 1996.

Spm.: Har du selv haft kontakt med (evt. besøgt) nogen af de uddannelsessteder, der kunne komme på tale?

Drenge og piger har været nogenlunde lige flittige med hensyn til at kontakte uddannelsesinstitutionerne. Kønsforskellene viser sig først og fremmest ved, at en fjerdedel af drengene, men kun hver sjette pige har haft kontakt med en teknisk skole, og omvendt at lidt over 40 pct. af pigerne, men kun hver tredje dreng har været i kontakt med et gymnasium.

De to-sprogede elever har ikke udvist samme aktivitet som deres danske kammerater. Godt og vel halvdelen af de to-sprogede elever har haft kontakt til en eller anden uddannelse. Det er først og fremmest gymnasierne, de har været i kontakt med. Dermed er også givet et bidrag til forklaring af, hvorfor det netop er gymnasiet, denne gruppe elever mener at have specielt god viden om. Der er en forbindelse mellem kontakthyppeghed og vidensniveau.

Opdeles eleverne efter deres skolefaglige niveau, fremgår det, at de stærke elever meget hyppigt (84 pct.) har været i kontakt med en eller flere grene af det videre uddannelsessystem, mens de fagligt svage elever ikke så hyppigt (59 pct.) har haft nogen kontakt. Ikke uventet er der en voldsom forskel i andelen med gymnasiekontakt (hhv. 62 pct. blandt de stærke elever og 12 pct. blandt de svage). Eneste område med stærkere kontakt blandt fagligt svage elever (24 pct.) end blandt stærke (15 pct.) er de tekniske skoler.

Det skal endvidere nævnes, at elever, hvis fædre har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, hyppigere (83 pct.) end elever, hvis fædre ingen erhvervsuddannelse har (70 pct.), har været i kontakt med uddannelsesinstitutioner. Også her er det forskelle i kontakten til gymnasier og tekniske skoler, som udgør de markante yderpunkter.

Ses kontakterne endelig i lyset af, hvilken uddannelse eleven har valgt at gå videre med efter grundskolen, fremgår det med stor tydelighed (jf. tabel 6.2), at eleverne først og fremmest har været i kontakt med den uddannelsesretning, de vil fortsætte med. Der kan heri ligge, at kontakten har haft en positiv virkning: den pågældende uddannelse gjorde et så godt indtryk, at eleven valgte denne. Kontakten ses med andre ord som årsag til valget. - Det modsatte kan imidlertid også være tilfældet. Eleven er i forvejen sporet ind på den

pågældende uddannelse, og kontakten har derfor mest til formål at afprøve holdbarheden af det (allerede) foretagne uddannelsesvalg. Vi kan ikke med sikkerhed sige, hvilken af disse forklaringer der skal tillægges størst vægt. Da de færreste elever kan overkomme at interessere sig for hele uddannelsesspekteret, må det dog antages, at kontakterne i hvert fald delvis er baseret på en forudgående interessebestemt udvælgelse.

De ca. 75 pct. af eleverne, som havde haft mindst én kontakt til en uddannelsesinstitution, blev spurgt, om kontakten/besøget hjalp dem til at træffe et bedre eller mere sikkert valg? Hertil svarede 81 pct. ja. Det svarer til ca. 60 pct. af samtlige elever.

Den høje andel, som mener at have fået noget ud af kontakten, går med mindre variationer igen i de fleste elevgrupper. Det er således både blandt to-sprogede og danske elever, at fire ud af fem blev klogere af kontakten. Variationen viser sig bl.a., når eleverne opdeles efter faglig styrke. Blandt de stærke elever angiver således hele 88 pct., at de fik styrket deres beslutning ved at have kontakten til uddannelsesstedet. For de fagligt svage elevers vedkommende var det dog kun 71 pct., som gav udtryk for, at de blev klogere af kontakten.

Traditionelt har disse aktiviteter karakter af enkelte besøgsdage, men under den nye etikette: brobygning, vil der (typisk i 10. klasse) blive tale om forløb over flere ugers varighed.

Alt i alt peger elevernes tilkendegivelser på, at det har en klart positiv effekt på de unges beslutning, når de bringes eller selv bringer sig i kontakt med de uddannelsessteder, som kunne tænkes at blive deres næste stop i uddannelseskarrieren. De overvejende ensartede tilkendegivelser vedrørende udbyttet tyder endvidere på, at det også vil have en god indvirkning på afklaringen hos flertallet af de elever, som endnu ikke har haft den slags kontakter.

Vi vil på dette sted minde om, at elevernes afgang fra grundskolen foregår i to tempi. Nogle forsvinder allerede efter 9. klasse. Først og fremmest for at begynde i gymnasiet. Andre tager springet over i bl.a. de erhvervsfaglige uddannelser efter 10. klasse. En hensigtsmæssig prioritering af vejledningen i 9. klasse må derfor betyde, at der lægges noget mere vægt på orientering om gymnasiet end i 10.

klasse, hvor elevsammensætningen taler for en fokusering på, hvad de øvrige dele af uddannelsessystemet har at byde på. Her må ikke mindst de nye tilbud til elever med lav motivation for videre uddannelse og svage skolefaglige forudsætninger (EGU, FUU og brobygningsinitiativerne) forventes at spille en vigtig rolle.

6.4. Begrundelser for valget

De overordnede analyser af elevernes uddannelsesvalg har vist, at først og fremmest deres skolefaglige standpunkt samt sociale baggrund kan bidrage til forklaring af dette valg. Men hvordan ser det ud for de unge selv? Vi kan ikke forvente, at de overordnede faktorer har en fremtrædende plads i elevernes bevidsthed. Set med deres øjne må valget snarere dreje sig om at opfylde personlige interesser og ambitioner.

Hvad lægger de unge selv vægt på, når de skal begrunde deres valg af uddannelse? Eleverne blev forelagt i alt 16 forskellige begrundelser og skulle så angive, hvilken betydning hver enkelt af disse havde haft for deres valg. Formuleringerne fremgår af tabel 6.3.

Fire begrundelser træder i forgrunden: *"Interesse for faget/fagene"*, *"beskæftigelsesmulighederne"*, *"karrieremulighederne"* og *"indtjeningsmulighederne"*. Generelt er det disse fire begrundelser, som vejer tungest. Men der er også andre forhold, som betyder noget, navnlig når vi fokuserer på bestemte uddannelsesvalg.

Nogle begrundelser fremføres sjældent og da med ringe styrke. Blot 9 pct. af de unge tillagde "traditioner i familien" meget stor eller stor betydning for deres valg. Alt i alt figurerer denne begrundelse med et indekstal på 26. Blandt elever, som vil i gang med en faglig uddannelse på teknisk skole, har begrundelsen dog noget større vægt (indeks: 45). For valget af uddannelse er det heller ikke så afgørende, at der er nogle af kammeraterne, som har valgt den samme uddannelse, eller at uddannelsesstedet ligger i nærheden.

Tabel 6.3. Forskellige argumenters betydning for valget af uddannelse efter grundskolen. Elever i 9. klasse opdelt efter den valgte uddannelse. Indeks.

Den valgte uddannelse:	Gymn.	Hf	Hhx	Htx	Hdl- skole	Tekn. skole	Praktik på virks.	Alle *)
A. Jeg er træt af at gå i skole	36	44	38	43	48	78	107	58
B. Jeg skulle vælge et eller andet	32	30	20	29	35	39	33	44
C. Erfaringer fra <i>erhvervspraktik</i>	39	57	58	60	75	102	123	59
D. Erfaringer fra <i>udd.praktik</i>	41	48	48	45	58	65	68	47
E. Kender nogen, som er i gang med uddannelsen	84	57	58	60	69	74	68	73
F. Nogle af <i>mine klassekammerater vælger uddannelsen</i>	36	19	24	28	42	35	20	31
G. Mine fritidsinteresser	67	79	62	85	84	109	100	80
H. Interesse for faget/fagene	148	131	161	157	138	167	169	143
I. Beskæftigelsesmulighederne	127	102	142	119	121	114	121	116
J. Indtjeningsmulighederne	77	80	118	99	94	107	103	86
K. Karrieremulighederne	129	98	153	128	116	97	95	106
L. Traditioner i familien	28	21	22	19	30	45	24	26
M. Uddan. ligger nær min bopæl	48	37	38	32	45	38	43	40
N. Udd. kan bruges uden for DK	84	82	95	79	80	94	89	78
Har hørt, at der er et godt:								
O. - <i>fagligt miljø</i>	98	71	87	71	79	81	70	79
P. - <i>socialt miljø</i>	108	81	76	67	79	79	62	84

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvilken betydning havde følgende for dit foretrukne uddannelsesvalg?

Anm. og note: Se anmærkning og note i tabel 6.1.

Der er også spurgt til en negativ form for uddannelsesmotivation: skoletræthed. I almindelighed tillægges argumentet ringe betydning. Men blandt elever, som vil i gang med en faglig uddannelse på teknisk skole eller vil i praktik på en virksomhed (hvilket blot er en anden indgang til de faglige erhvervsuddannelser), er det tydeligvis en begrundelse, som har en vis vægt, stort set af samme styrke som karriere- og indtjeningsmulighederne.

Nogle uddannelsesinstitutioner, især gymnasier, lægger i deres markedsføring vægt på, at de foruden et fagligt stimulerende miljø også kan tilbyde de unge et interessant *socialt* miljø. Er det noget, de unge selv hæfter sig ved? I almindelighed tillægges de to forhold nogenlunde den samme moderate betydning. For den store elevgruppe, som forestiller sig en fremtid i *gymnasiet*, synes især det sociale miljø imidlertid at betyde noget særligt. Men de vigtigste enkeltårsager til at vælge gymnasiet er dog elevernes interesse for fagene, de fremtidige beskæftigelses- og karrieremuligheder. Relativt mange, som vælger gymnasiet, angiver også, at det har spillet en rolle, at de kender nogen, som er i gang med denne uddannelse. Set i forhold til valget af andre uddannelser spiller fritidsinteresser derimod en beskednen rolle. Det gør det økonomiske synspunkt også.

De unge, som ønsker at komme i gang med en *hf-uddannelse*, lægger vægt på de samme begrundelser som gymnasiasterne, men de er i almindelighed mere forsigtige, og især lægger de ikke så meget vægt på stedets sociale og faglige miljø.

De kommende elever på uddannelsen til *højere handelseksamen (hhx)* er den gruppe, som mest entydigt lægger hovedvægten på de nævnte forhold: interesse for faget, karriere-, beskæftigelses- og indtjeningsmulighederne. Navnlig det økonomiske perspektiv, muligheden for at tjene penge, er et punkt, hvor de kommende hhx'ere skiller sig ud. Ingen anden gruppe lægger så stor vægt på dette aspekt. Det faglige og sociale miljø tillægges ikke stor betydning for valget af denne uddannelsesretning, ligesom det ret sjældent tillægges stor betydning at kende nogen, der er i gang med uddannelsen. Elevgruppen som helhed synes at have ret præcise mål for øje. Mål der rækker længere ind i fremtiden end selve uddannelsesperioden.

Elever, som sigter mod en *højere teknisk eksamen (htx)*, fokuserer mere på den faglige interesse samt karrieremulighederne. De lægger knap så stor vægt på, at uddannelsen skal give gode indtjeningsmuligheder.

Eleverne, som vil i gang med en faglig uddannelse på *teknisk skole*, lægger meget stor vægt på deres interesse for faget. Desuden spiller beskæftigelses- og indtjeningsmulighederne en rolle. Det gør fritidsinteresser og erfaringer fra erhvervspraktik også. Endvidere bemærkes en relativt stor vægt på skoletræthed.

De kommende elever på *handelsskolen* lægger som hhx- og htx-eleverne vægt på interesse for fagene, for beskæftigelses- og karrieremulighederne. Endvidere er det en af de grupper, som tilsyneladende har haft udbytte af uddannelses- og erhvervspraktikken. I hvert fald lægges der en vis vægt på erfaringer herfra.

Den måde, eleverne vægter forskellige begrundelser for deres uddannelsesvalg på, siger noget om elevsammensætningen på de forskellige uddannelser. Til yderligere karakteristik heraf kan nævnes, at *htx'erne* synes at være de mest praktisk orienterede blandt de elever, som vil vælge en gymnasial uddannelse. Ganske vist synes et stort flertal i alle grupper, at man lærer mest ved at arbejde med løsning af praktiske opgaver ude i det virkelige liv, frem for at deltage i almindelig skoleundervisning, men flertallet er særlig stort blandt *htx'erne*. De er endvidere klart tilhængere af at arbejde sammen i grupper, frem for individuelt, og så lægger de mindre vægt end andre, der søger en gymnasial uddannelse, på, at uddannelsen er teoretisk orienteret.

De kommende gymnasiaster og hhx'ere kan bedre acceptere almindelig skoleundervisning og lægger mere vægt på, at uddannelsen har en teoretisk orientering. De lægger mindre vægt på at arbejde i grupper; ja, hhx'erne foretrækker lige så ofte at arbejde individuelt.

6.5. Andre muligheder

Når de unge vælger mellem den lange række af uddannelsesmuligheder, som i hvert fald formelt står åbne for dem, er det både et *tilvalg* af én uddannelsesretning og et *fravalg* af de andre muligheder. Vi voksne ser helst, at valget er udtryk for et positivt tilvalg, men må spørge, om det i nogle tilfælde reelt snarere er resultat af en række fravalg, hvorved den valgte uddannelse fremstår som residualet, det mindst ringe valg. Denne indfaldsvinkel må navnlig forekomme relevant i forhold til unge med begrænsede skolefaglige ressourcer og manglende afklaring af, hvad de vil med sig selv.

Til belysning af bredden i den uddannelsesvifte, eleverne i realiteten har forholdt sig til, er de dels blevet bedt om at angive, hvilken uddannelse de vil vælge, hvis deres primære valg ikke kan realiseres. Dels er de spurgt om den vigtigste grund til ikke at vælge forskellige hovedretninger i ungdomsuddannelserne.

Elevernes sekundære uddannelsesvalg fremgår af tabel 6.4. Når hver fjerde elev med gymnasiet som første valg også kan angive gymnasiet som deres sekundære valg, skal det bl.a. ses på baggrund af, at de pågældende elever kan vakle mellem sprogligt og matematisk gymnasium. De to retninger er i spørgeskemaet behandlet som særskilte valgmuligheder.

Det er i øvrigt karakteristisk, at mindre end hver fjerde elev med gymnasiet som deres primære valg er i stand til at forestille sig en uddannelse uden for gymnasiets (inkl. hf) regi. Lige så mange af disse elever ser som vigtigste alternativ til gymnasiet en uddannelsesmæssig pause til at tænke sig om i. De vil have et sabbatår eller ud at rejse.

For den langt mindre gruppe, som foretrækker en hf-uddannelse, er gymnasiet det vigtigste alternativ. De erhvervsgymnasiale uddannelser (hhx og htx) synes ikke at have nogen tiltrækningskraft. Så går tankerne snarere i retning af en faglig uddannelse på handelsskolen. Men først og fremmest synes de kommende hf-elever at være uafklarede med hensyn til, hvad de skal gøre, hvis hf ikke bliver til noget. Mere end 40 pct. vil have et arbejde eller tage et sabbatår.

Tabel 6.4. Det næstvigtigste valg af uddannelse efter grundskolen. Elever i 9. klasse opdelt efter deres primære uddannelsesvalg. Procent.

	Primært uddannelsesvalg:					
	Gym- nasiet	Hf	Hhx	Htx	Hdl. skole	Tekn. skole
Sekundært uddannelsesvalg:						
Gymnasiet	23	27	29	35	14	3
Hf	6	0	5	0	3	0
Højere handelseksamen (hhx)	4	1	0	7	9	1
Højere teknisk eksamen (htx)	8	1	5	0	1	5
Faglig udd. på handelsskole	9	10	26	4	3	5
Faglig udd. på teknisk skole	2	4	0	22	17	1
I praktik på virksomhed	1	1	6	5	8	24
Have et arbejde	4	16	3	5	8	27
Rejse/sabbatår	23	27	16	10	19	11
Andet/uoplyst	20	13	10	12	18	23
I alt	100	100	100	100	100	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad vil du efter 9. eller 10. klasse? (1. valg og 2. valg)

Elever, som forestiller sig en erhvervsgymnasial uddannelse på hhx eller htx, er mere afklarede i den forstand, at de har gjort sig alternativet klar. Hvis hhx ikke bliver til noget, vil eleverne primært søge mod gymnasiet eller handelsskolen, og for de elever, som ikke måtte komme ind på htx, er det gymnasiet og teknisk skole, som udgør de alternative muligheder.

Ser vi på den gruppe af elever, som primært sigter mod en faglig uddannelse på handelsskolen, er det et noget diffust billede, som tegner sig af de alternative valgmuligheder. Hver sjette elev vil vælge en uddannelse på teknisk skole, men næsten lige så mange retter blikket mod gymnasiet. Mange vil foretrække et arbejde eller en praktikplads på en virksomhed, og hver femte vil holde fri (rejse/sabbatår).

Endelig ser de elever, som vil i gang med en faglig uddannelse på teknisk skole, ikke mange andre muligheder end at få sig et arbejde eller en praktikplads på en virksomhed, hvis det primære valg ikke

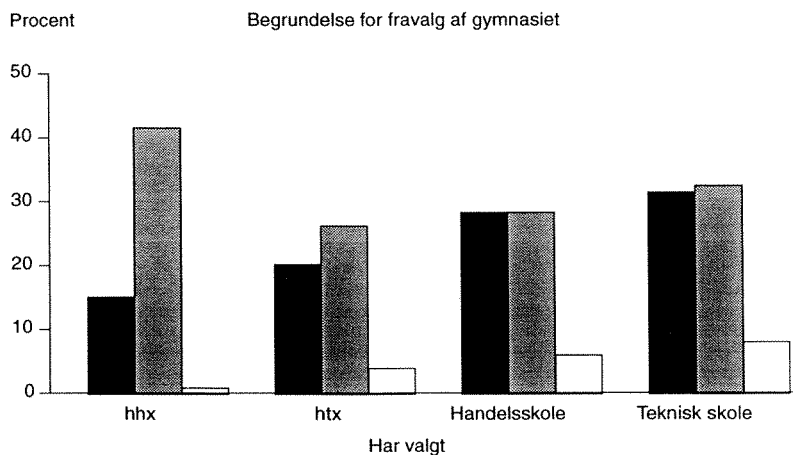
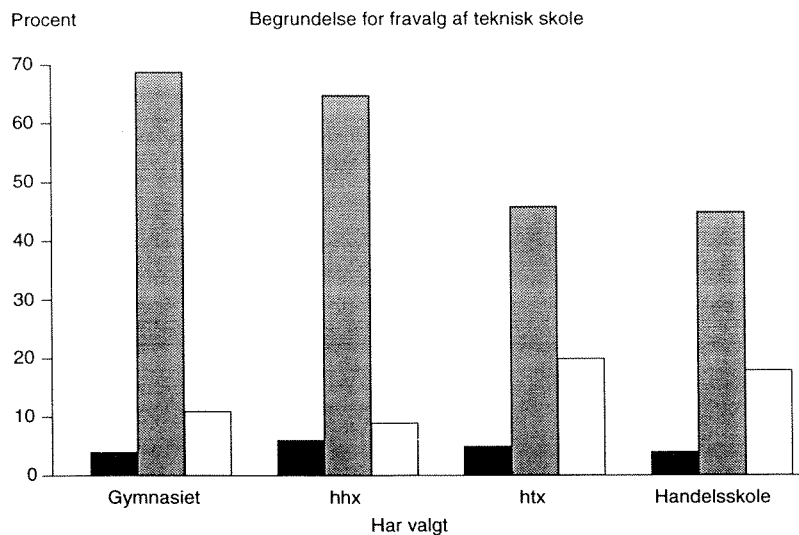
kan blive til noget. Det skulle da lige være at holde en pause fra fortsat uddannelse og tage et sabbatår eller bruge tiden på at rejse.

De unges forestillinger om alternative uddannelsesmuligheder kan sammenfattes på den måde, at gymnasiet og de faglige uddannelser på tekniske skoler danner yderpunkter, som hver især står noget isoleret. De unge, som har givet første prioritet til disse uddannelsesretninger, har kun i begrænset omfang alternative uddannelsesmuligheder i tankerne. I modsætning hertil er de erhvervsgymnasiale uddannelser udsat for konkurrence fra to sider: gymnasiet og en faglig uddannelse på hhv. handels- og teknisk skole. Endelig befinder handelsskole-uddannelserne sig i et interessemæssigt krydsfelt. Der er konkurrence fra alle sider; mest fra uddannelserne på teknisk skole, gymnasiet og hhx.

6.6. De fravalgte uddannelser

Efter at de unge havde angivet deres to foretrukne uddannelsesvalg, skulle de angive den vigtigste årsag til ikke at have valgt nogle af de resterende uddannelsesretninger. Som grund til fravalget kunne eleverne anføre, at den pågældende uddannelse var "for svær" eller "for teoretisk". De kunne endvidere angive, at "uddannelsen slet ikke har min interesse", eller at de "ikke har lyst til den slags arbejde, som uddannelsen fører til". En tredje grund kunne være, at de "ikke kender nok til uddannelsen". I figur 6.3 er vist, hvordan de unge forholdt sig til hhv. gymnasiet og en faglig uddannelse på teknisk skole. Det fremgår, at ca. 15 pct. af de elever, der har valgt at søge ind på hhx, og som heller ikke i deres sekundære valg har nævnt gymnasiet, har fravalgt denne uddannelse, fordi de finder den for svær/teoretisk. Godt 40 pct. begrundede fravalget med, at uddannelsen eller det arbejde, den fører frem til, ikke har deres interesse. Kun et par procent benytter den begrundelse, at de ikke kender nok til uddannelsen. Hertil kommer en række andre begrundelser, som ikke er vist i figuren (og hvorfor søjlernes samlede højde ikke når op på 100 procent). Disse begrundelser er bl.a., at uddannelsesstedet ligger "for

Figur 6.3. Elevernes begrundelse for fravalg af gymnasiet/teknisk skole. Opdelt efter valgt uddannelse.

■ Udd. for svær/teoretisk ■ Har ikke min interesse □ Kender ikke uddannelsen

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse, 1996.

langt væk", at "forældrene er imod det", eller at eleven anser en uddannelse af den karakter for "tidsspilde, man lærer ikke nok". Og så er der et antal elever, som ikke har besvaret spørgsmålet.

Billedet af gymnasiet og teknisk skole som to uddannelser, der er placeret i hver sin ende af en skala, understøttes af figuren. Andelen, der anser en gymnasieuddannelse for at være for svær/teoretisk, stiger støt fra de 20 pct. blandt elever, der søger ind på hhx, til over 30 pct. blandt elever, der vil på teknisk skole. Havde vi set på fravalget af hhx, htx og handelsskole, ville trenden være den samme. Elever, der vælger en faglig uddannelse på teknisk skole, svarer oftere end andre, at de øvrige uddannelser fravælges, fordi de er for svære/teoretiske. Elever, som vil i gymnasiet, bruger til gengæld denne begrundelse mindst hyppigt. - Endelig, når det gælder fravalget af en uddannelse på teknisk skole, sker det yderst sjældent, at dette begrundes med, at det er en for svær/teoretisk uddannelse.

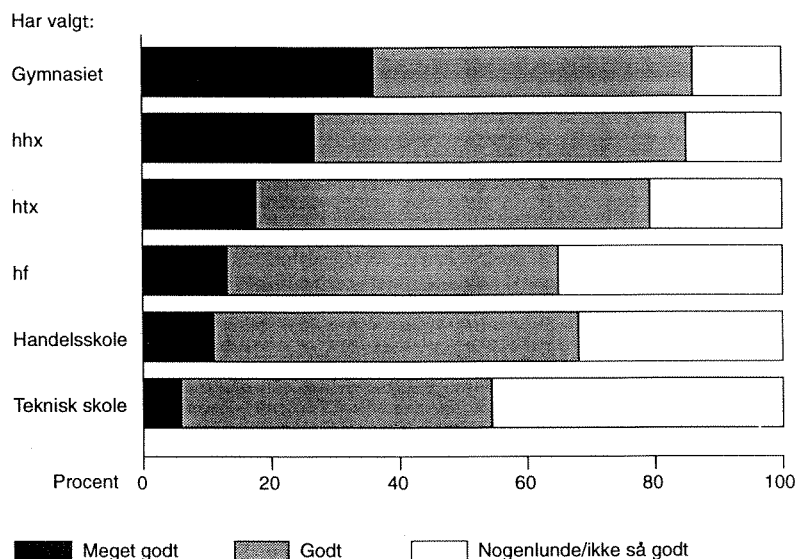
Vi så i forrige kapitel, at elevernes skolefaglige standpunkt var en af de vigtigste faktorer til forklaring af uddannelsesvalget. I figur 6.4 har vi så at sige vendt tingene på hovedet og ser på, hvordan elever med et bestemt uddannelsesvalg har svaret på spørgsmålet om, hvordan det går i skolen. Der ses en meget tydelig variation i elevernes egen opfattelse af, hvordan de klarer sig i skolen, alt efter hvilken uddannelsesretning vi fokuserer på. I gennemsnit er de kommende gymnasiaster skolefagligt set den stærkeste gruppe, eleverne, som søger mod teknisk skole, den svageste.

Er det i virkeligheden billedet af ungdomsuddannelsernes indbyrdes rangorden, vi ser i figuren? Vi vil i det mindste overveje den mulighed og se, hvilke argumenter der kunne tale til fordel for påstanden.

Overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse foregår som nævnt dels efter 9. klasse, dels efter 10. De gymnasiale ungdomsuddannelser kan påbegyndes direkte efter 9. klasse; de fleste andre uddannelser kræver, at den unge har afsluttet 10. klasse eller har den hertil svarende alder. Flertallet af de elever, som starter på en gymnasial uddannelse, kommer direkte fra 9. klasse. Det betyder, at overvejelserne omkring valg af ungdomsuddannelse på 9. klassetrin helt

naturligt kommer til at koncentrere sig om, hvorvidt det er en god idé at gå i gang med en gymnasial uddannelse.

Figur 6.4. Elevens egen mening om, hvordan det går i skolen - rent fagligt.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Om end de forskellige gymnasiale uddannelser har hver deres særpræg, er de alle klart *boglige* i deres indhold. Som sådan appellerer de primært til elever, der er glade for at gå i skole, og som klarer sig godt i skolen - rent fagligt. Der er endvidere kun adgang til disse uddannelser for elever, som erklæres (måske) egnede herfor.

Uanset fraværet af et formelt karaktersystem i det meste af grundskolen har eleverne været vant til at blive bedømt for deres faglige kunnen, og det faglige er her blot et andet ord for boglige færdigheder. Når eleverne så i 9. klasse får mulighed for at vælge, og valget stort set består i til- eller fravalg af et bogligt uddannelsesforløb, bør det ikke overraske, at de dygtige elever har lyst til at fortsætte i det spor, hvor de har høstet deres laurbær. Mange af de elever, som

klarer sig godt i skolen, vil således have tilvalgt den gymnasiale uddannelse, og dermed fravalgt de mere praktisk orienterede uddannelser, endnu inden disse for alvor kommer på tale for eleverne på 10. klassesetrin.

Blandt de gymnasiale uddannelser foretrækker hovedparten af de unge det traditionelle gymnasium. Årsagen hertil kan dels være, at det er en velkendt og (trods forskellige justeringer) gennemprøvet uddannelse, hvis anvendelsesmuligheder er bekendt. I dag har mange elevers forældre eller andre i familien en studentereksamen. Højere handelseksamen (hhx) og højere teknisk eksamen (htx) er i modsætning hertil relativt nye uddannelser, som mange har et famlende forhold til. Usikkerhed med hensyn til, hvad disse uddannelser kan føre til, samt uddannelsernes tilknytning (fagligt og hvad fysisk placering angår) til de erhvervsfaglige uddannelser, forlener de erhvervsgymnasiale uddannelser med et skær af "håndens arbejde" i modsætning til det traditionelle gymnasiums forankring i "åndens arbejde". På baggrund af den oplevede favorisering af bogligheden (åndens arbejde) i hele grundskoleforløbet, må eleverne have let ved at vurdere det kendte, traditionelle gymnasium med det klart boglige image som bedre eller finere end de nyere, ikke så kendte erhvervsgymnasiale uddannelser, hvis image også rummer mere end et stænk af håndens praktiske arbejde.

Konsekvensen af at betragte de unges valg af uddannelse på denne måde er, at uddannelsernes grad af boglighed kommer til at spille en helt afgørende rolle for deres indbyrdes forhold. Der danner sig et hierarki af uddannelser ordnet efter boglighed. I stedet for en horisontalt ordnet *vifte* af ligeværdige muligheder, som de unge kan vælge mellem efter interesse (for indholdet), mødes de af en uddannelses-*stige* med vertikalt rangordnede uddannelser, hvor forventningen er, at den enkelte søger at placere sig på det højest mulige trin på stigen.

Den skæve afgang fra grundskolen (i to tempi), hvor interessen først rettes mod de boglige uddannelser, som de dygtige elever kan vælge, og de praktisk orienterede uddannelser dernæst kommer på bane, når de resterende elever er samlet sammen på 10. klassesetrin,

synes at understøtte elevernes oplevelse af et hierarki i ungdomsuddannelserne.

Den opfattelse af ungdomsuddannelserne, vi her har argumenteret for, at nogle uddannelsesretninger bredt i befolkningen anses for *bedre* end andre, og derfor vil blive valgt, hvis man har mulighed for det, er ikke ny. I det daværende Administrationsdepartements redøgørelse fra 1980 om *De fortsatte uddannelser* (som ungdomsuddannelserne dengang kaldtes) finder man, at der er sket en niveauglidning i optagelsespraksis på en række af de fortsatte uddannelser. Et stigende antal studenter/hf'ere optages ikke på de videregående uddannelser, men søger tilbage til erhvervsuddannelserne, hvilket får disse til at skærpe optagelseskravene og hæve begyndelsesniveauet. "Enkelte uddannelser, der argumenterer for, at de kan aflaste de videregående uddannelser ved at optage flere studenter, kan i virkeligheden med denne argumentation have presset flere ind i gymnasiet, når det derved er gået op for folkeskoleeleverne, at det ville være en fordel at være student for fx at blive optaget på uddannelsen til fritidspædagog. Herved kan der igangsættes en inflatorisk tendens, der bevirker, at de unge må søge at overgå hinanden m.h.t. at sikre sig formelle uddannelseskvalifikationer og dermed bedre deres optagelseschancer på erhvervsuddannelserne. Denne uddannelsesinflation indebærer bl.a. at tilskyndelsen til at gå i gymnasiet bliver stadig stærkere."² Det, Administrationsdepartementet her argumenterer for, er, at gymnasiet *under alle omstændigheder* er (eller i hvert fald af mange må anses for at være) bedre end erhvervsuddannelserne. Det er ikke et spørgsmål, hvad uddannelsen skal bruges til. Den er bare bedre til det hele. For der er kun én målestok: uddannelsernes boglige niveau.

Omgivelsernes (samfundets, forældrenes, lærernes) forventninger til de unge afspejler sig blandt andet i de råd og vejledninger, eleverne møder i deres opvækst, og når de står og skal træffe beslutningen om, hvor uddannelsesbanen skal fortsættes. Vi vil i rapportens sidste kapitel tage vejledningen af eleverne op.

2. Se Administrationsdepartementet (1980), p. 8.

6.7. Resumé

Valget af uddannelse efter grundskolen må naturligvis bygge på den enkeltes mere eller mindre omfattende kendskab til de muligheder, der foreligger. Et godt kendskab til en uddannelse vil øge chancen for, at valget går i denne retning.

- * Når bortses fra 10. klasse, som alle elever mener at kende godt, men som i det lidt længere perspektiv ikke kan kaldes en uddannelse (der er blot tale om en udskydelse af tidspunktet for afgang fra grundskolen), har vi set, at for elever i 9. klasse er *gymnasiet* den uddannelsesmulighed, som er bedst kendt. Det hænger bl.a. sammen med, at de gymnasiale uddannelser er nogle, man kan gå direkte til efter 9. klasse. Det er imidlertid karakteristisk, at det kun er det traditionelle gymnasium, ikke de erhvervsgymnasiale uddannelser (hhx og htx), som er kendt af mange elever.

De elever, som vi på grundlag af deres egne tilkendegivelser har kaldt fagligt stærke, har ikke overraskende et markant større kendskab til alle gymnasiale og handelsskole-uddannelser, end fagligt svage elever har. Mere påfaldende er det, at sidstnævnte gruppe kun har et lige så godt kendskab til uddannelserne på teknisk skole, inden for social- og sundhedsområdet samt de nye uddannelsesmuligheder (FUU, EGU og brobygning), som netop retter sig mod elever af denne type. Det er nærliggende at se dette som en følge af, at det spørgsmål, der presser sig mest på i 9. klasse, vedrører overgangen til de gymnasiale uddannelser.

Elevernes kendskab til de forskellige uddannelsesretninger hænger nøje sammen med, hvilken uddannelse de mener at skulle i gang med efter grundskolen. Den valgte uddannelse er den, elevgruppen har størst kendskab til. Således har elever, der på nuværende tidspunkt ser sig selv i et fremtidigt gymnasieforløb, kun et moderat kendskab til andre uddannelser end gymnasiet. Omvendt med de elever, der regner med at tage en højere handelseksamen. Ud over et grundigt kendskab til denne uddannelses-

retning har de et godt kendskab til gymnasiet og uddannelser på handelsskolen. Elever, som ser frem til en uddannelse på handels- eller teknisk skole, har på deres side et godt kendskab til den valgte uddannelse, men kun begrænset viden om de gymnasiale uddannelser.

- * Tre ud af fire elever har i 9. klasse været i kontakt med mindst én af de institutioner, som kunne komme på tale i det videre forløb. Den sidste fjerdedel har ikke haft nogen kontakter. Som regel fører kontakten til, at de unge træffer et bedre eller mere sikkert valg af uddannelse. Det mener 80 pct. af de elever, som har været i forbindelse med andre uddannelsesinstitutioner.

Uden at det med sikkerhed kan siges, hvad der er årsag og virkning, kan det fastslås, at der er en klar sammenhæng imellem elevernes kendskab til forskellige uddannelser, og om de har haft kontakt med disse. Eleverne har først og fremmest været i kontakt med en uddannelsesinstitution fra det område, eleven har valgt at søge over i. Således har piger hyppigere end drenge været i kontakt med et gymnasium, drenge til gengæld oftere med en teknisk skole.

De to-sprogede elever har ikke i samme grad som deres danske kammerater haft kontakt til mulige uddannelsesinstitutioner. Godt og vel halvdelen af de to-sprogede har været i kontakt med en eller anden uddannelse, først og fremmest inden for gymnasieområdet. Det er da også denne del af uddannelsesspekteret, de to-sprogede elever angiver at have bedst kendskab til.

De fagligt stærke elever har ikke blot et markant bedre kendskab til de gymnasiale uddannelser, de har også langt hyppigere end svage elever været i kontakt med først og fremmest gymnasierne. I det hele taget har de hyppigere set sig om blandt de foreliggende uddannelsesmuligheder.

- * Når eleverne skal pege på, hvorfor de har valgt en bestemt uddannelse, sker det oftest med henvisning til deres interesse for faget/fagene, de fremtidige beskæftigelses- og karrieremuligheder

samt de muligheder for at tjene en god løn, som uddannelsen byder på.

Elevernes vægtning af forskellige begrundelser varierer imidlertid med den valgte uddannelse. De kommende gymnasister lægger således ikke stor vægt på det økonomiske synspunkt. Det gør til gengæld hhx'erne, som til gengæld ikke finder anledning til at betone uddannelsesstedets sociale miljø, sådan som gymnasiasterne gør det. Htx'erne har en stærk faglig orientering og vil i øvrigt foretrække at arbejde med løsning af praktiske problemer. De er mindre teoretisk orienterede. Går vi til gruppen, der vil i gang med en uddannelse på teknisk skole, spiller den negative motivation i form af skoletræthed en relativt stor rolle. Vigtigst er dog elevernes interesse for det pågældende fag.

- * Elever, der ønsker sig en fremtid i gymnasiet, har tilsyneladende ikke gjort sig mange tanker om, hvad de ellers kunne vælge, hvis de af en eller anden grund ikke skulle komme i gang med den ønskede gymnasieuddannelse. Set i et konkurrenceperspektiv står gymnasiet således relativt isoleret. Der er ingen umiddelbar trussel imod dette valg. Kan det ikke blive til noget, foretrækker eleverne i 9. klasse at tage en tænkepause. Hf'erne kan godt forestille sig i stedet at vælge gymnasiet; ellers vil de også foretrække en tænkepause.

De erhvervsgymnasiale uddannelser konkurrerer hver til to sider: gymnasiet og en faglig uddannelse på hhv. handels- og teknisk skole.

Handelsskoleuddannelserne befinder sig i et interessemæssigt krydsfelt. Der er konkurrence fra alle sider; mest fra uddannelserne på teknisk skole, gymnasiet og hhx. Endvidere er der konkurrence fra arbejdsmarkedet, idet en del ønsker at få arbejde eller praktikplads.

Endelig er de faglige uddannelser på teknisk skole tilsyneladende ikke udsat for nævneværdig konkurrence fra andre uddannelser. Alternativet for de unge er her et almindeligt arbejde eller en

praktikplads. Ellers ved denne gruppe unge ikke, hvad de skal stille op.

- * Som ventet er en væsentlig begrundelse for fravalg af bestemte uddannelsesretninger, at det pågældende område ikke har elevens interesse. Hertil kommer en varierende andel, som anfører, at uddannelsen er for svær eller teoretisk. Denne andel er størst, når eleven vil i gang med en uddannelse på teknisk skole og fravalget gælder en plads i gymnasiet. Omvendt mener næsten ingen af de kommende gymnasiaster, at en uddannelse på teknisk skole vil være for svær/teoretisk.

På baggrund af resultaterne i dette kapitel rejses endelig det spørgsmål, om de valgmuligheder, ungdomsuddannelserne kan tilbyde, i stedet for at blive opfattet som *en vifte af ligeværdige uddannelser*, som kan vælges ud fra den enkeltes interesse for indholdet i uddannelsen, snarere opleves som et hierarki, en *stige med forskellige uddannelsesstrin*, hvor forventningerne til den enkelte er, at eleven søger at placere sig på det højest mulige trin. Argumenter for dette synspunkt fremføres, uden at der dog drages nogen egentlig konklusion.

KAPITEL 7

Vejledningen af de unge

7.1. Indledning

Verden omkring os udvikler sig med rivende hast. Den iagttagelse kan de fleste tilslutte sig helhjertet. Vi har i den grad vænnet os til foranderligheden, at vi nærmest reagerer med forbløffelse, når visse forhold viser sig at være upåvirkede af tidens gang. Gennem de seneste 20-30 år er der udfoldet store bestræbelser for at demokratisere tilgangen til uddannelserne ud over grundskoleniveauet. I en vis forstand har disse bestræbelser båret frugt. Andelen af en årgang unge, som med grundskolens afslutning forlader uddannelsessystemet uden planer om videre uddannelse, er eksempelvis reduceret, og andelen, som gennemfører en gymnasial uddannelse, er steget markant. Men på samme tid må vi med denne undersøgelse konstatere, at rekrutteringen til disse uddannelser fortsat er socialt skæv. Unge fra hjem med en far, der selv har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, ønsker hyppigere end unge, hvis far ingen uddannelse har, at påbegynde en gymnasieuddannelse. Det skyldes bl.a., at børn fra uddannelsesvante hjem rent fagligt klarer sig bedre i grundskoleforløbet end børn fra hjem uden tradition for uddannelse. Og den vigtigste forklaring på, at unge vælger en gymnasial uddannelse, er trods alt, at de klarer sig godt i skolen. Men opvæksthjemmet spiller, som vi har set, også en selvstændig rolle. Vi har i den forbindelse talt om den sociale arv, at de unges valgmuligheder begrænses af "en usynlig hånd" og lignende billeddannende formuleringer, som viser hen til den lange kæde af små daglige påvirkninger i form af støtte, inspiration, diskussion og råd, de unge har fået fra deres forældre og andre i deres omgivelser.

Når det begynder at blive alvor, når dagen for det videre uddannelsesvalg nærmer sig, intensiveres vejledningen af de unge fra forældre og skole. Skolen står i denne situation med et særligt ansvar. Det er herfra den professionelle vejledning af *alle* elever udgår. Skolen har således mulighed for i nogen grad at modvirke de skævheder, som skyldes manglende indsigt eller interesse fra enkelte forældres side. Men skolevejledningen skal først og fremmest være neutral og uafhængig. Efter de gældende regler skal den varetage elevens interesser og må ikke forfølge politiske interesser. Det er således ikke vejledningssystemets opgave at styre de unge ind i uddannelser, de egentlig ikke har lyst til, blot fordi der - set ud fra et overordnet samfundsmæssigt synspunkt - kunne være brug for en øget tilgang, fordi disse uddannelser menes at kvalificere til beskæftigelse og ikke til ledighed.

Vi vil i dette kapitel se nærmere på, hvordan de unge selv oplever den vejledning og støtte, de har fået? Hvem har de unge talt med om deres uddannelsesplaner? Og hvilken betydning havde forskellige personer for deres valg?

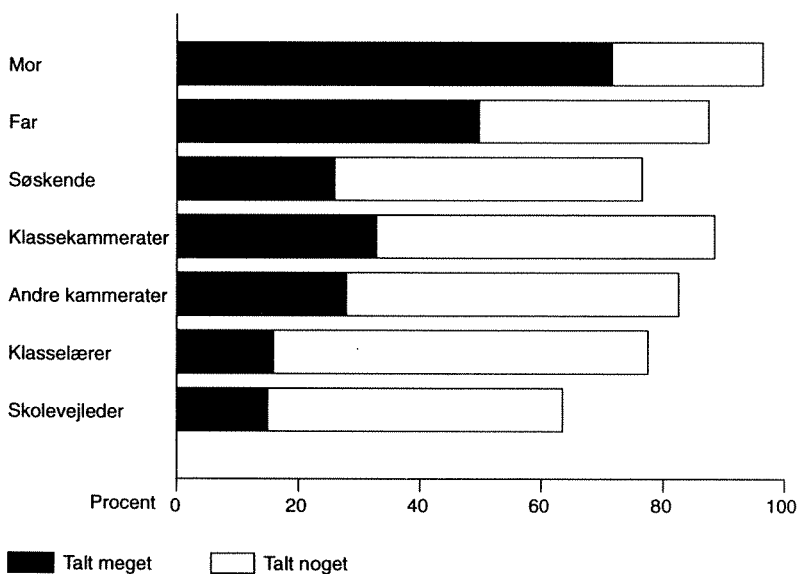
7.2. Hvem taler de unge med?

Eleverne er dels blevet spurgt om, hvem de har *talt med* om, hvad der skal ske efter 9. klasse, og hvilke personer der havde *betydning* for deres overvejelser omkring uddannelsesvalget. Hvad det første angår, at tale med andre om fremtiden, er det, som figur 7.1 viser, meget tydeligt, at forældrene - og her navnlig moderen - indgår som de vigtigste samtalepartnere. Stort set alle elever svarer, at de i hvert fald har talt "noget" med forældrene. Langt de fleste nævner også, at de har drøftet fremtiden med deres kammerater i og uden for klassen, men færre angiver, at de har talt "meget" med kammeraterne. Noget over halvdelen (59 pct.) af eleverne har ældre søskende. Disse indgår nogenlunde på linie med kammeraterne, hvad samtalehyppighed angår. Klasselærer og skolevejleder optræder på de næste pladser i denne rangfølge.

Der er som vist i afsnit 2.5 flere unge, der er alene med deres mor end unge, som kun bor sammen med faderen. Man kunne tro, at det var forklaringen på moderens mere fremtrædende placering som samtalepartner. Det er imidlertid ikke tilfældet. Den forskel mellem far og mor, som fremgår af figur 7.1, gælder i lige så høj grad, når vi kun betragter unge, der bor sammen med begge forældre.

Vi spurgte endvidere til en række personer, som ikke fremgår af figuren, fx andre lærere på skolen (end klasselærer og skolevejleder), personer på de uddannelsessteder eller virksomheder eleven har været i kontakt med. Ingen af disse spiller dog nogen særlig rolle.

Figur 7.1. De vigtigste samtalepartnere vedr. uddannelsesvalg.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Uanset hvilke undergrupper af elever vi måtte fokusere på, sætter dette mønster sig igennem, men der er nogle nuancer, som er værd at bemærke. Ganske vist er moderen således den forælder, som både drenge og piger taler mest med, men drenge taler relativt mere med

deres far, og piger til gengæld meget mere med deres mor. Endvidere angiver pigerne også at have talt mere med deres ældre søskende og kammerater, end drengene oplyser. Derimod er der ingen kønsforskel med hensyn til, hvor meget eleverne har talt med klasselærer og skolevejleder.

Mønsteret for, hvem der samtales med om uddannelse, er lidt afvigende blandt *to-sprogede* elever. Forældre (navnlig mor) er også her i forgrunden, men klasselærer og ældre søskende (når de findes) spiller ligeledes vigtige roller. De *to-sprogede* elever taler derimod ikke så meget med deres klassekammerater, som danske elever gør. Men nok med andre kammerater (som måske er af samme etniske herkomst, som de selv. Det ved vi ikke).

Elever, hvis far har en mellem- eller videregående uddannelse, angiver hyppigere end elever, hvis far ingen uddannelse har, at have talt med faderen om deres uddannelsesmæssige fremtid. På den anden side angiver sidstnævnte gruppe elever, at de hyppigere har talt med deres klasselærer eller skolevejleder.

De fleste elever har talt med flere af de i alt 13 personer, som er nævnt i spørgeskemaet. Således angiver to ud af tre elever, at de i det mindste har talt "noget" med 7 eller flere af de 13. Går vi mere restriktivt til værks og kræver, at eleverne har talt "meget" med den enkelte person, har halvdelen af eleverne talt meget med 3 eller flere personer.

Når der kun er talt meget med én eller to personer, er disse som regel elevens forældre. Man kan også udtrykke det på den måde, at forældrene normalt er dem, de unge først går til, når fremtiden skal afgøres. Dernæst inddrages personerne i den rækkefølge, som figur 7.1 antyder. Hvis eleven ikke har snakket med særlig mange, dvs. talt "meget" med 2-3 personer, vil moderen med 82 procents sikkerhed være en af disse personer. I 57 pct. af tilfældene vil faderen være en af dem, mens fx klasselæreren kun i 11 pct. af tilfældene vil være en af de 2-3 personer, eleven har snakket meget med. Har den unge derimod talt meget med en større kreds (flere end 3 personer), vil klasselæreren noget hyppigere (35 pct.) være en af dem. Der er med andre ord en klar sammenhæng imellem antal personer, eleven

har talt med, og sandsynligheden for, at klasselærer og/eller skolevejleder er en af dem. Dette tyder på, at disse personer fra skolen fungerer som *supplement* til den støtte, eleverne først og fremmest får fra deres forældre.

Vi finder også, at den elevgruppe, vi på grundlag af deres egne tilkendegivelser har kaldt *fagligt stærke*, oftere end fagligt svage elever har talt med relativt mange personer om deres uddannelsesplaner. De stærke elever trækker så at sige på et større netværk. Det skulle så indebære, at klasselærer og skolevejleder har talt mere med de stærke elever end med de svage. Sådan forholder det sig imidlertid ikke. Med en given netværksstørrelse (antal samtalepartnere) har skolevejlederen således hyppigere talt meget med fagligt svage elever end med stærke. Klasselæreren har gjort det, når netværket er moderat (dvs. der er 2-3 personer, som har talt meget med eleven).

Endelig skal vi pege på, at de fagligt stærke elever har talt mere om fremtiden med deres far og med klassekammeraterne, end deres fagligt svage kammerater har gjort. Til gengæld har disse alt i alt talt mere med klasselærer og skolevejleder.

Man kan sammenfatte samspillet mellem de forskellige forhold på den måde, at de *fagligt svage* elever synes at blive kompenseret for deres knap så hyppige forældresamtaler ved en hyppigere kontakt til skolens vejledningssystem. For de fagligt stærke elever fungerer klasselærer og skolevejleder derimod som et supplement til først og fremmest forældrene.

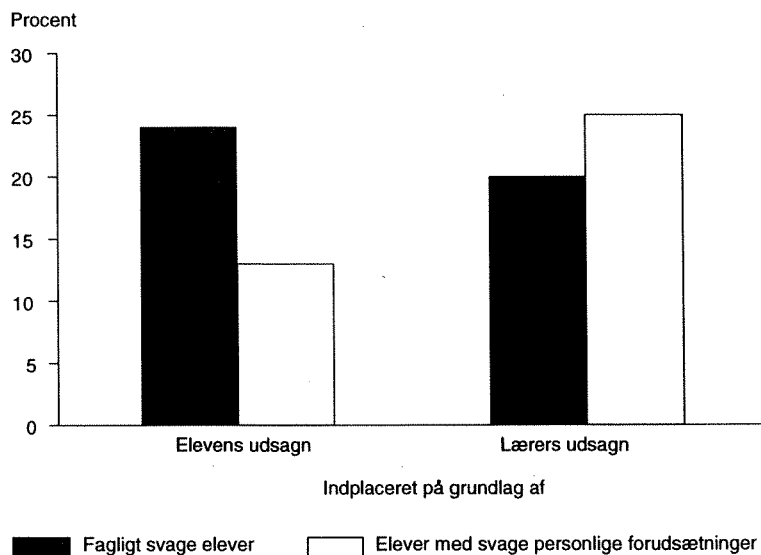
I en nylig afsluttet undersøgelse af kommunernes vejledning af unge om uddannelse og erhverv³ skriver Jill Mehlbye om vejledningen i folkeskolen "Det går forholdsvis tydeligt igennem flertallet af interviewene med vejledere i folkeskolen, at målet med deres vejledning er, at alle elever, inden de går ud af skolen, ved, hvad de skal, dvs. alle skal have søgt og være optaget på et uddannelsessted." (p. 149). Vejledningen bliver derfor centreret omkring elever, der endnu ikke ved, hvad de vil. "Indtrykket fra de kommuner, hvor interviewundersøgelsen blev gennemført, var, at vejledningen især

3. Se Mehlbye, J. (1996).

blev prioriteret i forhold til 10. klasses eleverne, hvorimod 9. klasses eleverne, som gik i gymnasiet, oplevedes som uproblematisk og uden det store vejledningsbehov."(p. 189).

Opdeles eleverne efter deres egen vurdering af *personlige forudsætninger*, finder vi, at elever med stærke forudsætninger oftere har talt med begge deres forældre samt med klassekammerater. Lige så bemærkelsesværdigt er det imidlertid, at elever med svage personlige forudsætninger *ikke* angiver at have talt mere med skolevejleder og klasselærer, sådan som vi ser det for fagligt svage elevers vedkommende. Det forhold, at en vejledningsmæssig kompensation til denne gruppe elever ikke forekommer, rejser umiddelbart det spørgsmål, om grundskolens lærere har mere blik for elevernes faglige mangler end for deres manglende personlige forudsætninger?

Figur 7.2. Andelen blandt hhv. fagligt svage elever og elever med svage personlige forudsætninger, som har talt meget med klasselærer om uddannelsesvalg.

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Vores iagttagelser ovenfor bygger på den gruppering af eleverne, som følger af deres egen vurdering. Lad os nu se, hvordan det ligger med samtale- eller kontakthypigheden, når eleverne i stedet klassificeres på grundlag af *lærerens bedømmelse* af de samme forhold (faglig styrke og personlige forudsætninger). Så finder vi, at de svage elever taler mindre med forældre og klassekammerater, end deres stærke kammerater gør, og at de tilsyneladende kompenseres herfor ved en hyppigere kontakt med såvel skolevejleder som klasselærer. Så vidt, så godt. Skolens vejledningssystem har faktisk bedre kontakt til de elever, som systemet anser for at have behov for det, end til andre (uproblematisk) elever. Spørgsmålet er imidlertid, om skolen er tilstrækkelig træfsikker i sin udpegning af elever med behov for vejledning.

7.3. Hvem har indflydelse på valget af uddannelse?

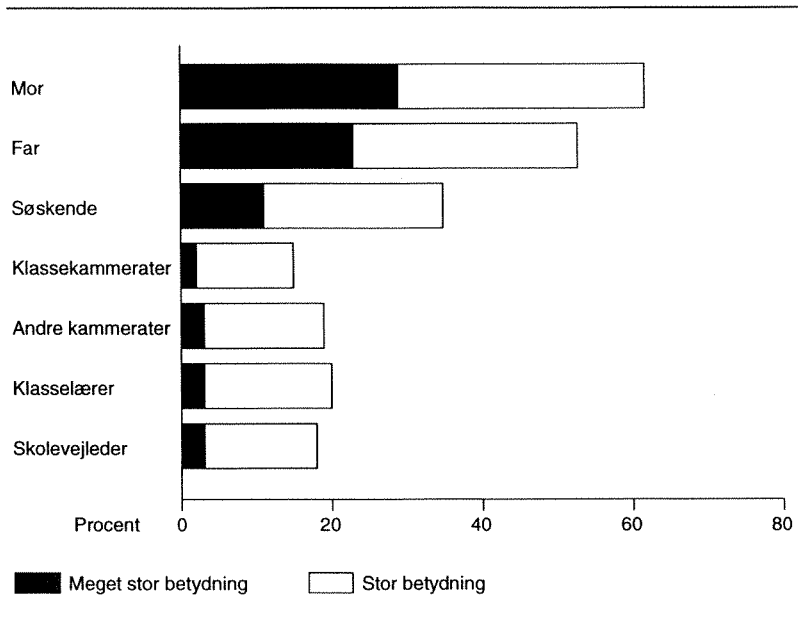
Den megen snak behøver ikke nødvendigvis at få praktiske følger. Det fremgår, når vi nu i stedet ser på, hvor stor *betydning* forskellige personer havde for elevernes valg af uddannelse efter grundskolen (figur 7.3). Ca. 15 pct. af eleverne mener slet ikke, at nogen af de 13 personer, som nævnes i spørgeskemaet, har haft "stor" eller "meget stor" betydning for valget. Men ellers står forældrene i en klasse for sig. Det er helt overvejende deres råd, eleverne lytter til, når de skal bestemme sig. Kammeraterne snakker de meget med, men det er relativt uforpligtende snak. Deres meninger har sjældent vægt. Trods de mindre hyppige samtaler med klasselærer og skolevejleder opleves deres rådgivning lige så ofte at have haft betydning for uddannelsesvalget som klassekammeraternes.

Hvis de unge har ældre søskende at rådføre sig med, har deres ord noget større vægt end kammerater og skolevejleder/klassekammerater, men måle sig med forældrene, kan de nu ikke.

Når vi som her inddrager det kvalitative aspekt og ikke blot ser på, *om* der samtales, men fokuserer på samtalerne betydning, er det

fortsat elevernes mødre, der har størst indflydelse på valget. Omkring 60 pct. af eleverne mener, at deres mor havde "meget stor" eller "stor" betydning for deres overvejelser omkring uddannelsesvalget. Den tilsvarende andel er for fædrenes vedkommende ca. 50 pct.

Figur 7.3. Hvilke personer havde betydning for dine overvejelser omkring uddannelsesvalg?

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Den generelle tendens til, at eleverne lytter mere til deres mor end til far, slår igennem med forskellig styrke blandt drenge og piger. Fædrene har næsten lige så stor indflydelse som mødrene på deres drenge valg, mens mødrenes indflydelse på pigerne er noget større end fædrenes.

Som nævnt taler piger mere med søskende og kammerater om uddannelse end drenge gør. Der er også en lille tendens til, at de tillægger disse personer en større indflydelse på uddannelsesvalget, end drenge gør.

Hvad angår to-sprogede elever, så vi ovenfor, at ældre søskende og klasselæreren havde en mere fremtrædende placering som samtalepartner end normalt blandt danske elever. Dette mønster går igen, når vi ser på, hvilke personer der havde betydning for uddannelsesvalget.

Man kunne tro, at efterskoleelever - fordi de ikke bor hjemme - i højere grad var under indflydelse af lærere (og kammerater) og i mindre grad lyttede til deres forældre. Det er imidlertid ikke, hvad disse elever giver udtryk for. Deres svar ligger helt på linie med gennemsnitselevernes.

Endvidere kan det nævnes, at elever, hvis fædre ingen erhvervsuddannelse har, hyppigere end andre elever angiver, at deres skolevejleder har haft betydning for deres beslutning.

Undersøgelsens resultater er i god overensstemmelse med nyere forskning på dette felt. DPI's undersøgelse to år tidligere (1993) af overgang fra grundskole til uddannelse/erhverv viser således, at "stort set alle elever i 9. eller 10. klasse *har talt med* deres forældre eller én af dem om deres overvejelser i forbindelse med valg af uddannelse eller beskæftigelse. Desuden har mange elever talt med deres klasselærer, kammerater, skolevejleder eller andre om dette". Fokuseres i stedet på den *hjælp*, eleverne har fået ved at tale med forskellige personer, skiller forældrene sig endnu mere ud: "Det er også forældrene, der bliver fremhævet, når eleverne skal vurdere, hvor stor hjælp de har fået ved at tale med forskellige personer...mange elever synes, at de også har fået hjælp ved at drøfte uddannelse eller beskæftigelse med deres klasselærer, kammerater, skolevejleder eller andre."⁴

Det er ifølge sagens natur ikke alle dem, eleven har snakket med om sine fremtidsplaner, der har haft betydning for det valg, den unge traf. Hver ottende elev angiver én person, som har haft stor betydning for valget. Flere (ca. 20 pct.) peger på to personer, og lige så mange på tre. Omkring 40 pct. svarer, at mindst fire personer har haft stor indflydelse på deres uddannelsesvalg.

4. Se Skov, P. (1995), p. 39 ff.

De 12-13 pct. af eleverne, der kun peger på *én person* som særlig betydningsfuld for uddannelsesvalget, er atypiske i den forstand, at denne ene person ikke i så høj grad, som det kunne forventes, er en forælder. Ganske vist optræder mor (19 pct.) og far (15 pct.), som de hyppigst nævnte, men personer på det sted hvor eleven har været i erhvervspraktik (12 pct.), andre kammerater end dem fra klassen (11 pct.) og personer på et af de uddannelsessteder, eleven har været i kontakt med (10 pct.), nævnes også forholdsvis hyppigt. Dette viser, at vejledningsprocessen er meget individuel. I de tilfælde, hvor en enkelt person er i stand til at komme med det afgørende argument, sige de forløsende ord, er det ofte en person uden for de nærmestståendes række. Når den uddannelsespolitiske (og dermed vejledningsmæssige) ambition er at få alle med over i fortsat uddannelse, er der således brug for ikke at afskære sig fra de rådgivningsmuligheder, der ligger uden for det formelle vejledersystem.

Så snart antallet af personer med stærk indflydelse på uddannelsesvalget er større end én, træder forældrene frem i dominerende roller som én eller to af disse.

7.4. Forældrenes rådgivning

Forældrene er, som vi har set, de helt centrale rådgivere, når der skal lægges planer for fremtiden. Hvad er det så, forældrene råder deres børn til i denne situation? Det er belyst ved elevernes angivelse af, hvilke råd fra forældrene der var de vigtigste. Vi havde på forhånd opstillet en liste, hvorfra de unge kunne vælge de tre vigtigste (se figur 7.4).

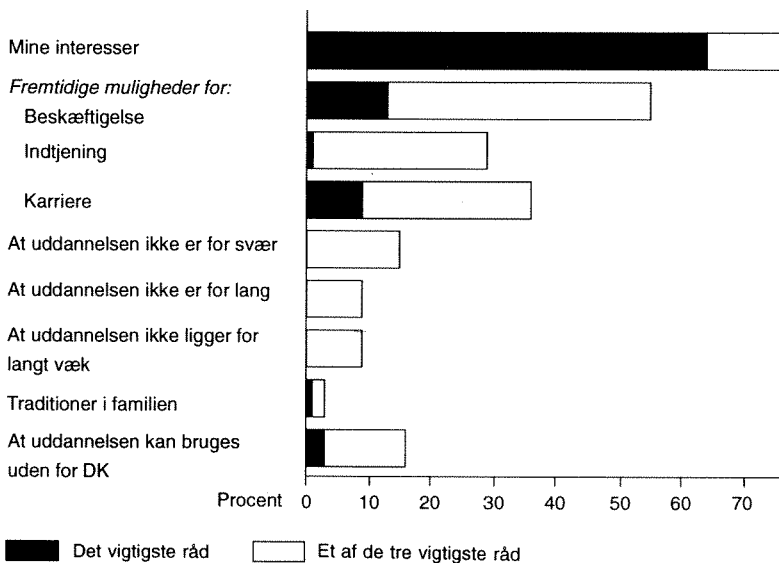
Det fremgår med stor tydelighed af figuren, at *det vigtigste råd*, forældre giver deres børn, når de skal vælge uddannelse efter grundskolen, er at følge *deres interesser*. Sådan som eleverne har opfattet vejledningen, mener to ud af tre forældre (64 pct.), at det vigtigste er at vælge en uddannelse, man interesserer sig for. Lægges hertil de forældre, som sætter dette råd på en af de følgende pladser, er det tre

ud af fire forældre (76 pct.), som placerer deres barns interesser som et af de tre vigtigste kriterier.

Ifølge sagens natur er der herefter ikke megen plads til, at andre råd kan nævnes som det vigtigste. Hver ottende elev (13 pct.) mener, at deres forældre lagde størst vægt på de *fremtidige beskæftigelsesmuligheder*, og 9 pct. på de *fremtidige karrieremuligheder*. Disse argumenter optrådte i øvrigt sammen med hensynet til de *fremtidige indtjeningsmuligheder* forholdsvis hyppigt på de næstfølgende pladser.

Alle andre begrundelser, som stod opført i skemaet, var hos mindre end hver femte elev i stand til at trænge sig ind blandt de tre vigtigste argumenter. Der synes med andre ord at herske ret ensartede forestillinger om, hvad unge mennesker skal lægge vægt på, når de vælger uddannelsesretning efter grundskolen.

Figur 7.4. Hvad rådede dine forældre dig til at lægge mest vægt på i dit valg af uddannelse?

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Vores viden om forældrenes rådgivning bygger som nævnt på, hvad deres børn har svaret. I de fleste tilfælde må det anses for bedre at gå direkte til kilden; i dette tilfælde: udspørge forældrene selv. Vi kan ikke vide, om billedet af rådgivningen i så fald ville tage sig anderledes ud. På den anden side er det nok så nyttigt at få afsløret, hvordan beslutningstagerne (eleverne selv) har opfattet deres forældres råd. Man kan således godt forestille sig, at forskellige elevgrupper opfatter eller vægter ensartede råd forskelligt.

Om det nu er forældrene, som faktisk råder deres sønner og døtre forskelligt, eller disse hører noget forskelligt (fordi de i nogen grad vælger at høre det, de vil høre), kan vi ikke sige. Men det står fast, at drenge oftere (35 pct.) end piger (23 pct.) svarer, at de blev rådet til at lægge vægt på den fremtidige *indtjening*. Til gengæld er der nogle få procent flere piger end drenge, som mener at forældrenes råd gik på, at uddannelsen *ikke er for svær*, og at den *kan bruges uden for Danmark*.

Sidstnævnte argument, som nævnes af hver sjette elev (16 pct.), måtte umiddelbart ventes at blive nævnt hyppigere af to-sprogede elever, som måske er i tvivl om, hvilket land deres fremtid ligger i. Antagelsen holder stik, idet 27 pct. af de to-sprogede elever mener, deres forældre lagde vægt på uddannelsens anvendelighed uden for landets grænser.

De to-sprogede adskiller sig også på andre måder fra deres danske kammerater i besvarelsen af dette spørgsmål. For det første angiver flere to-sprogede (17 pct.) end danske elever (8 pct.), at de ikke fik noget råd af forældrene (eller de har ikke besvaret spørgsmålet). For det andet råder de to-sprogede elevers forældre dem mindre hyppigt til at lægge vægt på deres interesser (58 pct.) og de fremtidige beskæftigelsesmuligheder (30 pct.). Dette modsvares af, at hensynet til at uddannelsen *ikke er for lang* (15 pct.) og til *traditioner i familien* (9 pct.) nævnes hyppigere end af danske elevers forældre.

Opdeles eleverne efter deres skolefaglige styrke, svarer de fagligt stærke elever hyppigst, at de har fået råd fra forældrene, og disse råd går især ud på at lægge vægt på deres egne interesser, samt de frem-

tidige beskæftigelsesmuligheder. Derimod spiller hensynet til uddannelsens eventuelle anvendelighed i udlandet ingen særlig rolle.

Som alle andre gav forældre til fagligt svage elever hyppigst (65 pct.) det råd til deres børn at lægge vægt på deres interesser. Man kunne endvidere vente, at netop denne gruppes forældre ville have opmærksomheden henledt på, at den valgte uddannelse ikke måtte være for svær. Det havde de også. 33 pct. af eleverne nævnte, at det var et af de vigtigste råd, forældrene gav dem. Til gengæld lagde forholdsvis få forældre (20-30 pct.) vægt på de fremtidige beskæftigelses-, indtjenings- og karrieremuligheder. Endvidere lagde relativt mange (15 pct.) vægt på, at det var en kort uddannelse.

Set i forhold til gennemsnittet angiver elever, hvis forældre har en mellem- eller videregående erhvervsuddannelse, forholdsvis hyppigt, at de blev opfordret til at lægge vægt på deres interesser og de fremtidige beskæftigelses- og karrieremuligheder. Omvendt lagde forældre uden erhvervsuddannelse relativt hyppigere vægt på, at uddannelsen ikke var for svær.

7.5. Skolens vejledning

Forældrene spiller, som vi har set, i almindelighed en fremtrædende rolle, når de unges fremtid efter grundskolen skal afgøres. Skolevejledningen fremtræder på baggrund af resultaterne i de foregående afsnit mindre synlig. Imidlertid har skolen meget vigtige opgaver at varetage i forbindelse med elevernes uddannelsesvalg, opgaver som måske ikke registreres og påskønnes i rimeligt omfang, når vejledningen belyses, som det sker i denne undersøgelse. Skolen er således den instans, som sikrer, at *alle* elever har et opdateret kendskab til i det mindste de dele af uddannelsesspektret og arbejdsmarkedet, som har relevans for den enkelte elev. Skolens vejledning skal i den forbindelse sikre, at de elever, som risikerer at blive "svigtet" af forældre og andre på grund af manglende viden eller interesse for sagen, også får den fornødne støtte og vejledning til at komme videre. Lever skolen ikke op til sit ansvar, må en række mere eller

mindre sagesløse elever bære følgerne, om ikke for livet så i hvert fald i nogen tid.

Hvad synes eleverne om den vejledning, de har fået i 9. klasse? Til belysning af dette spørgsmål udformede vi en række udsagn, som eleverne kunne erklære sig meget, noget eller ikke enig i. Formuleringerne fremgår af tabel 7.1.

Tabel 7.1. Vurdering af skolens uddannelsesvejledning. Elever i 9. klasse. Procent.

	Meget enig	Noget enig	Ikke enig	Uop- lyst	I alt
Jeg fik en god hjælp	38	50	12	0	100
Der var for meget om uddannelse og <i>for lidt om arbejde</i>	16	53	30	1	100
Der har været for meget om uddan- nelser, som <i>ikke har min interesse</i>	23	41	35	1	100
Lærerne brugte for lidt tid til at tale med <i>den enkelte elev</i>	26	39	35	0	100
Lærerne <i>ved ikke nok</i> om de uddan- nelser, som har min interesse	13	36	50	1	100
Der er i 9. klasse brugt <i>alt for megen</i> <i>tid</i> på at snakke om uddannelse	7	23	69	1	100
Der er i 9. klasse brugt <i>alt for lidt tid</i> på at snakke om uddannelse	14	35	49	2	100
Det var <i>kedeligt</i>	7	39	53	1	100

Kilde: SFI's undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse. 1996.

Spm.: Hvad synes du om den uddannelsesvejledning, du har fået på din skole?

Spørgsmålet, hvad der skal ske efter 9. (eller 10.) klasse, er noget der vedkommer de unge personligt. De fleste er motiverede, også for at stifte bekendtskab med uddannelser og muligheder, som måske ikke står allerøverst på deres egen ønskeseddel, men som kan være med til at give et indtryk af, hvad det er de vælger imellem. På den anden side er der naturligvis en grænse for, hvor meget den enkelte kan interessere sig for de andres situation.

Der er i almindelighed en pæn grad af tilfredshed med den uddannelsesvejledning, eleverne har fået i deres skole. 38 pct. er "meget enig" i, at *jeg fik en god hjælp*. Hver ottende elev er dog "ikke

enig". Som udsagnet er formuleret, var der kun mulighed for at tilkendegive en positiv holdning eller mangel herpå, ikke en direkte negativ holdning. Man kan derfor indvende, at det vil være for vidtgående at tolke "ikke enig" som udtryk for en direkte negativ vurdering af vejledningen. Vi vil dog mene, at ambitionsniveauet for vejledningen må være sådan, at denne svarmulighed ikke er udtryk for en tilfredsstillende vurdering.

En anden generel værdidom lød: *det var kedeligt*. Godt halvdelen af eleverne er uenige i dette udsagn. Her mangler vi til gengæld den positive dimension. Vi kan ikke af svaret slutte, at eleverne syntes, det var spændende. Men sammenholder vi besvarelsen af de to udsagn, kan vi sige, at den store majoritet af elever synes, de fik en mere eller mindre god hjælp, og halvdelen finder slet ikke, at dette tema var kedeligt. Blot 7 pct. af alle elever er meget enige i, at det var kedeligt. Alt i alt har broderparten af elever således været tilfredse med vejledningen.

Sideløbende med den generelt positive bedømmelse af vejledningsforløbet får eleverne dog også luftet deres optagethed af egne forhold. Hver fjerde er således meget enig i, at *der har været for meget om uddannelser, som ikke har min interesse*. Og lige så mange er meget enige i, at *lærerne brugte for lidt tid til at tale med den enkelte elev*. Her må vi formode, at eleven tænker på sig selv. På den anden side er en tredjedel af eleverne ikke enig i disse udsagn. Måske fordi de er uafklarede og derfor gerne vil have noget at vide om meget forskellige uddannelser. Måske fordi der blev brugt meget tid på netop de uddannelser, der havde deres interesse. Det ideelle balancepunkt mellem generel vejledning til alle og speciel rådgivning af udvalgte grupper eller enkeltpersoner er svært at finde. Svarfordelingerne viser, at det med den nuværende tilrettelæggelse ikke er muligt at gøre alle tilpas.

Ikke alle elever er lige imponerede af den viden lærerne har på visse områder. Således er hver ottende elev meget enig i, at *lærerne ved ikke nok om de uddannelser, som har min interesse*. Yderligere godt en tredjedel er noget enige heri. Men på den anden side kan halvdelen ikke tilslutte sig synspunktet.

Den trinvis afgang fra grundskolen (efter hhv. 9. og 10. klasse) medfører, at en del elever skal have den vejledning, de har brug for her og nu. De fleste har endnu et år til deres rådighed og kan således bedre vente. På den baggrund kan det næppe undgås, at vejledningen i 9. klasse retter sig mest ind efter de elever, som er på vej ud. Det vil i praksis sige: de elever som ventes at fortsætte i gymnasiet. Det kan ikke undre, at der er delte meninger om det rette tidsforbrug på vejledningen i 9. klasse. Måske er det mere påfaldende, at så relativt få er meget enige i, at der er brugt *alt for megen tid* (7 pct.), og *alt for lidt tid* (14 pct.) på at snakke om uddannelse. Flertallet synes at hælde til den opfattelse, at det har været passende. Skal der ændres på tingene, er behovet snarere et øget tidsforbrug end en reduktion.

Selv om de unge efter grundskolen fortsætter i en eller anden form for ungdomsuddannelse, har de tillige den mulighed at forlade uddannelsessystemet og søge sig et arbejde. Endvidere har navnlig erhvervsuddannelserne et klart erhvervsrettet sigte. Det betyder, at eleverne har behov for, at arbejdstemaet også inddrages i vejledningen. Hvordan bedømmes afbalanceringen af de to former for aktivitet (uddannelse og arbejde) i forhold til hinanden?

Hver sjette elev er meget enig i, at *der var for meget om uddannelse og for lidt om arbejde*. Halvdelen er endvidere noget enig i synspunktet. Men en lille tredjedel synes ikke, at der skulle ofres mere tid på at tale om arbejde.

I det store og hele ser drenge og piger ens på skolevejledningen. Når det gælder tiden, der blev brugt på "uddannelser som ikke har min interesse", ser drenge dog ud til at have en lidt lavere irritationstærskel end piger. 27 pct. af drengene, men kun 18 pct. af pigerne var meget enige i, at der her blev prioriteret forkert.

To-sprogede elever svarer generelt meget positivt. Således er 50 pct. i denne gruppe meget enige i, at de har fået en god hjælp, og 60 pct. er helt uenige i, at det har været kedeligt. Når det gælder en klar tilslutning til kritiske udtalelser om "for lidt om arbejde", "for meget om uddannelser, der ikke interesserer mig" og "for lidt tid til den

enkelte" ligger de to-sprogede elever derimod i underkanten af det gennemsnitlige.

På efterskolerne finder vi nogle mere markante udsving. Her er det kun hver fjerde elev (23 pct.), som er meget enig i, at "jeg fik en god hjælp". Det kan hænge sammen med, at eleverne lidt hyppigere end andre er meget enige i, at "der er for meget om uddannelse og for lidt om arbejde" (21 pct.), "for meget om uddannelser, som ikke har min interesse" (31 pct.) og "for lidt tid til den enkelte" (34 pct.). Det synes dog ikke at kunne sammenfattes i en generel modvilje imod uddannelsesvejledning. Der er nemlig også en relativt stærk tilslutning til, at "der er brugt alt for lidt tid på at snakke om uddannelse" (26 pct. meget enige). Kritikken synes snarere at gå på prioriteringen af de forskellige elementer i vejledningen.

Opdeler vi eleverne, efter hvilken uddannelse de regner med at skulle fortsætte i, må vi konstatere, at den store gruppe af kommende gymnasiaster har svaret på en måde, som ligger tæt på gennemsnittet. Det skyldes delvis, at gruppen i kraft af sin størrelse "trækker gennemsnittet til sig". Den er en betydelig del af gennemsnittet.

De elever, som primært overvejer en fremtid på hf, er mindre villige til at skrive under på udsagnet om, at der var "for meget om uddannelser, som ikke har min interesse"

Vi har tidligere vist, at de kommende elever på hhx er blandt de bedst orienterede om alternative uddannelsesmuligheder. Måske er det en følge af en generelt større åbenhed blandt disse elever. I hvert fald er det den elevgruppe, som erklærer sig mindst enig i, at der har været "for meget om uddannelser, som ikke har min interesse." Samtidig er relativt mange (34 pct.) hhx'ere dog også meget enige i, at der blev brugt "for lidt tid til at tale med den enkelte elev".

Sammenlignes de tre grupper, som vil i gang med en erhvervsuddannelse, fremtræder de elever, der ønsker at starte på handelsskolen, som de mest positive. Mange (50 pct.) er helt enige i, at de fik en god hjælp, og relativt få finder vejledningsforløbet kedeligt. Elever, der vil starte direkte på teknisk skole, svarer som gennemsnittet på disse spørgsmål, mens gruppen, som foretrækker via praktikvejen at gå ind i en erhvervsuddannelse, er mindst enig i, at de fik god hjælp.

Denne gruppe giver også relativt klar tilslutning til, at der var "for meget om uddannelse og for lidt om arbejde", et synspunkt som også vinder nogen genklang blandt elever, der vil på teknisk skole, men ikke vinder tilslutning over gennemsnittet blandt de kommende handelsskoleelever. Opfattelsen af, at lærerne ikke ved nok om de uddannelser, der har elevens interesse, er noget stærkere blandt dem, der vil i praktik og på teknisk skole, men ikke blandt unge, som foretrækker handelsskolen. Endelig er der en forholdsvis kraftig markering blandt de praktiksøgende og i nogen grad blandt elever til teknisk skole af, at der har været for lidt tid til at tale om uddannelse. Det skal her bemærkes, at relativt mange (ca. 75 pct.) af disse elever vil fortsætte i 10. klasse og dér få endnu en lejlighed til at drøfte deres fremtidige uddannelsesplaner.

Elever, som slet ikke har tilkendegivet noget uddannelsesønske, men tværtimod vil have sig et arbejde eller et sabbatår til at rejse eller tænke sig om i, er mindre negative over for uddannelse end dem, der helst vil ud i praktik med det samme. En mulig forklaring herpå kan være, at gruppen formentlig har to modsatrettede tendenser i sig. Den ene er elever, som først og fremmest er i vildrede med sig selv. De trænger til en tænkepause. Den anden er en mere grundlæggende ulyst til uddannelse.

Skolens vejledning af de unge i 9. klasse har grundlæggende det sigte at vejlede *til* fortsat uddannelse. Og med den tiltagende bogliggørelse af selv uddannelser, der tidligere var meget praktisk orienterede, kommer de elever, der har det svært med bøgerne, let til at føle sig overset. Hvad er der blevet af mine muligheder? Hvor er min plads i samfundet? Hvad skal jeg tage mig til, når jeg nu ikke kan det der med at sidde og læse bøger? Vi har set, at elever, som forestiller sig en uddannelse på teknisk skole eller vil i praktik på en virksomhed (den anden indgang til teknisk og handelsskole) gennemgående er mere forbeholdne over for skolevejledningen end elever, der søger andre uddannelsesretninger. Hvis vi opdeler eleverne efter skolefagligt niveau, bekræftes vi i den opfattelse, at det er de fagligt svage elever, som kommer mest i klemme. De oplever i ringere grad end andre, at vejledningen er indrettet på at tilgodese deres

behov. Sammenlignet med de fagligt stærke elever giver de udtryk for, at der var for lidt om arbejde, for meget om uddannelser, som de ikke har interesse i, for lidt tid til den enkelte, ja der var i det hele taget for lidt tid, og så synes de heller ikke, at lærerne ved nok om de ting, der interesserer dem.

7.6. Resumé

Vejledning vedrørende, hvad der skal ske efter grundskolen, sker i høj grad gennem den almindelige daglige samtale, der hvor de unge færdes. Hertil kommer, hvad det formelle vejledningssystem, skolevejledningen, har at byde på. Vi har i dette kapitel søgt at klarlægge, hvem de unge taler med om uddannelse, og hvilken betydning forskellige personer har haft for beslutningen. Vi har i den forbindelse søgt at indkredse, hvad det er, forældrene lægger vægt på, når de rådgiver deres børn. Endelig har vi kastet et kritisk lys på skolernes indsats med hensyn til at lette elevernes valg.

- * Eleverne *taler* først og fremmest med deres forældre om deres fremtidsplaner. Det er også dem, der har den største *indflydelse* på, hvad de vælger. Mødrene er - især for deres døtre - mere synlige rådgivere end fædrene, der navnlig gør sig gældende i forhold til deres sønner. Er der ældre søskende i familien, taler de unge ganske meget med dem om fremtiden - og med en vis indflydelse til følge.

Eleverne taler endvidere meget med deres kammerater; de står jo i samme situation. Men det er mest snak. De har ikke den store indflydelse, når beslutningen skal træffes. Så er det nærmest omvendt med skolens repræsentanter: klasselærer og skolevejleder. Dem taler eleverne ikke så hyppigt med, men deres indflydelse er lige så stor som kammeraternes. - Hertil kommer, at skolevejleder og klasselærer i nogen grad ser ud til at kompensere et relativt svagt forældreengagement i rådgivningen. Det gælder fx i relation til elever, hvis fædre ikke selv har nogen erhvervsuddannelse, og i

forhold til fagligt svage elever. For de fagligt stærke elever fungerer klasselærer og skolevejleder derimod som et supplement til først og fremmest forældrene. De fagligt stærke elever synes i øvrigt at have et større netværk at tale med, end fagligt svage elever har.

Analyserne stiller imidlertid spørgsmålstegn ved, om skolen i sin udpegning af elever med behov for vejledning er tilstrækkelig træfsikker. Lærernes opfattelse af elevernes personlige forudsætninger er mere i overensstemmelse med deres billede af de samme elevers faglige niveau end elevernes egen opfattelse af disse to forhold. Derfor kan vi iagttage, at skolens kompensation for et svagt forældreengagement også gør sig gældende i forhold til elever, som efter lærerens vurdering har svage personlige forudsætninger, men ikke når elevernes egen opfattelse af styrke og svaghed i de personlige forudsætninger lægges til grund.

- * Vejledningsprocessen har dels en generel, dels en individuel dimension. Når eleverne fremhæver en enkelt person med større indflydelse end alle andre på valget af uddannelse, er det ofte en tredje person, dvs. hverken forælder eller lærer. Herved understreges betydningen af det individuelle element i vejledningen, samt at denne er åben for inddragelse af ressourcer og viden, som ligger uden for systemets rammer.
- * Der synes at herske ret ensartede forestillinger blandt forældre om, hvad unge mennesker skal rådes til at lægge vægt på, når de skal vælge uddannelse. Det råd, forældrene giver deres børn, går først og fremmest på, at de skal gøre det, de selv har lyst til; de skal *følge deres interesser*. Tre ud af fire forældre nævner dette som et af de tre vigtigste råd. Lidt over 60 pct. endda som det vigtigste.

Endvidere lægges vægt på de fremtidige *beskæftigelses-* og *karrieremuligheder*. Hensynet til indtjeningsmulighederne følger lige derefter. Drengene mener oftere end piger, at de er blevet rådet til at lægge vægt på økonomien. To-sprogede elever er på deres

side forholdsvis tit (30 pct.) blevet rådet til at se på uddannelsens anvendelsesmuligheder uden for landets grænser. Og de fagligt svage elever til at vælge en uddannelse, der ikke er for svær, og ikke for lang.

- * Alt i alt har broderparten af elever været godt tilfreds med den uddannelsesvejledning, de har fået i 9. klasse. Men når den generelle introduktion og individuelle vejledning skal afbalanceres, er det svært at gøre alle tilfreds. Hver fjerde elev synes således, at "der har været for meget om uddannelser, som ikke har min interesse". Og lige så mange er meget enige i, at "lærerne brugte for lidt tid til at tale med den enkelte elev". Endvidere synes en mindre del (hver ottende), at "lærerne ved for lidt om de uddannelser, som har min interesse".

To-sprogede elever svarer generelt meget positivt. Således er halvdelen af denne gruppe meget enig i, at de har fået en god hjælp. Blandt elever på efterskolerne er det kun halvt så mange, der har denne opfattelse.

Vejledningen går i hovedsagen ud på at vejlede *til* fortsættelse i et stadig mere bogligt præget uddannelsessystem. Elever, der har det svært med bøgerne, kommer let til at føle sig overset. De, der forestiller sig en uddannelse på teknisk skole eller vil i praktik på en virksomhed (den anden indgang til teknisk og handelsskole) er da også gennemgående mere forbeholdne over for skolevejledningen, end elever der søger andre uddannelsesretninger. De skolefagligt svagt funderede elever oplever i ringere grad end andre, at vejledningen er indrettet på at tilgodese deres behov. Sammenlignet med de fagligt stærke elever giver de udtryk for, at der var for lidt om arbejde, for meget om uddannelser, som de ikke har interesse i, for lidt tid til den enkelte, ja der var i det hele taget for lidt tid, og så synes de heller ikke, at lærerne ved nok om de ting, der interesserer dem.

BILAG 1

Undersøgelsens metode

Det overordnede formål med forskningsprogrammet: *Uddannelse til alle*, er at få reduceret andelen af en fødselsårgang, som ikke får nogen uddannelse ud over grundskoleniveau, den såkaldte restgruppe. I forbindelse med Socialforskningsinstituttets undersøgelse af uddannelsesvalg efter 9. klasse måtte unge, der har en forøget risiko for at havne i restgruppen, anses for mere interessante end unge med lav risiko. Dette talte for at benytte en *stratificeret stikprøve*, som kunne sikre et tilstrækkeligt antal af de unge mennesker, der har en særlig risiko for at forblive uden uddannelse ud over grundskoleniveauet.

Det var på forhånd muligt at udpege visse karakteristika, som korrelerer positivt med en forøget risiko for ikke at få nogen uddannelse lagt oven i den lovpligtige grundskole. Sådanne karakteristika er bl.a.: forældres socialgruppe, opvækst i socialt belastet miljø, afvigende kulturel baggrund i et to-sproget miljø (indvandrere), problemer i hidtidig skolegang.

Vi vidste, at børn og unge, som bærer på et eller flere af disse karakteristika, findes med forskellig hyppighed i forskellige geografiske områder (distrikter) af landet.

Efterskolerne rekrutterer bl. a. unge, som har haft problemer i skolen (svært ved at klare sig fagligt eller svært ved at begå sig blandt kammeraterne). *To-sprogede* børn og unge ophobes i visse distrikter og går følgelig på de tilhørende skoler. Børn fra *socialgruppe 4* og *5* bor typisk i (socialt) udlejningsbyggeri og er således overrepræsenteret i visse distrikter (skoler). Det samme gælder børn og unge fra *socialt belastede miljøer*.

Ved at foretage en strategisk udvælgelse af skoler, som er kendt for at have mange elever med et eller flere af de nævnte karakteristika, og ved derpå at inddrage hele skoleklasser i skemabesvarelsen,

mente vi at kunne sikre, at antallet af "risikobørn" blev væsentlig større end ved en tilfældig udvælgelse via CPR.

1. Stikprøven

Undersøgelsens **population** blev overordnet afgrænset til *elever på 9. klassetrin i det danske skolesystem*. Det var underforstået, at det samtidig drejede sig om unge, der var nået til slutningen af undervisningspligten, dvs. elever som typisk er 15-16 år gamle. Uanset om de unge er elever i den danske folkeskole eller går på en privatskole, tilhører de som udgangspunkt populationen, hvis blot de befinder sig på 9. klassetrin. Ved den nærmere operationalisering af populationen tog vi udgangspunkt i Undervisningsministeriets institutionsregister¹ (variablen: Institutionstype_2) og udvalgte herfra grundskoler (kode 121), efterskoler (kode 123) og specialskoler for børn (kode 126). Elever på følgende institutionstyper på grundskoleniveau indgår således ikke i populationen: private grundskolekurser, ungdomskostskoler, kommunale ungdomsskoler og specialskoler for voksne. Disse institutionstyper har typisk elever, der er ældre end målgruppen for denne undersøgelse, eller de tilbyder supplerende undervisning på enkeltfagskurser.

For at opnå den ønskede overrepræsentation af elever med forøget risiko for at havne i den uddannelsesmæssige restgruppe opdeltes populationen i forskellige strata. Disse var oprindeligt fastlagt sådan:

- Stratum 1: skoler med mange to-sprogede elever,
- Stratum 2: skoler der havde opnået projektstøtte fra Byudvalget,
- Stratum 3: efterskoler,
- Stratum 4: alle øvrige skoler.

1. Se Undervisningsministeriet (1995).

Efter drøftelse med Undervisningsministeriet blev vi klar over, at skoler med støtte fra Byudvalget i meget vidt omfang også var skoler med mange to-sprogede elever. Der ville med andre ord være en betydelig overlapning imellem stratum 1 og 2. Derfor besluttede vi at udelade stratum 2.

Den nærmere afgrænsning af stratum 1 blev foretaget på grundlag af indberetninger fra skoleforvaltningen i kommuner, der var karakteriseret ved at have 1) mindst 200 folkeskoleelever, hvis modersmål ikke var dansk, og 2) disse elever udgjorde mindst 10 pct. af den samlede elevmasse². Disse i alt 19 kommuner leverede tilsammen en liste over 176 skoler, hvor to-sprogede elever udgjorde mindst 15 pct. af den samlede elevmasse på 9. klassetrin. For at sikre en stor repræsentation af to-sprogede elever i den endelige stikprøve blev kravet til skolens optagelse i stratum 1 skærpet til: mindst 20 pct. to-sprogede elever på 9. klassetrin. Stratum 1 (skoler med mange to-sprogede elever) kom herefter til at bestå af 86 skoler med 148 klasser fordelt over 15 kommuner.

Efterskolerne (det nye stratum 2) var entydigt defineret ved en særskilt kode i ovennævnte institutionsregister, og alle øvrige skoler henførtes til stratum 3.

Der skulle som nævnt interviewes hele klasser. Udtræksenheden skulle derfor være klassen, og følgelig blev - inden for hvert stratum - den enkelte skole tildelt en udvalgssandsynlighed, der svarede til antallet af klasser på 9. klassetrin. En skole med to spor kunne således risikere at blive udtrukket to gange (svarende til at begge 9. klasser udvalgte), hvorimod en skole med ét spor kun kunne udtrækkes én gang. Vi undlod at foretage en sådan differentiering af efterskolerne, fordi disse ikke på samme måde opererer med klasser. Det indebar, at samtlige elever på 9. klassetrin på en udvalgt efterskole skulle interviewes.

I henhold til stikprøveplanen blev der herefter udtrukket 40 skoler fra stratum 1 (to-sprogede), 15 fra stratum 2 (efterskoler) og 74 fra stratum 3 (øvrige). For at sikre den jævnest mulige geografiske for-

2. Se Undervisningsministeriet (uden år).

deling af skolerne blev udvælgelsen inden for hvert stratum foretaget ved en stratificeret proportional fordeling efter elevmassen i hver enkelt kommune. Det betyder, at antallet af 9. klasser i stikprøven fra en bestemt kommune og et bestemt amt højst kan afvige med $\frac{1}{2}$ fra idealet i denne kommune eller amt.

2. Bortfald og erstatningsskoler

De udvalgte skoler blev kontaktet med henblik på at sikre deres tilsagn om medvirken i undersøgelsen og indberetning af elevernes CPR-numre. Der var udarbejdet en orientering om undersøgelsen til skolebestyrelsen, og eleverne fik et orienteringsbrev med hjem til forældrene, som havde lejlighed til at tilkendegive, hvis deres barn ikke måtte deltage i undersøgelsen.

Enkelte skoler viste sig at være *udvalgt fejlagtigt*; de havde ikke elever på 9. klassetrin. Andre *ønskede ikke at medvirke* i undersøgelsen. Begrundelsen kunne være almindelig uvilje imod undersøgelsen; endvidere et aktuelt tidspres på grund af andre aktiviteter (terminsprøver, studietur, vejledningsopgaver, langvarigt sygefravær blandt lærere og specielt for skoler med to-sprogede elever: den lange række af undersøgelser disse skoler for tiden udsættes for). Når en skole meldte fra, blev der udtrykt en *erstatningsskole* fra det samme geografiske område. Enkelte skoler meldte imidlertid fra så sent, at det ikke længere var praktisk muligt at finde en erstatningsskole. I forhold til udgangspunktet på 129 skoler lykkedes det at gennemføre interview med elever på 124 skoler. Den nærmere fordeling på skoletype (strata) fremgår af oversigten nedenfor. Det skal bemærkes, at nettofrafaldet på de 5 skoler helt og fuldt falder inden for det største stratum: øvrige skoler. Geografisk fordeler det sig med to skoler i Københavns Kommune, én på Vestsjælland og to i Nordjylland.

	Alm. skoler	2-spr. skoler	Efter- skoler	I alt
Oprindelig stikprøve	74	40	15	129
Medvirker	63	34	14	111
Fejludvalgt, udgår	4	0	0	4
Nægter at deltage	7	6	1	14
Reserveudtrukne	9	7	2	18
Medvirker	6	6	1	13
Fejludvalgt, udgår	0	0	1	1
Nægter at deltage	3	1	0	4
Skoler i alt	83	47	17	147
Medvirker	69	40	15	124
Fejludvalgt, udgår	4	0	1	5
Nægter at deltage	10	7	1	18

3. Bortfald på elevniveau

Når en skole havde accepteret at medvirke og indsendt en klasseliste indeholdende oplysning om samlet antal elever i klassen samt navn og CPR-nummer på hver enkelt elev (bortset fra dem, der ikke måtte være med for deres forældre), var det muligt at opgøre stikprøvens størrelse på elevniveau. Denne opgørelse måtte dog betragtes som foreløbig, idet der frem til interviewdagen kunne ske ændringer i klassens elevsammensætning; en elev kunne være fraflyttet klassen, og en anden kommet til siden klasselisten blev udarbejdet. Intervieweren, som var ude i den enkelte klasse, havde derfor til opgave at redegøre for det nøjagtige forløb på interviewdagen. Resultatet af interviewernes indberetning fremgår af oversigten nedenfor.

Oversigten viser, at de 124 medvirkende klasser/skoler havde 2.308 elever. Af disse besvarede 1.962 svarende til 85,0 pct. et spørgeskema. Besvareelsesprocenten var højest på efterskolerne, hvor 88,7 pct. svarede. På skolerne med mange to-sprogede elever var procenten 82,7 og på de øvrige skoler 85,1.

	Efterskoler	Skoler med mange to-sproge- de elever	Øvrige sko- ler	I alt
Har svaret (står på klas- selisten)	342	567	1039	1948
Har svaret (står ikke på klasseliste)	1	7	6	14
Besvarelser i alt	343	574	1045	1962
Måtte ikke deltage	13	50	60	123
Ønskede ikke at være	3	9	13	25
med	27	61	110	198
Ikke til stede på dagen				
Samlet antal elever i klassen (efter korrektion for fra- flyttede elever)	386	694	1228	2308

Den vigtigste grund til elevernes manglende besvarelse var deres *fravær* (på grund af sygdom eller andet) den dag, instituttets interviewer besøgte klassen. Denne bortfaldsgrund forklarer godt halvde-
len (8,6 pct.) af det samlede bortfald. Størst var fraværet på øvrige skoler med 9,0 pct. De fraværende elever fik ikke mulighed for at besvare skemaet en anden dag.

I alt 5,3 pct. af eleverne havde hjemmefra fået *forbud imod at deltage* i undersøgelsen. De mest restriktive forældre var at finde på skolerne med mange to-sprogede elever, hvor 7,2 pct. ikke måtte deltage. På efterskolerne var det til gengæld kun 3,4 pct., som ikke måtte være med i undersøgelsen.

Endelig var der ca. 1 pct. af eleverne på alle skoletyper, som selv tilkendegav, at de *ikke ønskede at deltage*.

4. Repræsentativitet

Ved enhver stikprøvebaseret dataindsamling må der tages stilling til spørgsmålet, om de indsamlede data kan antages at være repræsentative for den population, der søges beskrevet med disse data. Således også for denne undersøgelse.

En del af repræsentativitetsproblemet knytter sig til den stratificerede stikprøveudvælgelse. Først et par ord om denne. Opdelingen af den samlede elevmasse i tre delpopulationer (strata) med hver deres meget forskellige udvalgssandsynlighed indebærer, at analyser og beskrivelser, som bygger på fordelinger, der går på tværs af elevernes placering i et af de tre strata, vil give et skævt billede af totalpopulationen: skoleelever på 9. klassetrin. Denne skævhed kan imidlertid elimineres ved at tildele eleverne en vægt, der modvirker forskellene i udvalgssandsynlighed. Skoler med mange to-sprogede elever har eksempelvis haft en relativt stor chance for at blive udvalgt til undersøgelsen, og følgelig skal elever fra sådanne skoler have en relativt beskednen personlig vægt.

Det fremgik ovenfor, at der - af hensyn til en geografisk jævn fordeling - yderligere blev foretaget en proportional stratifikation efter elevmassen i den enkelte kommune. I den forbindelse betyder nettofrafaldet på 5 skoler en vis skævhed, som det imidlertid også er muligt at korrigere for ved en efterstratifikation af de opnåede interview.

Den anden del af repræsentativitetsproblemet er den, der knytter sig til bortfaldet inden for de enkelte strata. Som nævnt har undersøgelsen et bortfald på 15 pct. af eleverne i de kontaktede klasser.

Godt halvdelen (8,6 pct.) af bortfaldet skyldes som nævnt, at eleven ikke var til stede i klassen den dag besvarelsen fandt sted. Disse elever fik så at sige ikke chancen for at besvare et spørgeskema. Man kan naturligvis ikke udelukke, at der har været elever, som holdt sig væk fra skolen den dag, fordi de vidste, at klassen ville få besøg af SFI, men det kan næppe have været ret mange, som har været fraværende af den grund. I det store og hele må de fraværende

elever antages at udgøre et tilfældigt udsnit af elevmassen, som derfor ikke anfægter undersøgelsens repræsentativitet.

Om det øvrige bortfald (6,4 pct.) vil det ikke være rimeligt at hævde, at det er uden betydning for undersøgelsens repræsentativitet. På den anden side udgør undersøgelsens generelt høje gennemførelsesgrad på 85 pct. (og denne bortfaldskomponents ringe størrelse) et effektivt værn imod omfanget af de mulige skadevirkninger af et skævt bortfald.

I den næsten utænkelige situation, hvor alle de elever, der deltager i undersøgelsen (både de der tilfældigt var fraværende, og de der ikke måtte/ville deltage), ville have svaret ens på et spørgsmål, er bortfaldets virkning, at dette svars andel er 15 pct. lavere, end det ellers ville have været.

Der er ikke gjort forsøg på - gennem efterstratifikation - at korrigere for de skævheder, bortfaldet på de 15 pct. måtte have medført.

Som nævnt er der foretaget en stratificeret udvælgelse af undersøgelsens stikprøve. Analyser og beskrivelser i denne rapport bygger derfor på vægtede fordelinger, hvor hver enkelt elev har en personvægt, der er konstrueret således, at de interviewede elever inden for hvert af de tre hovedstrata amtsvis er opvægtet til det samlede elevtal i dette amtsstratum.

BILAG 2

Afgrænsning af stærke og svage elever

Der udformes fire variabler, som opsummerer elevernes stærke og svage sider hhv. fagligt og personligt (socialt). Det gøres dels på grundlag af elevens egne svar, dels på grundlag af lærerens udtalelser.

De fire variabler er:

1. LFAG Lærers vurdering af det faglige niveau
2. EFAG Elevens egen vurdering af det faglige niveau
3. LSOC Lærers vurdering af de personlige (sociale) forudsætninger
4. ESOC Elevens egen vurdering af sine personlige (sociale) forudsætninger

Ad 1. Fagligt stærke og svage elever (ifølge lærer)

Fra *lærerskemaet* benyttes de 7 spørgsmål, som er vist nedenfor. De kan opdeles i tre blokke, hvoraf den første blot består af ét spørgsmål (samlet vurdering af fagligt standpunkt). De to øvrige blokke består hver af tre spørgsmål vedr. fag/færdigheder.

Elevens faglige standpunkt er:	Meget godt	Godt	Nogenlunde	Ikke så godt
Ud fra en samlet vurdering	1	2	3	4
I dansk	1	2	3	4
I regning/matematik	1	2	3	4
I engelsk	1	2	3	4

Eleven har på et tidspunkt i skoleforløbet haft alvorlige problemer med:	Ja	Nej	Ved ikke
Læsning	1	2	3
Stavning	1	2	3
Regning	1	2	3

For at være en "fagligt stærk" elev, skal følgende betingelser være opfyldt samtidig:

- den *samlede vurdering* skal lyde på "meget god" (kode 1),
- i alle *de tre fag* skal vurderingen lyde på "meget god" (kode 1),
- der må ikke have været *alvorlige problemer* (kode 2) med nogen af de tre færdigheder (læsning, stavning, regning).

Kort sagt: Læreren er sig bevidst, at her er en elev som både ud fra en samlet vurdering og ud fra en stillingtagen til niveauet i hvert af de tre fag ligger over middel. Eleven må følgelig heller ikke have haft problemer med de nævnte færdigheder undervejs.

En "fagligt svag" elev er til gengæld karakteriseret ved, at følgende er opfyldt samtidig:

- den *samlede vurdering* skal lyde på "nogenlunde" eller "ikke så god" (kode 3 eller 4),
- i ingen af *de tre fag* må vurderingen være over middel (ingen 1-taller); desuden skal vurderingen i ét fag være helt i bund (mindst ét 4-tal) og i endnu et fag må vurderingen højst være "nogenlun-

- de" (dvs. et 3- eller 4-tal). Det sidste fag kan følgelig højst vurderes til "god" (kode 2, 3 eller 4),
- c) der skal have været *alvorlige problemer* (kode 2) med mindst én af de tre færdigheder

Kort sagt: Læreren vurderer, at denne elev ud fra en samlet vurdering ligger under middel, og at eleven i mindst ét af fagene ligger langt under middel. Eleven har (derfor) haft problemer med én af de nævnte færdigheder undervejs.

Elever, som hverken er fagligt stærke eller svage, falder i den sidste "mellemsgruppe".

Ad 2. Fagligt stærke og svage elever (ifølge eleven)

Fra *elevskemaet* benyttes de 7 spørgsmål, som svarer til lærerskemaet. De er vist nedenfor:

	Meget godt	Godt	Nogenlunde	Ikke så godt
Hvordan synes du selv, at du klarer dig i skolen - rent fagligt?	1	2	3	4
Hvordan synes du selv, at du klarer dig i disse fag?				
Dansk	1	2	3	4
Regning/matematik	1	2	3	4
Engelsk	1	2	3	4
Har du haft problemer med noget af følgende i skolen?		Temmelig store probl.	Ikke ret store	Ingen probl.
Læsning		1	2	3
Stavning		1	2	3
Regning		1	2	3

For at blive henført til gruppen af "fagligt stærke" elever, skal følgende betingelser være opfyldt samtidig:

- a) den *samlede vurdering* fra eleven selv skal lyde på "meget god" eller "god" (kode 1 eller 2),
- b) i alle *de tre fag* skal vurderingen lyde på "meget god" eller "god" (kode 1 eller 2); dog skal vurderingen i mindst ét af fagene være "meget god",
- c) der må ikke have været *problemer* (kode 3) med nogen af de tre færdigheder (læsning, stavning, regning).

Kort sagt: Eleven mener selv, at niveauet i (mindst) ét af fagene er over middel, og at niveauet ud fra en samlet betragtning i det mindste er middelhøjt. Samtidig mener eleven ikke, at der har været problemer (af nogen art) med de tre færdigheder. - Det er således navnlig den konkrete stillingtagen til fagene og færdighederne, der begrunder elevens indplacering.

En "fagligt svag" elev er til gengæld karakteriseret ved, at følgende er opfyldt samtidig:

- a) den *samlede vurdering* skal lyde på "nogenlunde" eller "ikke så god" (kode 3 eller 4),
- b) i mindst to af *de tre fag* skal vurderingen lyde på "nogenlunde" eller "ikke så god" (kode 3 eller 4); samtidig må det tredje fag højst vurderes til "god" (kode 2, 3 eller 4),
- c) der skal have været *problemer* (kode 1 eller 2) med to af de tre færdigheder, heraf "temmelig store" (kode 2) med mindst én af dem.

Kort sagt: Eleven mener selv, at niveauet ud fra en samlet betragtning og i (mindst) to af fagene er under middel. (Niveauet i det tredje fag må ikke være så højt, at det er over middel). Samtidig vedkender eleven sig, at der har været problemer af en vis styrke med to af de tre færdigheder.

Elever, som hverken er fagligt stærke eller svage, falder i den sidste mellemgruppe.

Ad 3. Elever med stærke og svage personlige forudsætninger (ifølge lærer)

Fra *lærerskemaet* benyttes 5 spørgsmål, som belyser forskellige sider af elevens personlige (sociale) forudsætninger.

Eleven er god til:	Ja meget	Ja noget	Nej slet ikke
At tage initiativer	1	2	3
At overholde planer/aftaler	1	2	3
At tage imod kritik (uden at gå i baglås)	1	2	3
At samarbejde	1	2	3
At arbejde selvstændigt	1	2	3

Hertil kommer et 6. spørgsmål, som angiver lærerens samlede vurdering af eleven - socialt set:

	Meget god	God	Nogen- lunde	Ikke så god
Elevens sociale funktion i klassen er	1	2	3	4

For at blive anset for en "personligt stærk elev" skal eleven score lutter 1-taller på de seks spørgsmål, dvs.:

- ud fra en samlet betragtning er elevens sociale funktion "meget god" (kode 1),
- eleven besidder samtidig de fem efterspurgte kompetencer i højeste grad (kode 1).

Omvendt skal eleven for at være en "personligt svag elev" samtidig opfylde følgende:

- a. ud fra en samlet vurdering placerer eleven sig under middel ("nogenlunde" eller "ikke så godt"- kode 3 eller 4),
- b. eleven må ikke bedømmes til at have nogen af de fem kompetencer i højeste grad ("Ja, meget" - kode 1); samtidig skal eleven helt savne (kode 3) mindst to af de nævnte kompetencer.

Øvrige elever placerer sig i mellemgruppen.

Ad 4. Elever med stærke og svage personlige forudsætninger (ifølge eleven selv)

Fra *elevskemaet* benyttes 5 spørgsmål, som udtrykker elevens egen opfattelse af sine personlige forudsætninger.

Hvordan har du det med klassekammeraterne?	Ja, i høj grad	Ja, i nogen grad	Nej
Synes du selv, at du ofte er den, der tager initiativer i klassen?	1	2	3

Hvad er dine stærke og svage sider? Er du god til følgende:	Meget god	God	Nogen- lunde	Ikke så god
Ikke at blive sur, når andre kritiserer dig	1	2	3	4
At overholde aftaler og planer	1	2	3	4
At arbejde sammen med andre	1	2	3	4
At arbejde alene	1	2	3	4

For at blive anset for en "personligt stærk" elev skal denne give sig selv højeste eller næsthøjeste "karakter" (dvs. lutter 1- og 2-taller) på de fem spørgsmål. Tilmed skal mindst to af karaktererne være helt i top (1-tal).

Omvendt skal eleven for at være "personligt svag" mindst én gang score et 4-tal ("ikke så godt") og mindst to gange score et 3-tal ("nogenlunde" eller "nej", hvis det er spørgsmålet om initiativ).

Den socialt svage elev savner helt - eller i nogen grad - tre af de efterspurgte kompetencer.

Øvrige elever placerer sig i mellemgruppen.

* * *

De ovennævnte definitioner fører (ved brug af opvægtede tal) til følgende fordeling af eleverne:

Bilagstabel 2.1.

Lærers faglige vurdering (Variabel: LFAG)	Dreng	Pige	To-spr. elever	Efter- skole	Øvrige elever	Alle
<i>Stærke</i> elever	12	17	7	5	16	15
Mellemgruppen	76	75	80	81	75	75
<i>Svage</i> elever	12	8	13	14	9	10
I alt	100	100	100	100	100	100

Bilagstabel 2.2.

Elevens egen faglige vurd. (Variabel: EFAG)	Dreng	Pige	To-spr. elever	Efter- skole	Øvrige elever	Alle
<i>Stærke</i> elever	15	14	7	9	16	14
Mellemgruppen	75	79	80	77	76	77
<i>Svage</i> elever	10	7	13	14	8	9
I alt	100	100	100	100	100	100

Bilagstabel 2.3.

Lærers vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: LSOC)	Dreng	Pige	To-spr. elever	Efter- skole	Øvrige elever	Alle
Fagligt <i>stærke</i> elever	7	9	4	6	9	8
Mellemgruppen	82	86	85	82	84	84
Fagligt <i>svage</i> elever	11	5	11	12	7	8
I alt	100	100	100	100	100	100

Bilagstabel 2.4.

Elevens egen vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: ESOC)	Dreng	Pige	To-spr. elever	Efter- skole	Øvrige elever	Alle elever
<i>Stærke</i> elever	9	7	6	5	8	8
Mellemgruppen	82	84	86	82	83	83
<i>Svage</i> elever	9	9	8	13	9	9
I alt	100	100	100	100	100	100

Bilagstabel 2.5.

Elevens egen vurdering af faglig styrke (Variabel: EFAG)	Lærers vurd. af faglig styrke (LFAG)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	48	10	0	14
Mellemgruppen	52	85	49	77
<i>Svage</i> elever	0	5	51	9
I alt	100	100	100	100

Bilagstabel 2.6.

Lærers vurdering af faglig styrke (Variabel: LFAG)	Elevens vurd. af faglig styrke (EFAG)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	48	10	0	15
Mellemgruppen	52	84	43	75
<i>Svage</i> elever	0	6	57	10
I alt	100	100	100	100

Bilagstabel 2.7.

Elevens egen vurdering af faglig styrke (Variabel: EFAG)	Elevens vurd. af pers. foruds. (ESOC)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	34	14	7	14
Mellemgruppen	61	78	77	77
<i>Svage</i> elever	5	8	16	9
I alt	100	100	100	100

Bilagstabel 2.8.

Elevens egen vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: ESOC)	Elevens vurd. af faglig styrke (EFAG)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	18	6	5	8
Mellemgruppen	78	84	78	83
<i>Svage</i> elever	4	10	18	10
I alt	100	100	101	101

Bilagstabel 2.9.

Lærers vurdering af faglig styrke (Variabel: LFAG)	Lærers vurd. af pers. foruds. (LSOC)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	51	12	1	15
Mellemgruppen	49	80	61	75
<i>Svage</i> elever	0	8	38	10
I alt	100	100	100	100

Bilagstabel 2.10.

Lærers vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: LSOC)	Lærers vurd. af faglig styrke (LFAG)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	29	5	0	8
Mellemgruppen	70	88	69	84
<i>Svage</i> elever	1	6	31	8
I alt	100	99	100	100

Bilagstabel 2.11.

Elevens egen vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: ESOC)	Lærers vurd. af pers. foruds. (LSOC)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	14	7	4	8
Mellemgruppen	84	83	77	83
<i>Svage</i> elever	1	10	19	10
I alt	99	100	100	101

Bilagstabel 2.12.

Lærers vurdering af personlige forudsætninger (Variabel: LSOC)	Elevens vurd. af pers. foruds. (ESOC)			
	Stærke	Mell.gr.	Svage	Alle
<i>Stærke</i> elever	15	8	1	8
Mellemgruppen	81	84	83	84
<i>Svage</i> elever	4	8	16	8
I alt	100	100	100	100

LITTERATUR

Administrationsdepartementet (1980)

Redegørelse vedrørende De fortsatte uddannelser. Januar 1980.

Andersen, B.H. (1993)

Kan man spørge mennesker om deres livsform? København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 93:4.

Andersen, D. (1994)

Den skemalagte fritid. Samfundsøkonomen 7, pp. 25-30.

Andersen, D. (1989)

Skolebørns dagligdag. De 7-15-åriges levekår og fritidsanvendelse i 1987. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:7.

Andersen, D. (1995a)

Skolebørns fritid. De 7-15-åriges levekår og fritidsanvendelse i 1993 sammenlignet med 1987. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:2.

Andersen, D. (1995b)

Skolebørns dagligdag 1995. En fritidsundersøgelse blandt elever i 4.-7. klasse på Frederiksberg. København: SSP-udvalget, Frederiksberg Kommune.

Betænkning 1257 (1993)

Betænkning 1257 om Børn og unges erhvervsarbejde. København: Arbejdsministeriet.

Danmarks Statistik (1995)

Nyt fra Danmarks Statistik. København: Danmarks Statistik. Nr. 96.

Danmarks Statistik (1996a)

Statistiske Efterretninger, Befolkning og valg 1996:8. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1996b)

Nyt fra Danmarks Statistik, 27.6.1996. København: Danmarks Statistik.

Danmarks Statistik (1996c)

Statistiske Efterretninger, Uddannelse og kultur 1996:5 og 1996:8. København: Danmarks Statistik.

Dansk Uddannelsesnomenklatur (1994)

Dansk Uddannelsesnomenklatur. København: Danmarks Statistik og Undervisningsministeriet.

Groes, N. et al. (1996)

Uddannelser og uligevægte på arbejdsmarkedet. København: AKF-forlaget.

Hansen, E.J. (1995)

En generation blev voksen. Den første velfærdsgeneration. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 95:8.

Højrup, T. (1983)

Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering. København: Institut for Europæisk Folkelivsforskning og Statens Byggeforskningsinstitut.

Ingerslev, O. et al. (1992)

Forløbsundersøgelser af de unge i 1980'erne. København: Socialkommissionens Sekretariat.

Just Jeppesen, K. (1989)

Unge indvandrere. En undersøgelse af andengeneration fra Jugoslavien, Tyrkiet og Pakistan. København: Socialforskningsinstituttet. Rapport 89:6.

Kampmann, P. & Nordheim Nielsen, F. (1995)

Tal om børn. En statistisk beskrivelse af børns opvækst- og levevilkår i Danmark. København: Det Tværministerielle Børneudvalg.

Mehlbye, J. (1996)

Kommunernes vedledning af unge om uddannelse og erhverv. København: AKF-forlaget.

Meiding, J. (1994)

Den grimme ælling og svanerne? - om danske elevers læsefærdigheder. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

Meiding, J. (1995)

Læsning i andegården. Psykologisk Pædagogisk Rådgivning, 1, p. 12-25.

Pilegaard Jensen, T. (1993)

De ikke fuldførte erhvervsuddannelser. København: AKF-forlaget.

Rasmussen, L.E. (1993)

De unges valg og fravalg af uddannelse. København: AKF-forlaget.

Schousboe, K. (1990)

Slangen i paradiset. Unges holdninger til fremtiden. København: Institut for Fremtidsforskning og Undervisningsministeriet.

Simonsen, B. (1993)

Konsekvenser af det husmorløse samfund, Rapport 2. Unges forhold til arbejdsliv og forsørgelse. Roskilde: Erhvervs- og voksenuddannelsesgruppen, Roskilde Universitetscenter.

Skov, P. (1995)

Fremtid for unge - ud af folkeskolen og hvad så? København: Danmarks Pædagogiske Institut.

Skov, P. (1996)

Unge undervejs - kort midtvejsstatus i en forløbsundersøgelse. København: Danmarks Pædagogiske Institut.

Togeby, L. (1981)

Færdig med skolen - og hvad så? Rapport fra en undersøgelse af problemer i forbindelse med overgang fra skole til erhverv. Aarhus: Forlaget Politica. Aarhus Universitet.

Undervisningsministeriet (1993)

Uddannelse til alle. Undervisningsministerens redegørelse til Folketinget. November 1993.

Undervisningsministeriet (1995)

Brugervejledning af institutionsregistret under Oracle, august 1995. København: Undervisningsministeriet. Datakontoret.

Undervisningsministeriet (1996a)

Udvikling af personlige kvalifikationer i uddannelsessystemet. København: Undervisningsministeriet.

Undervisningsministeriet (1996b)

Uddannelse på kryds og tværs 1996. København: Undervisningsministeriet. Datakontoret.

Undervisningsministeriet (uden årstal)

Statistik over tosprogede elever i folkeskolen (skoleåret 94/95).

København: Undervisningsministeriet, Folkeskoleafdelingen.

